

XVI. KRISTLIK RAHVATRADITSIOON

PIIBLI KUJUSID JA MOTIIVE

231. Juba kaua sajandeid kõik liivlased on ühest sugupõlvest teise tunnistanud ristiusku, juba kaua sajandeid ükski liivlane pole olnud enam paganausku. Kui aga ametlikust ja liiati veel teravasti markeeritud vahetegemisest hoolimata paganus on suutnud püsida elujõulisena läbi sajandite ristiusu kõrval, ristiusu varjul või otse ristiusu enda sees, siis peab olema sel nähtusel küllalt mõjuvaid eeldusi ja põhjusi. Liivlaste juures iseloomustavalt oluliseks põhjuseks näikse olevat kristliku misjonitöö nõrkus ja nn. “rahvalähedase kiriku” täieline puudumine. Küllap vene misjonärid, kes Polotski kultuurikeskusest juhitud propageerisid viikingiajal liivlastele oma “õiget usku”, püüdsid olla rahvalähedased, õppisid ära liivi keele, tõlkisid kiriklik-usulisi termineid ja koolitasid omale kasvandikke liivlaste hulgast. Saksa mõõgavendade vallutusrünnaku kõrval Roomast juhitud katoliiklik usuvallutus püüdis panna end maksma liivlaste juures küll vabatahtliku sundusega, küll terroriseerivas dekreedikorras, küll paganust üle võõbates, küll agitatsiooni ja propagandaga. Ka rooma-katoliiklus on hoolitsend veel oma õpetuse ja terminoloogia liivikeelestamise eest. Kes aga seda pole enam üldse katsetandki teha, on kohalik luteri usu kirik: niipalju kui teatakse, mitte ükski saksa ega läti “evangeelne” pastor Liivi rannikul ei ole osand liivi keelt ega ole hoolind ristiusu emakeelsest jutlustamisest liivlastele, kes alles paar sugupõlve tagasi kasvasid üles läti keelt oskamata. Tänapäeva liivlased on küll kakskeelsed, kuid ei tule unustada, et läti keele oskus üldisemalt on löönd läbi alles pärast 1900-ndat, kuna liivlased, kes on sündind enne 1880-ndat, on kasvand üles siiski emakeelses kodus ja miljões peale väheste erandite. Jah, tolle ja veelgi varasema [aja] liivi lapsed on läind kooli ja koguni leeri umbkeelsetena ja tuupind katekismust pähe täitsa mehhaaniliselt, üsna ebateadlikud käskude ja isegi issameie palve sisust – vaat nõndaviisi luteri kirik on “levitand” Liivi rannikul ristiusku ja kristlikku õpetust! Paratamatult siis kirik on jätnud rahuldamata liivlaste usulised tarbed, ja tühikuid on tulnud

täita teisiti: uuemal ajal siin on hoogsalt levinend usulahud eesotsas baptismiga (vt. LRU I 10; LRM 52–57), kus usumehed rahva enda hulgast on asund reguleerima vendade ja õdede usuelu kuni parodeerivate äärmusteni (vt. LRU I 12 j.), kuna varem selleks regulaatoriks on olnud tunduval määral rahvapärimate ja vanade traditsioonide pühitsetud ja pooleldi kristianiseeritud muinasusund. Kui ingerlaste rahvuslikku omapära on aidand säilitada just kirik oma rahvalähedusega, siis liivlaste omapära säilitamisel on just ebausul võrratult suuremad teened kui kirikul.

Olgugi et luteri kiriku mõju liivi usulisele rahvatraditsioonile on väike, ei saa ometi väita, et liivlased oluksid külmad või vaenulikud kiriku vastu. Liivlased ise on tahtnud ja püüdnud olla hääd kristlased, kuid jällegi seesama umbkeelsus on takistand neil süvenemist ristiusu õpetusse ja dogmadesse, maailmavaatesse ja ideoloogiasse. Viimaseil aastakümneil on lätikeelse kooli ja vaimuliku kirjanduse mõjul, ennekõike aga piibli enda tundmaõppimisel saavutatud vähemalt mingi vormilinegi baas ja arusaamade süsteem. Kuid jällegi ei tohita unustada, et see on ainult paari viimase sugupõlve saavutus, kuna liivi vanakesed mäletasid mulle veel hästi jutustada, kuidas orjaajal nende vanemaid sunnitud pühapäeval kirikusse jumalateenistusele, millest pole saadud aru, ja ainult tuku- tud kirikus. Vaimulike laulude sisu tuntud vähe; sageli ümissetud ainult viisi kaasa laulda, kuigi sõnu ette dikteeritud. Piiblit pole osatud lugeda ja piibililugusid pole jäänd kuigi paljut meelde ka mitte leerist. Üks Napoleoni Moskvas-käigu aegu sündind rauk kurtis mulle, et ta piiblist ei teadvat midagi ega olevat eluajal pähe õppind lätikeelset katekismust (Kl). Teine, aastal 1847 sündind vanamees väitis, et usk olevat talle täitsa südame asi, mida ta raamatust üldse polevat ammutand (Kr). Umbkeelsusega päämiselt seletubki nõndaviisi liivi oludele iseloomustav nähtus, et kõigest usulisest hardusest hoolimata liivi vanemate sugupõlvete teadmised ristiusust on üllatavalt puudulikud ja pinnalised. Alles möödund sajandi keskpaigu liivi tollaegsed koolmeistrid Prinz ja Pollman on tõlkind Matteuse evangeeliumi lääne- ja idaliivi murdesse; mõlemad ilmusidki Briti Piibliseltsi kirjastusel Londonis 1863. Läbi aastakümnete need raamatukesed on olnud liivi ainsaks emakeel- seks vaimulikuks kirjanduseks, millele alles 1942 järgnes kogu Uue Testamendi väljaandmine soomlaste hoolitsusel. Kuid vahepääl seisukord on muutund juba vastupidiseks: liivlaste lätistamis- protsess on jõudnud niikaugale, et nüüd kahaneb taas liivi keele

oskus ja emakeelset testamenti suurt enam ei loetagi. Ja ajaloo ainus luterlik pastor, kes liivlastele liivi keeli on jutlustand ja jumalasõna kuulutand, on soome rändõpetaja H. K. Erviö, kes 1930. aastail on sõitnud mitmed korrad selleks ekstra liivlaste juurde.

Kuna umbkeelsus on saatuslikult mõjustand ristiusu ja eriti veel kristliku õpetuse pinnalisust liivi rahvatraditsioonis, nagu seda alamal näeme, siis peame situatsiooni paremaks mõistmiseks rõhutama veel Liivi ranniku isoleeritust Läti tagamaast. Enne 1900-ndat lätlasi rannikul on olnud vähe peale mõnede talude (vt. LRM 62–64) ja needki tavaliselt on liivistund. Olen ise kirjutand liivikeelseid tekste “randlasiks” või “kalamehiks” assimileerund lätlaste käest. Kaugemate “maameestega” pole olnud peaaegu mingit läbikäimist. Sellepärast tuleb siin ristiusu mütoloogia käsitlel puhul järsult eraldada vanemate sugupõlvede liivlased kakskeelseist nooremaist; vahemaaks olen võtnud umbkaudu sünniaja enne või pärast 1880. Nooremate seletused ja arusaamad ristiusust jätan alamal täitsa puudutamata¹ ja piirdun ainult liivi vanakeste tradeeritud tõlgitsustega veel sellest endisest ajast, mille umbkeelsust iseloomustagu järgmised memoraadid.²

LÄTLASED UMBKEELSETE LIIVLASTE KESKEL

Varemalt Liivi rannikul kõneldud omavahel ainult liivi keelt, nii et Vānta-linnast sõitvad kaubitsejad (kupsad) ja muud külastajad pidand õppima liivi keelt vähekeese purssima. Kord olnud üks uus linnamees İra-külas ja istund kaaslasega söögilauda, kus kõneldud ainult liivi keelt. Siis võõras lätlane küsind kaaslaselt, mida need kõnelevad omavahel. Teine viguripärast vastand, et “nad arutavad, kui palju sa sööd”. Kus mees läind siis kõrvust saadik punaseks ja jätnud söömise häbīga pooleli. (See juhtund enne Vene-Jaapani sõda). – İr [38*].

LÄTI KOOLMEISTER LIIVI LAPSI KIUSAMAS

İre koolmeister Tälberg – seesama, kes Läti Vabariigi ajal veel koolis õpetand ja parastand, et tema enne ei sure, kui liivi keel siit rannikult on kadund – vihand liivlasi juba tsaariajal ja kiusand tige-

¹) Küll aga esitan alamal rahvajutte ja kalendaariumi kombestikku ka nooremate suust.

²) Vt. veel Lnb 218, 559 ja 945 (27).

dalt liivi lapsi, kes pole osand soravalt läti keelt, hurjutand ja karistand neid ihunuhtlusega, sõimand lollideks “hobusekeele” kõnelejaiks ja seadnud eeskujuks lätistund lapsi. Pitrõg-külas kiidetud kord üht last, kellest vana Tälberg ütelnuvat, et see õpib nii hästi, nagu neelaks kõik raamatud. Teine poiss kuulnud kiitust ja mõtelnud endamisi oma halba edasijõudmist: “Ahahh, nüüd ma tean küll, kuidas saab targaks.” Võtnud siis ja neelnudki lätikeelsest raamatust alla selle lehe, mille pidand homseks pähe tuupima, ilma et sisust midagi teadnuks. Teisel päeval Tälberg küsind kurjustades poissi, kuid see pole midagi mõistnud vastata. Tige koolmeister kahjurõõmutsend vihaselt: “No kas midagi välja ei tule?” – “Mitte ei tule välja, ma neelsin küll eile terve lehekülje alla!” – Pr [297*].

232. Umbkeelsuse ja kiriku rahvakauguse kõrval peame arvestama teiselt poolt veel õige olulise teguriga liivi usuelu mõistmiseks: need on rahva enda hingelised ja vaimsed eeldused, mõtteeiis ja elutunne, arusaamad ja maailmavaade, mis määravad usuliste elamuste ja pürgimuste tõlgitsemist. Kuna liivlastel oma haritlasi läbi sugupõlvede pole olnud ja võõraste usuline koolitus on osutund minimaalseks keelevahede tõttu, siis loomulikult liivlaste usuline ideoloogia ja probleemistik on püsind kaunis primitiivsenä ja piirdund tegeliku elu vajadustega. Filosooflemist ja dogmaatikat siin pole harrastatud, maailmamuuresid pole tuntud, isegi liivi kosmogoonia on äärmiselt vähe arenend. Usupropagandat ja uskumatust väärtustatakse ütlusega: usku ju lusikaga sisse ei või valada (Kr, V). Individuaalselt on kombineeritud võrdlus: kus kaob kristlik usk, sääl algab sõja uhe (V). Kristliku maailmavaate seisukohalt iseloomustav on nähtus, et monoteismi-idee liivi vanakestele polnud kuigi selge. Mehhaaniliselt ju seda küll väideti, et maailmas on ainult üks jumal, kuid selle jumala ja muude vaimude suhete küsitelul hoomasin alatasa jutustajate enam polüteistlikku kui monoteistlikku käsitust. Eriti ilmekalt see avaldus suhtumises haldjatesse, keda peeti kah ju “jumalaiks” (vt. LRU I 21 jj.). Kuristik kristliku jumala ja paganlike jumalate vahel on ainult väline; sisuliselt nad on puha ühesugused “vaimud”,¹ kes ei erine üksteisest niivõrd astmeliselt kui võrd asukoha poolest: kristlik jumal asub taevas ja on sellepärast identifitseerund kõige enam paganliku taevahaldjaga (LRU I 35), kuna teised haldjad asuvad maa pääl, metsas, vees,

¹) Jumala spetsialiseerumisest kuju tähendusele vt. LRU I 20.

saunas jne. Need haldjad teotsevad omal alal täitsa suveräänselt. Kui katsusin selgitada näit. merehaldjate sõltuvust jumalast ja küsisin, kas mererahvas on jumala inglid, sain kindla vastuse: ei ole põrmugi, inglid on ainult taevas, meres ingleid ei ole; meretaat ja -ema on kah jumalad ja nendel on oma “mererahvas” niisama nagu taevataadil on inglid (Pr). Päämise vahena jumala ja merehaldjate vahel fikseerus lõpuks see, et jumala mõju ulatub igalepoole, kuna mererahva mõju piirdub ainult merega (Pr). Metsarahvas on metsas, nad hoiavad metsa, nad on kah nagu jumalad, jumal on nad nagu oma abilisteks või asemikeks pannud üle metsa, aga võib-olla see on ainult ebausk (Kr). Metsas ja meres ja igalpool on oma jumalad, egas ometi üks jumal jõua kogu maailma üle vaadata (s.t. valvata) ja valitseda (L). Kõigiti jäi mulle mulje, et liivi vanakeste usundiline arusaam kujutleb kristlikku jumalat kaunis ebamääraselt nagu mingi ülijumalana teiste omataoliste hulgas või nende üle.

JUMAL TEEB KORRALDUSI METSAEMALE

Mänd ütles: “Ära raiu mind, ära raiu mind – mul on valus!” Siis [inimene] läks teise männi juurde raiuma, kuid see ütles niisama: “Ära raiu mind, ära raiu mind!” Siis jumal nägi, et inimestel oli puud vaja. Siis jumal ütles metsaemale, las kõik puud seisku vait ilma kõneta. – L 181.

Nagu suhtumises haldjaisse nõndasama ka kristlikku jumalasse ilmneb täielik konkretism. Jumal on kõigepäält antropomorfne, millest kujutelma põhjendatakse üldiselt piibli seletusega, nagu teinuks Jehoova Aadama omaenda näo järgi. Tavaliselt kujutellakse jumalat valge habemega vanamehena, keda ümbritseb imelik hiilgus või aupaiste, nagu Moosese raamatust nähtuvat (Pr). Sama üldine on seletus, et jumal kuuleb ja näeb puha, teab puha ja teeb, mis iganes tahab. Kui küsisin aga edasi, kas jumal sööb ja joob kah, mida ta sööb ja joob, kas ja kunas ta magab jne., siis vastused läksid juba lahku ja niivõrd sassi, et paljastus kohe üldine süvenematus jumala-probleemistikku. Ühed seletasid, et vaimud ei söö ega joo üldse mitte (Sr, Kr, Pr), teised vaidlesid vastu, et kuidas nad muidu saaksid elada (Pr), tingimata jumal peab kah sööma, jooma ja magama, muidu ta ei jõuaks meid ära hoida (Kr); sääl paradiisis pidavat ikka päris hästi söödama ja joodama, peened veinid pidavat sääl olema ja magus toit (L). Kõige enam jumala söömist argumenteeriti sele-

tusega piiblist, et jumal lubas Aadamal paradiisiaias kõigest maitsta, ainult ühest puust mitte – noh, seda ärakeeldud puu vilja maitseb siis jumal ise (L, Sr, Kr, Pr). Kui jumal magab, siis inglid valvavad tema asemel ja äratavad, kui on tarvis (L). Oletati ka mingit ametijaotust jumala ja Jeesuse vahel: kui üks puhkab, siis teine valvab ja valitseb (Kr). Lahendamata jäi küsimus, kus jumal õieti elab: kas ainult paradiisis või on ta igal hetkel igal pool (Kr, Pr); kalduti siiski enam uskuma, et jumala päris asupaik on paradiis, kust ta puha näeb, mis maailmas sünnib (Pr), ja kust ta tarbekorral ka välja tuleb (Kr). Kolmainujumala-idee tundus üldiselt tume: isa ja poega kujuteldi konkreetsete isikutena, kuid pühavaimu (vt. LRU I 16 jj.) seost nendega ja funktsiooni ei osatud kuidagi interpreteerida; isegi pühavaimu kehastus tuvikesena ei tundund populaarne, vaid pühavaimu kalduti ka personifitseerima (Kr 18 – vt. LRU II 167). Üldse püüti võimalikult hoiduda jumala-probleemi analüüsist ja laveeriti vastustega kas kõrvale või naljatama; jumala olemuse arutamist häbeneti ja kardeti; keelduti ka igasugu seletusest põhjendusega, et jumala saladusi uurida on patt (Sr).

Ühe vanamehe kohtasin rannikul, kes julges eitada ja teotada jumalat (Kr). Täieline ateist ei olnud õieti temagi mitte, vaid pidas jumalat niivõrd rumalaks ja mõjuvõimetuks, et teda ei vääri karta ega kumardada. Sünnimise poolest jumal olevat juut ja mõistvat kõnelda ainult juudi keelt, sest iga võõrast keelt tulevat õppida, aga kus on jumala koolmeister, kes õpetaks talle võõraid keeli?! Järelikult jumal ei saavat siis ka aru muust palvest kui ainult juudikeelsest – sellepärast need juudi-marodöörid rikkaks minevatki, kuna teised pidavat nälgima; kes tahtvat saada rikkaks, õppigu juudi keel ära! Omapärasesse vahekorda vanamees aetas jumala oma pojaga: jumalal on igas keeles ise nimi – mis võim tal nõnda on! aga näe, igas keeles on ühte viisi Kristus – see järelikult on suurem mees. Iseäranis vihane oli vanamees pappide päale: need petvat rahvast ja hirmutavat kuradiga. Aga kuradit polevat olemaski: “Mina loobin teda iga päev musttuhast korda, ent mis ta on teind mulle ära?! Need papid, need ise ongi need kuradid; nad kaagutavad sulle vahetpidamata: vaata üles, ristirahvas, pööra oma silmad Issanda poole!, aga ise röövivad su alt paljaks ja võtavad jalgealusegi ära – kuradid niisugused.”¹ Vanamehe mõtteviis tundus eriliselt sõnomaagia kammitsais – tema mulle sosistaski nelja silma all

¹) Vrd. O. Loorits, Liivi rahva mälestuseks (1938), 80–82.

pärastpoole just nõiasõnu, mida ta kasutavat ainult haiguste arstimiseks, mitte aga kaasinimeste õnne või sigivuse äranõidumiseks. Kogu küla pidas vanameest kuradi käsilaseks ja karde-tavaimaks nõiaaks, kelle ette hoiatati juulis 1920 ka mind. Kui julgesin kahelda, mida ta ikka võiks mulle teha, vangutasid heatahtlikud eidekesed pead: oi, kõike võib see vanakurat – tuleb painama sind, verd imema, paneb sulle täid selga – mis aga ise tahab, aga noh, küll ta saab oma nuhtluse, kui sureb (Kr)¹.

Kristlik jumal on kivistund mitmeti liivi fraseoloogiasse. Tõlke-laenu venekeelsest tänusõnast спасибо (“aita jumal”) esineb eestis mitmesugusel moondund kujul aituma ja lätis *paldies*, mida tarvitavad ka liivlased igapäevases kõnekeeles täitsa üldiselt; tänusõnale (*sūr*) *paldies* vastatakse kas “paluks” = *pōlaks* (lvÜ) või “ei millestki” = *āb il’ mis* (lvÜ < lt. *nepar ko*). Söögitänuks öeldakse sageli aituma taevataadile = *paldies touvvō-tō’ōn* (Kr, Pr, V). Kui aevastatakse, siis öeldakse aituma jumalale = *paldies jumalōn* (L, Ir).

Tähelepanu väärib jõudusoovimine lätikeelse *die(v)s palidz* kõrval ütlusega *ait jumal* (Ir, Kr, Pr), kus keelekuju “ait” reedab laenu eestist, kuna liivikeelne imperatiiv “aita!” peaks kõlama “äbt!” Liivi omakeelse väljendiga pakutakse jõudu, üteldes jumala abiga = *jumal a’bkōks*, millele vastatakse jumal sinuga = *jumal si’nkōks* (Kr); paralleelselt üteldakse ka jatka jumal = *jatk jumal* (Kr) või las jumal jatkaku tööd = *laz jumal jatkōg tiedō* (Kr). Sööjatele soovitakse: jatka jumal söömist = *jatk jumal siemist* (Kr). Jatkusoovijaille vastatakse tavaliselt *paldies* (Kr). Õnneliku inimese kohta öeldakse: ta on kah selline mees, kellele jumal on jatkand (Kr). Õnnesoovina öeldakse: jumal aita sulle kaasa uuel teel (Ir < Ii) ~ las jumal sulle mingi kaasa ja hoidku sind (Ir < Ii). Tänu jumalale paigutatakse sageli vestluse sekka, eriti vastuseks küsimustele, kuidas käsi käib: kuidas nüüd läheb (*kui ni lā’b*)? – aituma jumalale, pole “süüdi” (*paldies jumalōn, āb uo sīdō*), s.t. pole viga (lvÜ); meie kodune elu läheb – suur tänu jumalale (*sūr tjenandōks jumalōn*) – järjest parema poole (Ir < Ii). Tervit soovitakse ütlusega: las jumal andku tervist: *laz jumal āndag tierat* (Kr, Pr, V) ~*tierant* (Kr) ~*tjerrōt* (Kr) ~*tjerrit* (Sr). Kui juuakse õlut, kui peetakse pulmi, kui müüakse looma jne., siis ikka soovitakse: olgu talle tervit = *volkō tämmōn*

¹) Vt. E. Kirj. XVII (1923), 179.

tierat (V); samuti öeldakse, kui mainitakse inimest, kes on ära kaugetel; kui aga mainitakse surnut, siis öeldakse: olgu (tal) hingearm = *volk (täm) jeng-arm* (Pr – vrd. LRU II 24/7). Tervisesoov kannab sageli õnnitelu ilmet, kuna jumala “õnnistust” väljendatakse eraldi veel kas läti laensõnaga *jumal sveitib* (Ir, Kr, Pr, V < lt. *dieva svēitība*) või originaalse tuletusega püha – sõnast *pival'i* (L, Ii, Ir, Pr): kui leivapäts pannakse lauale, siis peab pandama lõigatud ots sissepoole, et jumala õnnistus ei läheks välja; kui aga leivapäts pannakse söögilauale lõigatud otsaga väljapoole, siis “pivali” läheb välja (Ir < Ii). Teretuseks ja hüvastijätuks öeldakse kas “hääd päeva (hommi- kut ~õhtut)” või “tervit” = *tēriintš* (lvÜ), millele vastatakse sageli ainult *paldies* (L, Kr, Pr); lahkumisel öeldakse ka: (jääge) jumalaga = (*iegōd*) *jumalōks ~jumalizōks* (Kr); vastatakse kas “tēriintš” või “i-ka”, s.t. ise kah (Kr). Meeleheite puhul öeldakse: jumalaga maailm = *jumalōks passoul'* (Kr). Koomiline ütlus ärasaatmisel on: minge, minge jumala nimega, tubaka sarvega (Kr). Hüüatusena esineb jumala pärast = *jumal pjerast* (lvÜ) ja jumala poolest = *jumal puolst* (lvÜ); jumala pärast, ära sa tagasi vaata (Kr) ~ jumala poolest, sa seda ära ütle (Kr). Ka mitmes muus erineva tähendusnüansiga hüüatustes esineb “jumal”: ta on nii loll, et las jumal hoidku (Pr); las jumal andku, kuid mitte niipalju (L). Paljud hüüatused põlvnevad lätist: *ak sa valdib* (Pr) ~ *valdig* (Kr) < lt. *valdība* ‘Herrschaft’, *valdīgs* ‘herschend’; *ap •āl* (Pr) < lt. *•ēli* ‘leid’; “viis imet” = *vī• brīnōmt* (Pr) või *vai brīnōm* (Pr, V, Kl) < lt. *brīnumš* ‘die Verwunderung, das Erstaunen, das Wunder’. Täitsa üldine on lätikeelne hoiatus *voi dievs*, mis tõlgitakse liivi keelde kas *voi jumal* (vt. LRU II 196) või *voi min tōvaz* (Ir, Kr), sest ka läti keeli *dievs* tõlgitseb niihästi jumalat kui taevast.

VANASÕNU JA KÕNEKÄANDE JUMALAST

Igaüks on jumala “loodus” = *luodōks* (Ii). Kui keegi ütleb teisest halba või tahab maksta teisele kätte, siis noomitakse ja keeldakse teda põhjendusega teise kohta: ta kah ju on jumala loodus (Ir).

Kalad, linnud, lambad, vesi, tuli, maa – kõik [on] jumala keel ja meel (V); individuaalne kombineering.

Inimese surm on jumalast määratud, jumal saadab surma (Kr, V, vt. GEG XXVI 176, nr. 68).

Kellel (s.t. kellega) jumal, sellel õnn (L).

Jumala kartmine on kõige tarkuse algus (Ii, Pz vt. SjWied, LGr 316).

Kõik on hää, mis jumal annab (L).

Häämeelega (s.t. heldet) andjat jumal armastab (Kr, V).

Jumal ülal, keiser kaugel (L) – nii ohatakse eriti ülekohtu puhul.

Millise risti jumal on “pannud” (s.t. määrand), seda kõik peavad kandma (V).

Kui mõni õnnetus on juhtund, siis üteldakse: see on jumala vits, mitte sugugi Beitõg’i piits! Vana Beitõg on üks vigurdaja peremees No’uv-külas (Kr). Kui mulle on mõni õnnetus juhtund ja teine ütleb, et see on minu enda süü, siis ma ütlen talle vastu: “See ei ole minu enda süü ega ole ka Beitõg’i piits, vaid see on jumala vits (Kr).

Jumal ei ole sugugi pisike laps (Sr).

Jumala käes on nuhtlus (Pr). Nõnda vastatakse eriti sellele, kes ähvardab karistada või maksta teisele kätte.

Ära aja jumalat puu otsa – pärast paludes teda maha ei palu (L).

Sinu suust jumala kõrva! öeldakse siis, kui soovitakse, et teise öeldu läheks täide (Ir < Ii). Kui ei usuta, mida teine ütleb, siis hoia-tatakse teda: sinu suust, jumala kõrvast, või vannutatakse: las jumal nüüd kuulgu, kas see on tõsi või mitte (L).

Inimene mõtleb, kuid jumal teab ja mõistab paremini (L). Inimene mõtleb, (kuid) jumal teeb (L, V).

Jumalal päevi palju ~küllalt (L), öeldakse selle tähistamiseks, et ei ole midagi kiiret, et aega piisab. Kui mõnel inimesel pole kunagi aega, siis öeldakse talle: jumalal [on] päevi nagu peerupunte (V).

NOORMEHE REIS JUMALA JUURDE (Mt. 465 C + 460 A)

Kuningas ajand lolli poja minema. See läind karjaseks sülla puude ja toobitäie sipelgamunade eest. Aasta pärast põletand puud ja vi-sand sipelgamunad tulle, ise heitnud magama. Tulnud võõras mees küsima, mis lõhna ta teeb. Poiss vastand, et jumalale hääd lõhna. Mees tulnud teist korda küsima, mida ta tahab jumalalt. Poiss tahtnud ilusat naist, mõisat ja rikast elu. Hommikul olnudki naine küsimas, mida ta tahab. Poiss tahtnud lossi. Nad läind kuningalossi juurde magama. Kui nad ärgand, olnud neil oma loss valmis. Kuningas luband poisil sinna jääda, kui ta näitab noort, keskmist ja vana jumalat. Naise õpetusel poiss läind lõngakera järele otsima ja jõudnud puuni, kus kaks poissi pildund lõputult lindu ja palund seda jumalale meelde tuletada. Edasi olnud mees veekausis ja keegi sõitnud hagudega, mis kukkund alati maha. Poiss kõnelnud neist jumalale ja kuulnud seletused: kaks poissi tapnuvat teineteist ühe

neiu pärast, kes enda poonuvat; mees veekausis polevat peremehena teenijaile isegi vett mitte andnud; hagu vedav mees olevat poisi enda isa ja valge mära poisi ema, poisi isa olnuvat kuningas ja pidanuvat palju sõda, haod olevat tapetute luud. Poiss tulnud tagasi ja seletand kõigile nende süü, kuna naisele ütelnud jumala käsu: tehtagu kolm müüri ja igasse katel, katlasse pandagu rõõska piima keema; poiss keegu pool tundi ühes katlas ja näidaku kuningale noort jumalat, teises keegu tund ja näidaku keskmist jumalat, kolmandas – vana jumalat. Poisi eeskujul hüband katlasse ka kuningas ja hukkund, kuna poiss on saanud kuningaks. – Pr Set (jutt on refereeritud siin ainult konspektiivselt).

Haiguste sõltuvust jumalast vt. LRU III 238 jj.

233. Kristlikust maailmavaatest kõige tugevamini ja sügavamini liivlaste teadvusse ja usundilistesse kujutelmadesse juurdund tunnukse dualismi-idee: jumalast võrratult enam rahvatraditsiooni mõjustand on kuradi kaju, kellega tutvunesime eespool juba põhjalikult (LRU II 149–241, III 59 jj.). Kuradist üle on ainult pikne (vt. LRU I 53, II 176 ja 210), milline motiiv kajastab igivana indoeuroopa rahvaste müüti balti hõimude tradeeringus. Kristlikus tõlgitsuses üteldakse, et kurat kardab jumalat (Uu). Kuradit peetakse jumala vennaks (Kr) või üldisemalt ingliski, kes hakand jumala vastu ja visatud oma pooldajatega taevast alla põrgusse (Kr); inglid Miikael (Mikil'), Gaabriel (Gabriel) jt. tülitsend kuradiga ja visand ta taevast alla (V 149, vt. ka LRU II 20 ja 155). Samale taevasele sõjale vihjab ka Saarimaa märkus, et hingedeae mihkclipäevast märdipäevani saanuvat oma nime sellest, et siis võidelnuvat omavahel pahad ja hääd inglid (Vir 90); vt. edasi § 237. Sellest taevasest sõjast pääle käibki nüüd igavene võitlus jumala ja kuradi ning nende inglite vahel. Jumala lõplikus võidus ei olevat kahtlust, kuid selle kiiremat saabumist takistavat väga inimesed oma patuse elu ja kuradile kaasaaitamisega (Kr, Pr). Kui inimestel ei olevat enam põrmugi jõudu ja kui nad muutuvat nii kergeusklikeks, et uskuvat puha, mida öeldakse, siis tulevat viimispäev (L), mille nimetus *pastar-päva* (lvÜ) on laenatud lätist (< lt. *pastar-diena* “der jüngste Tag”, ME). Rõhutama peab, et viimispäevast ei teata pääle piibli motiivide peaeagu midagi (kalasabaliste vaarao laste viimispäeva ootamist vt. LRU I 181 jj., rahamatja ülestõusust viimispäeval vt. LRU IV § 211).

Surnute matmisel on kombeks, et liivlased asetavad oma surnule risti päetsisse, sest surnu on “ristitud” inimene; lätlased aga panevad risti jalutsisse, et surnu viimispäeval üles tõustes saaks haarata kohe risti kätte (Kr, vt. VGEF XXVI 196, nr. 260). Liivi surnud maetakse pääga õhtu, s.t. lääne poole, jalad hommiku, *resp.* ida poole: siis rändavad nad kord jälle üles tõustes kohe hommiku poole (V, vt. VGEF XXVI 194, nr. 242); surnute ülesärkamisest vt. veel LRU III 53. Kui hädasolija ootab lootusetult abi veel viimsel hetkel ehk “üheteistkümnendal tunnil”, nagu eestis öeldakse, siis seletatakse liivis: me saame abi alles viimispäeva laupäeval (Ir < Ii). Isegi seda ei osata täpsemalt kirjeldada, kuidas maailm hukkub, kuidas toimub surnute ülestõusmine ühes suure kohtumõistmisega ja mis saab kuradist viimispäeval.

Maailmakorraldusest ei teata midagi täpemat. Niipalju küll kobamisi oletati, et jumala ja kuradi koostööl või võistlusel baseerubki kogu maailma elu ja kord kuni inimhingede püüdmisseni (vt. LRU II 188). Tüüpilised on didaktilised vanasõnad: jumal külmituga annab, kurat vakaga võtab (L); jumal annab andjale [s.t. heldele], kurat tõmbab tõmbajale [s.t. ihnsale] (Ii); raha pärast kurat tantsivat kah (Kr); näljaga kurat sööb ka sitikaid (Ii). Kuradil olevat külluses apostleid ja ingleid; kuradiapostlid (*ku're apustul'd*) olevat need inimesed, kes petavad ja varastavad (Pr). Mingist titaanlikust võitlusest jumala ja kuradi vahel ning vastase aheldamisest ei olnud liivi vanakestel õiget aimu (vrd. siiski Saalomoni põrguskäimist LRU II 187), vaid dualistlikku printsiipi kajastasid esijoones mõningad tekkelood ja naljandid. Kosmogoonilisi müüte maailma loomisest jumala ja kuradi poolt kollektiivselt esitasin juba varem (vt. LRU II 81, vrd. sillaehitamislugusid LRU II 211–214); koguni Kuramaad on tõlgitsetud rahvaetümoloogiliselt kuradi loodud maaks.

KURAMAA TEKKIMINE (US. 1 B + S. 275)

Kui jumal lõi maailma, siis ta ütles kuradile – kurat oli tema kõige parem ingel: “Mine ja võta seda tolmu (“põrmu”) kokku, mis sa siin saad, selles lahti ruumis.” Ja kurat mõtelnud: “Mis see küll on, ma pean peitma natuke seda ära.” Kuid ta oli paljas ja ei olnud taskuid. Nüüd ta mõtles, kuhu ta paneb – pistab nina täis ja suu täis seda tolmu. Kui nüüd oli suu täis, nina täis, nüüd ta jooksis jumala juurde ja jumal ütles, las ta külvaku see mööda maailma,

mööda seda tuult – siis kasvab maa. Ja jumal ütles, las kasvagu ja las jäägu roheliseks (“haljaks”). Nüüd hakkas kuradil ka kasvama suus ja ninas. Nüüd ta jooksis jumala juurest ära ja ei tahtnud näidata, et temal on varastatud nina täis. Ja need tombud kukkusid tal välja suust ja ninast. Maa kasvas iseendast, kuid kuhu need tombud kukkusid, sääl kasvavad künkad, sellest tulid künkad. Kurat hirmsasti jooksis ja higistas. Nüüd ta selle hädaga puhastas kaela ümbert seda higi. Kuid käed olid tolmuga ja need hakkasid kah kasvama kaela ümber. Kuhu ta käed külge pani, sääl hakkas kasvama maa. Nüüd ta näeb, et hääd ei ole. Ta jookseb, mis ta veel võib. Nüüd ta – kusi ja higi üha tal jooksis. Ta jäi Kuramaa rannikule seisma ja mõtles, mida nüüd teha – kõikjal ümber kasvab tal maa! Ta katsus visata ära kaela päält, ja see õnnestus kah: ta viskas nagu rangid kaelast ära ja sellest nüüd tuli välja Kuramaa, Kuolka maanina ja kõik see rand – ja kaardi pääl paistab just nagu rangid kaela pääle kinni pandud vanasti. Ja see on see Kuradimaa (Kuramō ~Kuremā), see on varastatud maa. – Pr 263 (vt. LRU I 81 jj.).

Dualistlikku värvingut märkame samuti ka paaris antropogoonilises müüdis:

MEHE JA NAISE LOOMINE (US. 16 + 25)

1) Ükskord jumal mõtelnud, et oleks vaja teha naine ja mees. Jumal võtnud kaks savitompu ja ütelnud: “Saagu Aadam ja saagu Eeva!” Jumal ise läind minema ja mõtelnud, las nad tulgu toime. Kuid kurat vaadand põõsastes ja kuulatand, mis jumal ütleb. Ta kuulnud, et jumal ütleb “dam”, kuid mis “dam”, seda ta pole kuulnud. Niipea kui jumal saand põõsastesse, kohe kurat põõsaist välja ja savitompude juurde ja ütelnud: “Saagu dam-dom (= •*andarm*) ja saagu Eeva!” Ja niipea kui ta need sõnad ära ütelnud, kohe olnud ka jumal põõsaist väljas ja joosnud kuradi juurde. Niipea kui kurat seda näind, kohe ta hakand jooksmas kuipalju vaid suutnud, kuni ta saand ära põgeneda jumala eest maa alla nende kahega – sandarmi ja Eevaga. Kuid otsekohe, kui kurat joosnud maa alla, jumal olnud kah juures ja saand Eeval pääst ühe tüki savi välja kiskuda. Ja nii ta teind otsekohe sellest savist ühe mehe üles, teise naise. Kuid tal pole tulnud enam nõnda suur, kui ta esiteks tahtnud teha: jumalal pole enam savi olnud. Nõnda ta teind, kui suur tal välja tuleb, ja sellepärast me oleme ka praegu sellised vähemad kui enne: kui

kurat ei varastanuks ära neid esimesi inimesi! Jumalal olnud vähe tegemisasju; sellepärast ta teind, mis sääl ainult olnud: pää pääl on juuksed ja reite vahel kah – ükskõik, kas mees või naine. – V 60 < Sn. Inimese saamisloits on väljendatud algtekstis venekeelsena, samuti osutab Aadama rõhk Adám jutu venepoolsele päritolule.

2) Kr 266 – vt. § 234.

3) Kr 45 – vt. § 238.

Kõige iseloomustavam joon liivi dualistlikku laadi juttudes on kuradi käsitelu koomiliselt või koguni groteskselt rumalana (L 93 – vt. LRU II 162, Kr 84 – vt. LRU II 187 jj.). Nõndaviisi need jutud sarnanevad väga vanapagana ja kavala Antsu tsükli motiividele, kus vastamisi esinevad rumal hiid ja tark, *resp.* “kaval” inimene. Kuradi vastalise muutumist jumalast meheks näeme järgmises üleminekus ühelt motiivilt teisele:

KURAT JUMALAGA VÕISTLEMAS (US. 63 + 80 + 102 + Mt. 1090 + 1065)¹

Kuradil olnud palju loomi, kõik ühe sarvega. Noh, ja jumalal pole olnud mitte ühtki. Nüüd jumal loond suured parmud. Ja siis jumal teind palju hooneid, need olnud tühjad. Nüüd olnud kuum päev. Ja nüüd loomad hakand jooksuma ja joosnud need hooned täis. Noh, ja nüüd karjane läind koju ütlema, et lehmad on otsas. Ja üks lehm olnud sinine. Nad läind otsima, kurat ja karjane. Nad läind mööda lautu vaatama, ja neil lehmadel pole olnud üht sarve, vaid kaks sarve igal. Nüüd kurat võtnud ja peksnud karjast üle pää üha, nii et see pää olnud kõik verine. Nüüd see karjane “jäänd” (s.t. muutund) linnuks, ja nüüd see lind on praegugi siin Kuramaal punase pääga. Ja kui ta näeb inimest, siis ta jookseb minema ja siis ta hüüab joostes *zili, zili*. Ja kui ta inimest ei näe, siis ta jääb paigale: tal on hirm, et see on kurat, kes tuleb tema järele.

¹Karjase linnukspeksmise motiivi meenutab veel järgmine fragment: “Minu arust pääsuke olnuks nagu kuradi tüdruk, kuid ma ei mõista ära jutustada” (L 175* = US. 79); teiseltpoolt vrd. tapetud vaeslapse käoks muutumist (US. 77 = Mt. 720).

Kurat jumalaga niitnud põllul. Kuradil olnud vikat ja jumalal olnud peitel. Jumal pole võind niipalju ära niita kui kurat. Nüüd ta pannud kuradile sellise une pääle ja võtnud siis selle vikati ja niitnud siis palju ära. Kui nüüd kurat ärgand üles, nii kurat tahtnud vahetada selle peitliga. Ja siis nad vahetand ära.

Kurat saagind palke, kuid mitte üht kiilu pole olnud taga. Nüüd tulnud üks mees ja pannud kiil taha. Nüüd kurat vaadand järgi, et mees pannud kiilu taha. Ja nii kurat joosnud minema ja ütelnud: "Sae sina, kui sa oled tark!" Ja need saed olid veel praegu siin Kura maal, kuid saksad viisid [1918] ära. – Kr 22–24.

KURADI JA JUMALA LEHMAD (US. 63 + 80 + 102)

Kuradil olnud lehmad ühe sarvega. Nüüd jumal pidand nõu oma inglitega, kuidas võiks nüüd need lehmad kuradi käest ära saada. Nüüd ta lasknud ingleid teha karjaõued ja suured tallid. Ja mitte keegi pole teadnud, mispärast ta laseb teha sellised tallid. Kui need olnud nüüd valmis, siis jumal mõtelnud, kuidas nüüd talitada: vaja luua parmud, et need "sadavad" (*resp.* tükivad) lehmadele selga, hammustavad kõvasti. Ja päike põletand kah rängalt kangesti niikui. Ja saatnud nüüd need lehmadele pääle, need parmud. Ja need joosnud kõik tema karjaõued täis niikui. Ja karjane läind kuradile ütleva, et nii on. Nüüd vaja otsima minna. Kuradil olnud ühe sarvega need lehmad, kuid kui nad läind õue, nad vaadand – nüüd olnud kaks sarve, jumal loond ruttu teise sarve lehmadele juurde igale. Ja nüüd [kurat] hakand peksma seda karjast üle pää, üha üle pää. Ja pää olnud nii punane, verd täis joosnud niikui. Üks lehm olnud kuradil sinine. Ja siis karjane kutsund teda, kui kurat teda peksnud: *zili, zili!* Ja nõnda see karjane kutsub veel tänapäeval, veel alatasa kutsub mööda metsa. Kui ta näeb inimest, siis ta hüüab *tpruu, tpruu, tpruu!* Läheb kaugemale, mõtleb, et kurat teda tuleb peksma, jääb paigale ja hüüab jälle *zili, zili!* – Kr 85 (kurat karjane moonduvat nimelt tihaseks, lt. *zile*).

JUMAL KURADIGA KÜNDJAT JA NIITJAT AVITAMAS

Nõnda ma olen kuulnud jah, et üks mees on kündnud põllul ja nüüd tulnud keegi talle juurde, küsind, mis ta künnab. Ta ütelnud, et ta künnab jumala õnnistusega. See läind natuke kaugemale, nüüd tuleb taas üks mees, teise aia tagant, küsib taas, mis ta künnab. Ta vastand talle nõndasama, nagu ta teisele ütelnud. Ja nüüd see

ütelnud: “Jah, eks näis, näis, kas sul saab ka midagi, kui sa nii jumala õnnistusega künnad!” Ja see olnud kurat. Ja siis ta ütelnud nõnda: “Las ma kah lähen kündma, sinul nii kergesti läheb see kündmine.” Mees ütelnud: “Jajah, kergesti läheb, tule vaid sina kah kündma.” Nüüd ta läind kündma – võtab adra ja läheb kündma. Kuid jumal teeb talle nõnda raskeks, et ta ei suuda ära künda, hobune ei jaksa ära vedada. Ja nüüd see teine mees aina naerab, teine aina naerab ja see teine olnud jumal. Nüüd ta saab vihaseks, et ei jõua ära künda, ja läheb teise mehega taplema. Ja taplevad, kuid teine võidab ta ära, viskab maha, murrab jala katki – nüüd ei või kuhugi saada, nüüd vaja püsida aia taga.

Nii sügisel, kui vili on kasvand valmis, ta tuleb taas vaatama. Näeb, et mees niidab sääl vilja – nõnda ilus vili kasvand. Jah, nüüd ta kah tuleb sinna vaatama taas ja ütleb, andku talle vikat, et ta läheb niitma. Jah, nüüd mees annab kah, las ta nüüd niitku. Ja seda teist meest nüüd ei näe, kuid teine mees teeb nüüd taas nõnda, kui ta niidab, et kivid ainult on temal ees. Jah, ja siis ta raiub kividesse üha, kividesse üha, nii et ei saa vilja maha niita. Jah, nüüd ta sääl niipalju jandab ja niidab, et väsib ära, tüdinend, viskab vikati maha ja jookseb eemale metsa. Ja nõnda ongi temast valla. – Kr 315.

SÕBRAD TEEVAD VILJA JA ÕLUT (US. 53 + Mt. 1030)

1) Jumal külvand otri. Ja siis tal olnud ilusad odrad. Ja sügisel ta teind õlut. Ja ta kutsund kuradi ka jooma – nad olnud ennem sõbrad. Ja kurat joond ja jäänd hirmsasti purju ja tantsind nagu poisike – kurat olnud üheksasada aastat vana.

Ja nüüd ta mõtelnud järgi, et ta teeb kah õlut. Ta läind põllule ja korjand kokku kõrsi, pannud tonni ja humalaid kah juurde ja vett pääle ja lasknud läbi – ja õlu valmis. Ja nüüd läind paluma jumalat kah, las tulgu jooma. Jumal tulnud ja näind kõrsi. Kurat annud talle kapaga, las ta maitsku. Kuid jumal võtnud kapa ja virutand kuradile üle otsa, nii et kurat [kukkund] selili tonni sisse. Kurat tõusnud üles, puristand ja ütelnud: “Kui see segu (“miss”) on juba nii vägev, mis siis see õlu ise veel ei tee!” Jumal naernud ja läind minema. – L 93 (konspekti vt. LRU II 162).

2) Kurat ja jumal on koos eland (*resp.* töötand) tüki aega. Kõige enne kevadel nad pistnud kartulaid maha. Nad olnud väga hääd

sõbrad mõlemad. Nad vaadand, kui ilusad varred kasvavad. Jumal küsind kuradi käest: “Kust sa võtad – kas päält või alt?” Kurat vaadand, et väga ilusad varred on. Ta ütles jumalale: “Tänavu ma võtan päält.” Ja kurat sai varred ja jumalale jäid kartulad alt.

Teise aasta taas nad kõnelnud kokku ja külvand otra. Nüüd oder kasvand väga ilus. Kurat mõtelnud, ta tahtnud jumalat tüssata, nõndasiis ta mõtelnud: “Nüüd ma midagi ei lepi kokku, kust võtab; kui tuleb sügis, siis ma võtan alt, las jumalale jäägu need varred, mis on pääl.” Noh, ja jumal niitnud maha väga palju otra, ja kuradile jäänd alt need kõrred. Kui ilusasti ta on petnud teist. Seda ma olen kuulnud isaisade käest.

Ja nüüd jumal teind õlut ja kutsund kuradi kah jooma. Ja kurat joond nii purju, et pole läind koju. Hommikul ta ärgand ja tänand jumalat hää südame eest ja töötand kah teha õlut ja paluda jumalat jooma. Noh, ja kurat teind nüüd neist kõrrest õlle ja kutsund, las jumal mingi nüüd vaatama, kui ta teeb õlut. Ja segand kapaga anumast seda virret ja andnud, las jumal joogu. Jumal näind, et kurat on nii rumal, ja võtnud kapa ja virutand kuradile üle pää, nii et kapp puruks. Kurat rõomustand ise, olnud lustil, et kui see virre on nii vägev, mis siis õlu ise veel ei tee. Ja jumal läind ära, mis sellise lolliga kauem veel võib pääle hakata. Ja nüüd nad siamaani veel on vihavaenus. – L 187.

3) Noh, jumal kuradiga kõnelnud kokku, et nad hakkavad ka põllutööd tegema. Noh, siis jumal küsind kuradi käest: “Mis sa tahad, kui tulevad kasvud – kas sa tahad päält või alt?” Kurat ütelnud, et ta tahab päält. Noh, nad pistnud nüüd kartulaid maha. Kartulad tulnud üles, selliste ilusate suurte lehtedega hakand kasvama. Kuradil olnud väga hää meel, et nüüd sügisel ta saab palju vilja. Aga sügisepoole, kui tulnud nüüd neid kartulaid ära võtta, siis kartulatel olnud lehed juba ära kuivand. Kurat saand varred, aga jumalal olnud kartulad. Siis kurat ütelnud: “Oi, nõnda see ei või minna teisel aastal, kui me külvame. Võta sa päält, ma võtan alt.” Kuid nüüd nad külvand teri. Hakand taas kasvama. Ja kasvand suur-suur pikk õlg. Kuradil olnud jälle hää meel, et nüüd ta saab väga palju vilja. Aga sügisel, kui nad niitnud vilja ära, jumal võtnud endale pääd ja kuradile annud õled. Kurat oli taas tüssatud teist korda.

Kurat kolmandal aastal pole enam läind jumalaga koos maad harima, sest et ta kaks aastat jäänd “tühjalt”, s.t. ilma. – Ir 45 < Ii.

4) Kurat ja jumal leppind kokku, et nad teevad maha naereid. Jumal küsind kuradilt, millist otsa ta tahab viljast, kas alumist või päälmist. Kurat ütelnud jumalale: “Saab näha, kui nad kasvavad.” Jumal ütelnud: “Ei, praegu tuleb ütelda.” Kurat mõtelnud ja ütelnud, päälmise. Siis jumal ütelnud: “Nojah, sulle jääb päälmine ja mulle alumine.” Kui naerid kasvand, ah millised lehed olnud! Kurat olnud maru rõõmus, et ta saab vilja küllalt ja jumal jääb paljalt (“tühjalt”). Kui aga tulnud sügis, nüüd jumal ütelnud, las [kurat] niitku oma vili. Kurat niitnud ja rõõmustand, et temal on vilja küllalt ja et jumal jääb tühjalt. Kui aga kurat saand oma lehtedega ära, siis jumal hakand võtma oma naereid. Kurat näind ja nutnud, et jumalal on nii palju ja temal nii vähe.

Kuid nüüd kurat kõnelnud jumalale taas teisel kevadel, et neil tuleb külida otra ja et ta võtab alumise [osa]. Jumal olnud nõnda kah rahul. Kuid nad külind otra. Kui aga tulnud nüüd sügis, jumal niitnud pääd ära ja kurat korjand neid õleotsi, mis olnud veel maa sees. Nõnda ka kurat saand vihaseks ja pole enam külind jumalaga mitte midagi ja hakand inimesi võrgutama maa pääl, ning nõnda ta võrgutab kiusatusse veel siiamani. – V 58 < Sn.

Ristusuu toodud dualistlik elukäsitus on ulatund otsaga koloreerima ka liivi algupärast haldjateusundit, kus esinevad juba kõrva hääd ja halvad abimehed külvajal (vt. LRU I 89). Haigustest ja eriti lastehaigustest arvatakse, et need on kaht laadi: jumalast ja kuradist või kurjadest inimestest pandud (Kr, vt. VGEG XXVI 156, nr. 187). Kõrtsist kui kuradi kirikust vt. LRU II 160.

234. Dualistliku printsiiibi kõrval rakendatakse liivi tekkelugudes veelgi sagedamini monistlikku: loojaks või määrajaks on ainult jumal või kurat üksi. Iseloomustaval kombel ei mainitagi mõnes jutus loojat, vaid kõneldakse hoopis kellestki mehest või kirjeldatakse veelgi ebamäärasemalt ainult toimingut, kuna selle sooritajat nimepidi üldse ei mainita. Monistlikul printsiiibil baseerub antropoloogiline tekkelugu, mille järgi Aadam ja Eeva olnud algselt lahtiste kõhtudega ja jumal lasknud neil ainult kõhud kinni õmmelda (vt. § 238). Iseloomustav sellisele jutustuslaadile on, et jumal ise ei võtagi mehe ja naise loomisest aktiivselt osa. Teise redaktsiooni järgi olnud algul ainult mehed, kusjuures üldse ei teata, kelle loodud need olnud:

NAISTE TEKKIMINE (US. 30)

Saatan läind heina niitma. Kuid siis olnud ainult meesterahvad. Ja kuradil hakand igav (“pikk aeg”). Ja tema mõelnud, kuidas las saada [s.t. saada] endale huvitavat (“lühikest aega”). Lõunaajani ta niitnud ja heitnud “päevasüdant” magama. Kuid nagu meesterahvas alati ju on, see tõbi juures, hoidnud endal vikati juures, ärgu paha joosku selga. Nii üks inimene joosnud ja pole pannud tähele, et kurat magand põõsa all varjus ja vikatitera olnud kuradil ülespoole. Ja see inimene tahtnud taas joosta sinna põõsasse ja ehmata kuradit, kui ta tõuseb üles. Kuid joostes ta joosnud üle kuradi vikati, ja vikatitera trehvand otse reite vahele ja lõigand selle va soolikaotsa ära (tüdruk, sa siga ~põrsalaps, siin kuulatad! – vahelehuüe kuulatavale plikale) – ja selle soolika kohta “jäänd” auk, ja sellest ajast tekkind naised. – Kr 266.

INIMKEELTE TEKKIMINE (US. 40)

1) Kuidas läti keel on tekkind? – Üks vana mees oli. See ütles, et Ameerikas olnud üks suur katel (~pada) ja säääl on teibaga keerutatud ja keedetud kõik need keeled, mis on maailmas. Ja siis tulnud üks vana “läti keele mees” (s.t. lätlane) ja see küsind, kas siin nende läti keelt ei ole. Siis see keetja ütelnud: “Nüüd on kõik keeled ära jagatud.” Noh, siis see vana mees ütelnud: “Kuidas siis saada seda läti keelt?” Ja siis see keetja kraapind igalt poolt katla ümbert vahtu, mis säääl katla külge jäänd, siis visand maha, ja sest vahust jäändki (s.t. tekkind) see keel. Kuid vaht läind maha nagu lit’-lät’ – ja sellest tulnudki see nimi: läti keel. Ja sellepärast ta muud ei ole kah kui lit’-lät’ ainult ongi. – Kr 17.

2) Jumal andnud kõigile kõnesid (s.t. keeli). Lätlane tulnud ka – [keelest] tulnud puudu. Jumal võtnud seda putru katlast, võtnud ühe kulbitäie, riisund mööda katelt. Katel olnud tühi, kuid ühe kulbitäie ta saand kah ja visand selle lusikatäie putru, nii et see läind lät’ – ja nõnda see läti keel ongi üks lät’-lät’-lät’-keel. – Kr 203*.

AMETITE MÄÄRAMINE (US. 41)

Ühel isal olnud üheksa poega. Ta tahtnud kõik üheksa panna ametnikeks, kuid kust saab niipalju leiba ja kingi, et võib [neid

õppima] saata? Ühel hommikul ema läind välja ja märgand, et seisavad kaheksateist kinga akna juures. Nüüd ta jookseb sisse ja karjub: “Mees, mees, tule vaata, mis väljas!” Mees ütelnud: “Mis on, mis on?” – nagu unest ärgand. – “Sääl on üheksa paari kingi väljas, nüüd me võime saata oma üheksa poega ametisse.”

Nõnda ka olnud. Esimese ta saatnud rätsepaks, teise sepaks, kolmanda kingsepaks, neljanda Skrunda-alevikku koerasõnikut lõhkuma, viienda vanderselliks ümberringi mööda maailma pekslema, kuuenda sandiks (s.t. kerjuseks) ümberringi. Kuid nüüd mees mõtleb: “Mis võiks panna (s.t. määrata) neile kolmele?” Ta mõtelnud: ühele paneb laiskuse, et see läheks ringi laiseldes, teisele paneb (*resp.* määrab) rattaid teha, [kolmandat ei mäleta].

Ja nõnda ta oli ka saatnud nad ära. Ja mitte keegi pole ka pöördunud enam tagasi neist poegadest teist ametit (~nime) saama. See vana mees oli jumal ja nõnda ta saatis oma lapsed mööda maailma. Ja nõnda ka praegu on neid palju, kes käivad ringi logeldes. – V 67.

“KUIDAS SUUR VANKER ON TEKKIND” (US. 11)

Üks mees tahtnud taevasse sõita. Tal olnud kaks hobust vankri ees ja vanker olnud sirge. Ja ta sõitnud tüki maad ära, tahtnud ise “püksimetsa” (s.t. asjale) minna ja jätnud hobuse tee pääle. Kui ta tulnud nüüd tagasi, hunt olnud ühe hobuse ära söönd ja ise ronind rangipuisse – niisama nagu hobusel [rangid] kaelas. Ta hakand sabast sööma ja pää juures lõpetand. Mees istund [vankrisse] sisse ja hakand sõitma. Kuid hunt on selline väike ja nõrk, ei jõua niipalju vedada kui hobune. Ja nüüd jumal näind, et nad sõidavad, ja see teind, et nad jäävad (s.t. muutuvad) tähtedeks, suur-vankriks: tal olnud kahju, et taevast saab olema kaks isandat. Sääl tiisli juures, sääl on kaks tähte, üks suurem, teine väiksem; suur on hobune, väike on hunt. Ja hundi poole vanker on kõver,¹ sellepärast et hunt jõudis vähem vedada. Ja tagumised rattad on alati taevast põhjanaelaga (“kotkastega”) ühel joonel. – V 71, kuuldud vanalt Ristilt, kes kolind Liivi rannikule Saaremaalt.

¹) Suur-Vankri liivikeelne nimetus *greiz-rattöd* ongi tõlkelaen lätist ja tähendab just “kõverat” vankrit.

KERJUSEKEPP TAEVAS (US. 12)

“Sandisau” (= lv. *sait’-šova* ‘Orions Gürtel’) on ühe tähekoogu nimi. Selle kohta on niisugune muistend, et kerjus [lv. *sait’*] oli näind und, nagu tõsnuks tema kepp üles taevasse tähekooguks. Kui ta siis ärkas, nägigi ta oma imestuseks uue, enneolematu tähekoogu, mille nimeks sellest päale on olnud “sandisau”. Niikaua, kuni see tähekoogu püsib oma kohal, on see märgiks, et jumal hoolitseb ka kerjuste ette. – V. Alho, LK 49/50.

KASSI JA KOERA VAEN (US. 61 = Mt. 200)

Kuidas kass koera passi ära varastas? – Vanasti kass olnud koera asemel (s.t. ametis): tema pidand minema karja, üle öö pidand kaitsma talu. Koeral pole olnud muud teha kui süüa ja magada ahju kõrval, sest et jumal kirjutand talle sellise “prii passi” (s.t. vabastuskirja). Ükskord kass tahtnud [passi] ära varastada, kuid pole saand: koer hammustand tal saba otsa ära. Kass katsund teist korda varastada koera passi, kui koer olnud ise külas, ja leidnud selle passi ahju kõrval närtsude all, võtnud ära.

Koer tulnud külast koju. Jumal küsind, kus ta pass on. Koer läind otsima, kuid pole olnud. Läind nuttes jumala juurde tagasi ja ütelnud, et kass on varastand ta passi ära. Jumal saand (“jäänd”) vihaseks koera päale ja ütelnud: “Kui sa nii logard oled, et lased oma passi kassil ära varastada, siis jää ka kassi asemele – mine karja, kaitse talu ja tee kõik see töö, mida praegu kass peab tegema!”

Nõnda kass sai endale passi ja veel praegu magab ahju kõrval, ja koer veel praegu peab minema karja ja kaitsma talu. Enne seda koer kassiga olnud suured sõbrad, kuid siis, kui kass varastand koeral passi ära, siis ta jäänd tema päale vihaseks. Ja veel praegu koer on kassi päale vihane. – Kr 40.

Muid teisendeid vt. FFC 66, Mt. 200.

HUNDI MUST SUU (US. 76)

Hunt püsind niisama kodus nagu muud loomad. Nüüd perenaine küpsetand kord leiba. Ja nüüd hunt oodand juures, et ta saab kaabekaku endale, kui see on ära küpsenud, nagu ta iga kord saand. Kuid perenaine mõtelnud: “Miks ma sulle annan ilma millegita (s.t. põhjusetult) leiba?” Kütnud ühe väikese kivi kuumaks ja võtnud

ahjust välja ja ütelnud hundile: “Tee suu lahti, ma annan selle sulle.” Ja visand hundile kurku ja hundil kurk kõrbend mustaks.

Ja nüüd ta läind jumalale kaebama, et perenaine põletand ta kurgu mustaks – sellepärast veel praegugi puha, mis hunt hammustab, on must. Jumal ütelnud talle : “Ära muretse midagi selle üle! Kuhu sa lähed, sääl sinu jaoks on kõikjal ees niipalju, kui palju sa ainult tahad.” Ja sellepärast mitte keegi ei või hundi eest põgeneda, kus ta hulka läheb. – V 151.

JÄNESE KÕVERAD JALAD

Jänes olnud alguses väga vihane, talland kõiki. Siis jumal vandund ta ära ja ütelnud, olgu tal kõverad jalad, tagumised jalad selised, et ta ei saa tallata, ja kõiki loomi ta peab kartma. Kõike, mis elab maailmas, seda ta peab kartma. – Pr 288*.

JÄNESE LÕHKISED HUULED (Mt. 70 + US. 71)

Ükskord jänes kaevand jumalale, et ta on kõige arem loom maailmas. Jumal ütelnud, kas ta lambaid kah kardab. Jänes ütelnud, ta ei tea. Jumal ütelnud, mingu ta metsa, siis ta näeb. Nüüd jänes läind. Metsas ta näind, et keegi karjatab lambaid. Jänes läind põõsaist välja ja lambad läind niikui – nüüd ta (= jänes) naernud ja niipalju naernud, et päälmine huul paugatand katki. Ja praegugi veel temal on selline huul, ja kes ei usu, see võib vaadata, ja nüüd on muinasjutt “läbi” (s.t. otsas). – V 3 (leiduvat läti kooliraamatus).

JÄNES SÄÄSKI UPUTAMAS (US. 72 + 104)

Kuidas jänes uputas sääski? – Jumal sai sääskede pääle vihaseks sellepärast, et ta tegi akna lahti ja kõneles inimestega, siis sääsed tormasid aknast sisse jumala tupp ja ei lasknud tal inimestega kõnelda. Ükskord jumal, kui sääsed olid joosnud palju kokku tupp, siis jumal võttis koti ja pistis nad kõik kotti, sidus koti kinni ja andis jänesele, mingu see jõkke neid sääski uputama, kuid ärgu ta tehku kotti lahti ega vaadaku neid. Siis jänes võttis jumala käest koti ja jooksis jõe manu sääski uputama. Kuid joostes ta mõtles: “Mis siis oleks, kui ma natuke vaataks, millised nad on – ma neid näind ei ole.” Kui ta tuli jõe äärde, siis ta natuke tegi seda kotti lahti ja vaatas sinna sisse. Nõnda üks sääsk d•in lendas tema kõrvast mööda välja. Ta mõtles: “Ma sind kuradit küll valla ei lase!” Nii

ta viskas koti maha muude sääskedega ja jooksis selle ühe järgi. Kuid selle ajaga, kui ta selle ühe püüdis kinni, muud ronisid kõik kotist välja ja hakkasid tantsima mööda taevast. Kui jänes seda nägi, et kõik on kotist väljas ja tantsivad nii ilusasti, siis ta hakkas naerma nii kõvasti, et jumal kuulis. Jumal kutsus teda enda juurde ja küsis, mis ta nii kõvasti naerab ja ei lase tal lõunaund magada. Jänes ütles: “Kuidas ma ei naera! Kott paugatas lõhki, ja need, mis säääl sees olid, hakkasid nii ilusasti tantsima, et ma kusin peaaegu püksid täis.” Siis jumal sai kurjaks ja ütles: “Sellepärast et sa ei kuulnud mind ja ei uputand neid, las olgu sul pikad kõrvad, katkine huul ja rumal ning arg meel!” Ja nõnda tal praegu ka on. – Kr 35.

SIILI KASUKAS

Ma ainult seda olen kuulnud, et nad kõik palund jumala käest, millist hädamat keegi tahtnud. Siil taas palund seda, et andku jumal talle selline kasukas, nii et keegi ei saa talle midagi teha, mitte üks loom. Vaat koer haugub juures, kuid midagi ära ei tee. – Kr 323*.

MIKS KITS ON SARVEDETA (US. 66)

Läti keelest tõlgitud rahvalaulus kirjeldatakse, kuidas ühe karjase surma puhul muud karjased nutsid, siga kaevas kalmu kõrge mäe pääl, rähn tagus risti suure kuiva kuuse otsas, kägu löi kella kõvera kase ladvas, pisitillukesed linnukesed lugesid issameiet, tihane tõi teate isale ja emale ja kits astus taevasse jumalale kaebama, las võtku hinge värava juurest vastu.¹ Lisaks sellele on ühes kaotiläind teisendis seletatud, et jumal tõugand kitse taevast maa pääle maha, mispuhul kits kaotand kukkudes oma sarved ja ongi sellest pääle ilma sarvedeta (V).

“KUIDAS ÖÖBIK ON TEKKIND” (US. 78 + NL. 10)

Ühel mehel olnud üks väike tütar ja tal naine surnud ära. Ja ta võtnud teise naise. Ja see olnud selline vihane, väga vihane naine olnud. Ükskord ta läind karjamaale, siis ta peksnud niipalju seda väikest tüdrukut, et see plika jäänd magama. Ja nüüd ta ärgand üles ja läind nüüd lauda pääle. Laudal olnud luuk, ja see plika nut-

¹) Vt. O. Loorits, Volkslieder der Liven (1936), 125/7 (134).

nud sääl luugi pääl, ütelnud nõnda: “Ah sa jumal, ah sa jumal! Võta mind sest maailmast ära!” Las viigu teda oma ema juurde või loogu väikseks linnuks taas, siin ilmas ta laulvat kõigile inimesile ilutsemiseks ~rõõmuks, olgu halvad või hääd inimesed, ja annab jumalale au ja kiidab jumalat.

Ja nõnda ta “jäändki” (s.t. muutund) väikseks linnuks ja nõnda ta hakand laulma: “Kus olid, kus olid? – Laadal, laadal (“turul”). – Mis sa ostsid, mis sa ostsid? – Hobuse, hobuse. – Milline oli, milline oli? – Lombak, lombak. – Mis maksis, mis maksis? – Ühe veeringu, ühe veeringu.” Ja pärast seda ta laksutand veel nii ilusasti, trillerdand nii ilusasti. – Kr 169 (leiduvat ka raamatus, kuid ööbiku laulusõnu tunnud juba vanavanad liivlased rannikul sellistena).

PÄÄSUKESE LAUL (US. 85)

Kõik linnud saand endale laulu jumala käest. Kuid pääsukese jaoks tulnud puudu, jumalal pole [enam] olnud. Siis jumal ütelnud: “Mine maa pääle ja vaata, mida inimesed teevad, kas sa ei saa nende käest mõnd laulu.” Kui ta tulnud tormates taevast maha, nii esisesse sisse. Perenaine küpsetand õnneks liha. Liha nii küpsnud, perenaine tahtnud pöördä ümber, et teine pool kah küpseks – nii üks kübe rasva paugatand pliidile, see läind tširrr-tširrr. Ja pääsuke muud [laulu] endale pole saand kui tširrr-tširrr. – V 70.

ANGERJAS, SUTT JA USS (US. 89)

Angerjas ja sutt, uss – need kõik kolm on üht sugu. Uss on pää, angerjas on “süda” (s.t. keskosa) ja sutt on saba. Jutustaja ei mäleta, kes neid katki raiund. Sellepärast nad tulevad suvel jõe äärde ühte kohta kiimlema, herneste öitsmise ajal. Sellepärast paljud inimesed sutte ei söö: need on nagu ussid. – V 152.

LESTA KÖVER SUU (US. 92)

1) Jumal läind jalutama mööda mere äärt. Siis ta näind, et lest magab liiva sees. Nii ta siis ütelnud nõnda: “Oi, lest vaeseke magab liiva sees!” Nõnda lest löllitand teda, tõmmand suu kõveraks ja ütelnud talle järgi needsamad sõnad. Ja nõnda talle ka jäänd suu kõveraks. – L 134.

2) Jumal läind mööda randa. Lest magand ranna ääres. Jumal ütelnud nõnda: “Vaat, kui väike, las ta magab suu lahti!” Ja lest jällegi löllitand jumalat, endal olnud kõver suu: “Lest magab jah ranna ääres suu lahti – mis sinul sest asja on?” Ja läind ise minema. Siis jumal ütelnud, las tal jäägu siis kõver suu, kui ta nii on löllitand. – Sr 81.

3–4) Vt. § 240.

SITIKAS JA SIPELGAS (US. 97)

Kui jumal loond need loomad, siis ta andnud igale putukale oma töö. Ja siis läind sitikas sipelgaga koos. Sitikas ütelnud, et ta tahab selliseid käharaid ja kõvu rõivaid, sest ta toob palju lapsi ja temal on masin kah, et ta teeb müra, las muud putukad põgenegu ära tema eest. Ja siis jumal küsind, kuidas sipelgas tahab. Sipelgas ütelnud, et ta oleks ainult kärmas, nii et ta saaks joosta ja nii. Ja siis jumal ütelnud: “Ma teen sulle nii, nagu olnud üks printsess kuningalossis: peenike päält ja alt kähar. Ja oma lossi, mida sa hakkad ehitama, selle sa teed valmis ja omased sa kõik oma lossis kasvatad üles. Ja sitikale: kuna sa nii kõrgelt astusid, siis sina las roomaku enam maa pääl ja oma lossi sa mitte kunagi valmis ei ehita. Sitahunik saab olema su loss, kuhu sa paned oma lapsed. – Pr 101.

SÄÄSE VEREHIMU

Sääsk palus jumalat, et see teeks [= looks] teda nõnda suureks nagu hobune. Jumal ütles: “Hää küll. Kui sa oskad end üleval pidada, siis ma teen su nõnda suureks nagu hobune.” Ja laskis sääse valla. Sääsk läks kohe ühele loomale selga ja imes end [verd] täis niikui. Jumal ütles: “Oleksid sa nii suur nagu hobune, siis oleks kümme inimest vaja, et saaksid end verd täis imeda.” Siis jumal vandus ta ära ja ütles: “Üksainus kord sinul tuleb süüa, siis sa pead surema, kuna sa selline oled.” Sääsel ei olevat perset, ta kuivab ära. – Pr 287*.

TÄID, KIRBUD, LUTIKAD (US. 103)

1) Täid, kirbud ja lutikad on laisa rahva jaoks: laisk ei korista ennast, sellepärast jumal olevat pannud [need laiskade jaoks]. – L 119°.

2) Inimene olnud niipalju laisk. Siis jumal pannud talle kirpe pääle: siis tal oma töö – nühib neid. – Kr 197.

3) Üks inimene olnud väga laisk. Ja siis esiteks pandud talle kirbud, et ta jääks (s.t. muutuks) virgemaks, et ta end sügaks, et ta siis saaks oma töö juurde. Kuid mitte midagi: nühkind üha ainult oma voodis. Ja siis pandud täid talle selga. Kuid siis saand küll üles: kratsind niipalju, et hüband ja joosnud välja, visand vanad särgid maha – kõik olnud nagu täis. Siis ostnud uued rõivad ja hakand vahvasti töötama. – Pr 100.

4) Laisk poiss olnud. Tema magand üha. Nüüd jumal saand ta pääle vihaseks ja saatnud talle täid ja tingud selga, kõnelnud kokku, et need vahvasti hammustagu. Täi ütelnud, ta hammustavat nii, et kohe jääb pahk *resp.* kärn järele ja ta jooksvat ka seda pääd mööda. Kui nüüd saadab aga tingu, ting ütleb, tema imevat nii sisse kuni luust saadik, et teda ei saa kätte kah enam. Siis jumal ütelnud: “Kui sa nii hull oled, siis ma panen su juuste külge kinni.” Ja nõnda ta praegugi püsib kinni.

Poiss pidand niipalju sügama ja jooksuma ja hakand pärast vahvasti töötama – olnud selline töömees nagu. – Pr 143*.

TINGU JUUSTE KÜLGE KINNIPANEK (US. 106)

1) Ting on pandud kõide. – Ii 61°.

2) Jumal küsind täi käest, kui sügavalt ta tahab hammustada. Ja täi ütelnud: kuni tuleb ihu [vastu]. Ja siis jumal küsind tingu käest taas, kui sügavalt see tahab hammustada. See ütelnud, et luuni ta hammustavat. Sellepärast ta on seotud juuste juurde kinni, argu ta saagu luuni hammustama. – Sr 80.

3) Kirbud, täid ja tingud kõnelnud jumalaga. Kirp ütelnud nii, et tema sööb nõnda, et on kibe. Ja täi ütelnud, tema söövat nõnda, et ei või mitte kannatada. Ja ting ütelnud, tema söövat nii, et luuni. Ja siis jumal võtnud ja sidund tema juuste külge kinni. Ja sellepärast ta on seotud juuste külge kinni, muud putukad on lahti. – Pr 96.

“MIKS SAAR VIIMASENA PAKATAB?” (US. 115)

1) Kui maailma alguses puud hakand esmakordselt pakatama, siis jumal ütelnud puile seda aega. Ja siis kõik ka hakand pakatama, kuid jumal vaadand järgi, et üks puu puudub. Ta küsind muilt puilt: “Kes siis teil veel puudub?” Nad ütelnud, et saar. Jumal küsind, kus ta siis oli sel ajal, kui ma muile ütlesin aega. Teised ütelnud: “Ta seisis ju meil selja taga. Ta on selline häbelik ja arg, ei julge sulle silmi (s.t. näkku) vaadata.” Noh, siis jumal ütelnud saarele: “Sa siis saad olema see viimne puu, kes kevadel viimasena pakatab ja esimesena oma lehti maha langetab.” Saar on pime puu, tal silmi otsa ees ei ole. – V 51.

2) Kui Jumal ütles puile “pakatagu”, kuid saarel oli hirm Jumalast, ta varjas end muude puude taga. Kui Jumal oli läind ära, siis saar hakkas hüüdma. Kui Jumal kuulis, et üks puu karjub, ta tuli ja vihaselt kärगतas: “Kes siin karjub?” Kuid saarel oli hirm, muud puud aga ütlesid. Siis Jumal ütles: “Noh, siis sa pakatad kõige viimasena.” Ja nõnda ka saar praegugi pakatub viimasena. – V 51^a.

KUUSE JA MÄNNI OKKAD (US. 114)

Siis kui Jumal kõiki puid loond ja kõigile lehed andnud, siis kuusel ja männil okkad (“nõelad”) olnud esiteks niisamasugused nagu praegu. Ja nad pole olnud sellega rahul, palund ka lehti, kuid siid-lehti. Tulnud hää vihm, kiskund ja raputand kõik lehed ära. Läind Jumala juurde, palund klaasist lehti endale. Öhtul palund, hommikul olnud klaaslehed küljes. Tulnud tuul, lehed otsas. Nüüd nad olnud nii inetud, ja kõik neid naernud. Neil olnud häbi, et nad on paljad, ja läind Jumala juurde, palund vanad lehed tagasi. Ja Jumal andnud, ja sest ajast pääle nende lehed püsind kogu aasta; enne olnud ainult suveti. – Kl 31.

HAAVA VÄRIN JA KASE KOOR (US. 109 + 110)

1) Jumal käind väljas platsi pääl, pole olnud kodu ligidal. Ja vihma sadand. Ja temal olnud külm. Siis ta läind haava alla. Haab pole luband enda all seista. Siis ta läind ära haava alt ja ütelnud, las ta värisegu nõnda, nagu tema on värisend, las ta alati nii värisegu.

Siis ta läind kase alla. Siis kask luband tal püsida enda all. Ja siis ta ütelnud, et olgu kasel valge koor, kuna kask on püha puu. – Kr 154.

2) Mikspärast kask on valge? – Vihma sadand nii kõvasti, et Jumal olnud märg, nii et tal hakand külm. Ta läind haava alla. Haab pole tahtnud teda ja saatnud ära. Ja nüüd ta läind ära ja ütelnud haavale, las haab värisegu nii, nagu tema väriseb – ja sellepärast haavalehed värisevad.

Ja nüüd ta läind kase alla. Ja kask võtnud teda vastu enda alla, ja sääl ta seisnud, vihm pole sadand pääle talle enam. Nüüd see vihm läind üle. Ta läind ära kase juurest, tänand kaska ja määrand kasele, saagu valge koor, ja ütelnud, et kask on kõige püham puu.

Ja nüüd on, tead, kaks paju: paju ja teist kutsutakse sokupaju (remmelgas ja alabõz); sokupajud öitsevad, neil on kollased urvad küljes. Üks vana vaene mees läind mööda teed, ja temal olnud sokk, kütke olnud pääs, läind selle sokuga. Õhtu olnud nüüd ligi, nüüd olnud üks paju tee ääres, ja nad läind selle alla magama, võtnud selle öömajaks. Ja ta riisund neid pajulehti ja annud sokule süüa, pannud ette ja alla. Ja siis nad magand sääl puu all. Hommikul ta läind jällegi edasi oma sokuga. Kuid sellepärast et ta sääl sokuga magand ja söönd, sellepärast see paju jäändki selliseks: temal lehed on suuremad ja on laiad villased, muil [pajudel] on väiksed kitsad. – Kr 192.

3) Kuidas kasel valge koor on? – Kui haab pole tahtnud teda enda alla, kui Jumalal olnud külm ja ta värisend, siis ta läind kase alla ja siis kask võtnud teda vastu ja siis ta sääl soojendand ennast – vihm pole läind enam pääle. Siis ta ütelnud: “Las sinul olgu valge koor üle teiste, sa oled püha puu, sest sa oled võtnud Jumala vastu.” – Kr 317*.

MIKS PUUD ENAM EI KÕNELE (US. 107)

1) Kui puud kõnelnud. – Vanasti puud kah kõnelnud. Kui keegi tulnud raiuma neid, siis palund, ärgu raiugu teda, ta olevat veel liiaks noor, mingi selle vana kõvera juurde. Siis [raiuja] läheb selle vana juurde, see taas palund: “Raiu neid suuri ilusaid puid!” Ja nõnda mees pole saand aga mitte üht puud. Sellepärast jumal on võtnud neil puudel selle kõne ära. – Kr 175.

2) Üks vanamees läind puid raiuma. Käind päeva läbi – kõik puud kõnelnud, pole saand midagi. Noor mänd ütelnud: “Ära raiu mind, mine vana juurde!” Vana taas saatnud noorte juurde, et need olevat värskemad. Siis jumal määrand nõnda, et nad ei saa kõnelda, jäid ilma kõneta. – Kr 322*.

3) Mispärast puud ei kõnele? – Üks vana vaene mees sõitnud metsa puid tooma. Läind ühele puule juurde, see ütelnud, et ta tahab veel kasvada, ärgu teda raiugu. Läind teise juurde – see ütelnud niisama. Ja nõnda ta käind kogu päeva läbi. Siis ta tahtnud süüa, kuid leiba kaasas pole olnud. Ja nüüd mees sõitnud vihaselt koju. Naine olnud vastus rõõmul, et nüüd saab terve koorma puid, kuid kui ta näind, et [on] tühi, siis naine tõmmand aia äärest malaka ja läind ja hakand meest peksma. Mees palund, et ta on kogu päeva läbi käind, mitte üht puud pole saand, kõik ütelnud, et nad tahavad veel kasvada. Ja mees palund naist põlvedel, las ainult andku talle süüa, et ta läheb hommikul metsa – võib-olla ta siis saab. Kuid naine pole annud. Siis mees palund jumalat, las jumal teda aidaku.

Ja hommikul mees läind söömata taas metsa puid otsima. Sääl ta kohand ühe vana-vana mehe. Mees jutustand, kuidas tal eile läind, ja küsind, kas ta ei tea, kus on kuivad puud. See vana mees ütelnud: “Noh, kui need puud sulle eile vastu kõnelesid, et nad veel tahavad kasvada, siis las tänasest päevast puud ärgu enam kõnelgu!” Ja nõnda ka sellest päevast pääle puud enam ei saa kõnelda. Kuid mees saand puid, niipalju kui ta ainult tahtnud. Ja see vana mees olnud jumal ise. – V 39.

MISPÄRAST POHLAMARJAD ON RÄMPS (US. 124)

Ükskord maarjapäeva paigu Jumal küsind ühelt naiselt. Naine korjand marju, pohli, ja küsind: “Mis sa teed? Mis sa korjad?” Ja naine ütelnud vastu: “Need pole midagi, need on ainult selline rämps (tuuletaevas – vt. LRU I 12), mis ma korjan.” Nüüd siis Jumal ütelnud, las ta siis jäägu kah rämpsuks, nii et ta pole inimesele midagi süüa. – V 170.

“MITTEUNUSTAMISLILL”

1) Kõigile lilledele saand nimed antud, igäuhele oma nimi. Ja nüüd läheb [kes?!] tagasi küsima igäuhe käest, mis ta nimi on (see

mees, kes nüüd pannud need nimed). Ja nad kõik teadnud oma nime, kuid nüüd läheb selle unustamislille (*aiz-mirstil'*) juurde, ja ta pole teadnud, ta unustand ära oma nime. Ja sellepärast pandud talle [nimeks] mitteunustamislill = *ne-aizmi'rstel* (lt. *neazmirstele* 'Vergissmeinnicht', ME). Ja [ta pandud] siis üksinda kasvama, nii et muude lillede seas teda pole; sellepärast kutsutavat teda läti keeli ka üksiklaseks = *vientulis*. – Kr 304.

2) Jumal annud kõigile lilledele nimesid ja tulnud siis teist korda tagasi, küsind nende käest kordamööda: kuidas su nimi on? Kõik on oma nime teadnud, kuid äraunustamislill (*Myosotis palustris*) pole teadnud, unustand ära. Jumal siis ütelnud: "Kuna sa oma nime ei tea, siis las olgu unustuslill (*aizmirstin'*) su nimi ja sa elagu üksinda muude lillede hulgast ära lahutatud!" – Vaat heinte (= rohu) sees ta ju kasvab. – Kr 316*.

Nagu muile soomeugrilasile nii ka liivlasile loomisidee on olnud algselt võõras. Liivi loomislood on import rahvusvahelisest jutu-repertuaarist. Omapärane liivi tekkelugudele on terminoloogiline seik, et tavaliselt ei kõnelda üldse mitte "loomisest" (*luomi*). Mõnikord öeldakse "nii see on jäänd" (*nei se um iend*) või "nii see on saand" (*sänd*), "saatud" (*sädöd*), "tehtud" (*tiedöd*). Kõige sagedasem aga on ütlus "nii see on sugend" (*nei se um su'ggön*). See oskussõna "sugeda" tõlgitseb enam tekkimist ja saamist ('werden, entstehen') kui loomist ja tegemist. Võrreldes dualistlike loomislugudega domineerib liivi tekkelugudes täielikult monistlik printsiip. Sageli aga kogu loomise protseduur on muutund liivlasile ebaselgeks. Ühelt-poolt väidetakse küll, et jumal on loond kõik loomad, linnud, puud ja kogu maailma (L, Kr, Pr, V), teiselt poolt aga arvatakse, et jumal on loond ainult hääd ja kasulikud asjad, loomad, linnud jne., kuna juba paha on kuradi loodud (Kr, V). Igatahes on üldine see arvamus, et kurat kah on võtnud loomisest kas nii või teisiti osa, mõnikord koos jumalaga ja jumala töö rikkujana, kuid mõnikord ka üksinda ja omaette. Kuradi looduks peetakse tubakat (vt. LRU II 162 ja 188 jj.), viina ja õlut (vt. LRU II 162 jj.) jne. Iseloomustav seejuures on jällegi asjaolu, et loojaks pole just kurat ise, vaid asjad tekivad tema süljest, munadest jne. või modelleeritakse tema järele: öökull on kuradikäpp; sa ju näed, et ta päeval ei tohi lennata, ta on kuradi käpa mudelist [teadmata kelle poolt!] võetud (L).

TUBAKAS KURADI SÜLJEST (US. 48 + 126)

Ükskord kurat olnud väga joobnud. Ja siis ta väga palju süljand. Ja siis inimesed olnud nii väga vihased, et ta nii palju sülgab, ja ütelnud, ärgu selles kohas muud midagi kasvagu kui tubakas. Ja siis sellepärast veel praegugi meestel, kui nad suitsetavad, on vaja süljata. – L 149.

SEEBI KEETMINE (US. 53)

Miks kurat on naiste pääle vihane? – Kurat on sellepärast naiste pääle vihane, et naised keetnud vanasti seepi, kurat istund ahjusuul ja suitsetand piipu. Naistel seep pole tulnud hää, siis naised võtnud kuradil ühe muna välja, kui ta ise tukkund, ja pannud selle muna seebikatlasse. Ja seep olnud hää. Sellepärast ka veel praegu, kui seep ei hangu, siis pannakse muna juurde – ja seep on hää. Ja kurat veel praegu käib maailma mööda ühe munaga. – Kr 43.

235. Jumala loomise ja määramise funktsiooni väljendavad etiooloogilised muistendid ehk nn. tekkelood, kuivõrd need on monistlikult või dualistlikult koloreeritud. Kuid jumala teiseks suureks funktsiooniks on veel korra ja õiguse, moraali ja kombuse järelvalve, mida kajastavad taas didaktilised jutud. Niihästi kreeka- kui rooma-katoliiklus on pannud suurt rõhku massipedagoogikale, püüdes kõiksugu keelde ja käske teha piltlikuiks legendilaadsete jutukestega, kus sageli just jumal vana halli mehena või tundmatu kerjusena käib mööda maad ülekohut karistamas ja häid inimesi aitam. See positiivne funktsioon on siirdund sageli negatiivsele kuradile, hirm ja kartus kelle ees on suutnud enam mõjuda pattudest hoidumiseks. Vastava värvinguga jutukesi esitati juba kuradi päätükis (vt. LRU II 162 jj.), kuid jälle tuleb rõhutada: isegi kristlikult moraalitsev pedagoogika näikse liivlaste juures nii äärmiselt vähe levinend, et ainult üksikuid jututüüpe on jõudnud siia rannikule. Kontrast on otse hämmastav näit. setukeste juturepertuaari ülikülluse ja tüübirohuse kõrval. Muidugi peab möönma, et vahe on kõigepäält hingelistes eeldustes ja mõlema hõimukillu enam või vähem arenend vaimses erksuses, ilumeeles, maitstes, fantaasiarikkuses, fabuleerimiskires jne., kuid teiselt poolt on sama selge, et liivlastel on puudund lihtsalt tradeerijad, kes vahendanuksid neile kristlikku juturepertuaari suuremal määral. Liivi mahajäetud ja üksi endamisi elutsev rannik on seisnud eemal suurtest kultuuri-

teedest kristlikel sajandeil, mispärast siit on võidud koguda paganlikke haldjajutte palju enam kui kristlikke legende. Ning just nende haldjalugude massipedagoogiline koloriit on hoomatavalt suur ja hoopis omasemalt mõjuv kristlikust didaktikast. Mõned haldjalood on omandand siin kah osalt kristliku värvingu ja on esitatud juba eespool. Huvitav on laste vallatelu “taevataadi” või “vanajumala” kodunt äraolekul ja vihmakoti avamine (vt. LRU I 57), sest jumal sarnaneb siin täitsa haldjale ja tema “lapsed” vallatavad võrdselt tuuleisa lastega (vt. LRU I 61). Palju enam kristlikuks jumalaks koloreeritud on vilja õnnistav vanamees (vt. LRU I 88/9), kelle paralleelkujuna analoogilises funktsioonis esineb juba ka nimepidi mainitud jumal.¹

“TÄITMATU PEREMEE” (Mt. 758’)

Ükskord eland üks peremees. See olnud väga täitmatu inimene, mitte kunagi pole ta olnud rahul jumala antud ilmaga. Mõnikord ta pole tahtnud vihma, mõnikord taas olnud vaja vihma. Siis jumal määrand (“pannud”), tehku ta ise oma meele pärast. Nüüd peremees olnud väga rõõmus. Nüüd ühel päeval hiiland päike ja teisel päeval sadand vihma, vili olnud selline, et lust olnud vaadata. Kui aga saabund vilja niitmisaeg ja peremees hakand vaatama ka viljapäid, siis näind, et pääd kõik on tühjad. See olnud sellepärast, et pole olnud tuult, kes õitetolmu pole puistand laiali. Nüüd peremees mitte üks kord enam pole pahandand jumala tahtmise vastu, vaid iga kord olnud jumala antud ilmaga rahul. – Sr 100.

“JUMAL TEAB, MIS TA TEEB”

1) Üks “tark” mees magand selili maas ja mõtelnud, miks pääsuke ei või olla nii suur kui lehm. Üks pääsuke lennand üle tema ja sittund talle nina või otsa pääle, kuhu see talle sittund – igatahes näo pääle. – Noh, nüüd ta saand aru, miks pääsuke ei või olla nii suur kui lehm: siis kogu pää olnuks sitta täis.

Jumal teab, mis ta teeb. Nõnda neid tarku sai pilgatud. – Pr 289*.

2) Mees magab pähkklapuu all (mõni ütleb pedaja all) ja ütleb: miks pähkklad ei või nõnda suureks kasvada kui kurgid? Ja pähkkel

¹) Kuradile lubatud viljast vt. Pz Set – LRU II 175.

kukkus maha talle nina pääle ja löi üle nina. Nüüd pärast ta nägi küll: kui sääl see pähkel olnuks nõnda suur nagu kurk, siis ta nina olnuks puruks löödud, siis ta oleks ilma ninata. – Pr 286*.

JUMAL SAATUSE MÄÄRAJANA (Mt. 934')

Isal poeg saand kahekümne ühe aastaseks ja pidand minema kroonuteenistuse liisku võtma. Ta tõmmand küll välja tühja liisu, kuid ometi vallavanem andnud ta soldatiks. Poiss olnud nii vihane, et tahtnud kättemaksuks põletada vallavanema hooned, kui kord pääseb. Kroonuteenistusest vabanemisel ta hakand koju tulema, kohand tee pääl ühe vanamehe ja jutustand sellele oma loo. Vanamehe õpetuse kohaselt poiss läind õhtuks ühte perre, kus saand suure palumise pääle öömaja. Öösel sündind sääl peres laps. Poiss võtnud selle oma kätele ja näind tal püssi kui ka sõdurimundrit ning ennustandki poisi soldatiks. Teisel päeval vanamees seletand siis poisile: “Kas nägid nüüd, et ilma jumalata ei toimu midagi?” – Pz Set.

INIMENE TAHAB JUMALAKS SAADA (Mt. 555)

Vaene kalur käind unnal. Püüdnud korra kuldkala. See palund vabastamist ja töötand täita kolm soovi. Mees tahtnud saada rikkaks peremeheks ja saandki. Kutsund siis jälle kala ja tahtnud saada kuningaks – saandki. Lõpuks tahtnud saada jumalaks. Siis kala vastand: kes liiga tahab, see vähe saab – ja mees muutund taas vaeseks kaluriks. – Pr [198*].

Nagu etioloogiliste nõnda ka didaktiliste jutukeste juures näeme liivlastel jumala isiku kõrvajäämist või ärakadumist jututegelaste hulgast. Sageli ta ei esine üldse, ka “kellegi” nimetuna mitte, vaid jumalik järevalve ja õigusemõistmine toimub automaatselt. Tuttavas vaeslaste-muinasjutus kirjeldatakse, kuidas lesk kalamees kosind teise naise ja saand iga päev neli kala – enda, naise, poja ja tütre jaoks; kui aga kalur võorasema nõudel viinud lapsed ära metsa, siis saand ta iga päev ainult kaks kala; lapsed metsas sattund kuradiema tallu; see pannud Antsu aidusse nuumata ja lasknud Triinul ahju kütta praadimiseks, Triin aga visand eide enda ahju, päästnud venna, leidnud kulda ja tulnud koju (Ii 5 = Mt. 832 + 327 A). Aga isegi selliseid didaktilisi jutte on liivlastel ainult mõningad vähesed:

ÖISED NÄGEMUSED (Mt. 840')

Ükskord üks teemeeks eksind ära. Nüüd ta läind, sõitnud ühe talli juurde. Ja ta läheb sisse ja teeb ukse lahti – selline pehme on ukse lingil. Nüüd ta läheb sisse – mõistad, nüüd magab keegi mees põrandal, suur kirves rinnus. Ja nüüd on üks voodi ukse juures, kus magab mees ja naine, ja säääl magab suur uss üle selle voodi risti, üle nende kahe. Ja nüüd on teine voodi, kus magab taas mees ja naine, ja säääl valge lind hüppab nii ühelt teisele, ühelt teisele, väike valge lind. Ja ta ei riskeeri (“tohi”) neid inimesi üles äratada ja nüüd ta läheb tallu (s.t. õue) tagasi, toast välja. Nüüd, mõistke, reed sõidavad keset õue tšīkati-tšākati – ise kidisevad. Ja ta sõidab nüüd rehe juurde, säääl hüütakse nii (läti keeli): “Kus sina, säääl mina! Kus sina, säääl mina!”

Ja nüüd hommikul see mees ütelnud peremehele, millist imet ta tema talus näind. Nüüd see peremees jutustand talle nõnda, et see olevat nõnda: kui töötavat poisid rehe man, siis nad kunagi ei panevat reheasju ühte nurka, kuid peaks pandama kõik ühtekokku reheasjad. Ja siis need reed, mis säääl siis nõnda sõidavad talu [õues] vastamisi ilma hobusteta, olevat siis taas vaat [nõnda]: alati, kui õhtul võetakse hobune ~hobused eest ära, siis pidavat pandama reed küljeli ühtekokku, ja kui jäetakse laiali, vaat siis reed pidavat öösel nõnda sõitma. Ja see mees, kes magab põrandal kirves rinnus, see on taas [nii]: kui poisid lõhuvad puid, siis jätavad kirve paku sisse raiutult, ei vii ära, raiuvad pakku, las seisku, kuid peaks viima tuppa pingi alla või edisesse. Ja siis, kui see väike lind tantsis voodi kohal, need [magajad] taas elavat väga hästi, see mees ja see naine. Ja see [paar], kus jälle uss oli üle, need taas taplevat. Ja see pehme säääl ukse pääl lingil, see olevat naiste perse, sest et naised lükkavad taas persega ukse kinni. – Pr 90.

KERJUSEID HALVUSTAV KUNINGAS (Mt. 757').

Ükskord olnud üks ihne (“nälg”) kuningas. Ta pole mitte ühele sandile (s.t. kerjusele) mitte midagi annud ja ütelnud, et nad peavad minema töötama ja teenima endale raha. Tema lossi juures olnud suur aid, ja sinna tulnud üks suur põder. Nüüd ta tahtnud saada teda kätte ja hakand teda laskma, kuid pole lasknud maha: põder põgenend merre. Nüüd kuningas rõivastund [alasti] paljaks ja hakand sumama vee sisse tema järgi, ise jätnud rõivad rannale.

Siis tulnud varas ja võtnud rõivad ära. Noh, nüüd kuningas on paljas, põdra ta saand kätte. Nüüd ta võtnud naha ja mähkind endale ümber. Nüüd ta tahab minna enda lossi tagasi. Kuid vahid ei lase enam sisse, ei usu seda, et see on nende kuningas.

Kuningas hakkab süüa tahtma. Nüüd vaja minna töötama ja teenima. Ta kaubelnud end ühe peremehe juurde poisiks. Sääl ta pidand varakult üles tõusma ja minema tööle. Ta pole harjund sellega; ta magand kaua, peremees ajab – ta ei tõuse, ei lähe töö juurde. Noh, siis peremees ajab teda minema, ei anna süüa. Nüüd kuningas kaupleb end teise peremehe juurde hobuseid karjatama: see saab kergem töö. Kuid jäänd ise magama, hobused põgenend nisusse, ja peremees jälle saatnud ta minema. Nüüd ta mötelnud, et vaja minna sigu karjatama, kuid sead läind mõned naeristesse, mõned hernes-tesse; peremees saatnud ta ära taas.

Nüüd tal pole olnud enam kuski kohta, ja ta läind teed mööda. Tulnud üks pime kerjus talle vastu ja ütelnud, et tal pole, kes viib teda teed mööda, kuid ta peab minema kuningalossi, kuna sääl tuleb kerjuseile suur söömine ja joomine. Nüüd kuningas läind talle teenäitajaks ja saand kõige kerjusega sisse lastud kuningalossi. Sääl olnud uus kuningas sees, istund laua juures ja söönd kõigi kerjustega üheskoos. Ja ta küsind tema käest: “Kas sa nüüd oled välja õppind kuningas olema?” Ise tõusnud üles, läind ära ja jätnud ta enda kohta kuningaks. – V 10. Trükis vt. A. Löwis of Menar, Finnische und Estnische Volksmärchen (1922), 289 (89).

KERJUSED LEIBU VAHETAMAS (Mt. 841*).

Ükskord kaks santi (s.t. kerjust) läind kuningakoja ukse juurde ja laulnud. Üks laulnud: “Isandate pääle mõtelda on kõige asjatun – nad on karmid isandad.” Teine laulnud taas: “Isandad on hääd isandad – need peavad meid elus.” Nõnda kuningas toonud neile välja kaks ühesuurust leivapätsi ja annud igale ühe, ja nõnda nad läind minema.

Kui nad saand tüki maad [käind], siis nad ütelnud: “Vahetame need pätsid!” Nad vahetand kah. Kui nad hakand aga sööma, siis see, kes laulnud “isandate pääle mõtelda on kõige asjatun,” see leidnud pätsi sees viis dollarit. Ja teine pole leidnud midagi. Ja siis see leidja pilgand seda teist: “Sa laulsid, isandate pääle mõtelda on hää – sa ei saand midagi. Kuid mina laulsin, isandate pääle mõtelda on kõige asjatun – sa näed, et ma saan viis dollarit!” Teine ütles

vastu: “Kui ma ei vahetanuks, siis sa küll ei saanuks.” – V 29 (kuulnud Sānag-küla metsavahilt ja koduseilt).

KAKS SÕPRA LEITUD RAHA KALLAL (Mt. 763' + S. 199)

Ükskord olnud kaks jahimeest ja nad läind jahile. Ja neile tulnud vastu üks vanamees ja ütelnud, ärgu nad mingu, et siis tuleb vastu üks hiigla puuk (*milzō pujk*)¹ ja see sööb nad ära. Kuid see vanamees [ise] läind koju. Kuid üks [jahimees] ütelnud [teisele]: “Lähe-me! Mis tuleb, see tuleb. Meil on püssid, laseme ta maha.”

Kui nad läind nüüd tüki maad, nii nad leidnud suure rahakoti. Ja nad ise nüüd kõnelnud: “Näed, see vanamees ei tahtnud lubada meile [seda]. Kuid nüüd sa mine kohe koju ja too mulle pannkooke ja viina sel puhul, et meil on suur õnn. Ja mina jään valvama kõige püssiga, ja kui keegi tuleb, siis ma lasen maha.”

Ta läind koju, ütelnud naisele, las ta küpsetagu pannkooke ja toogu keldrist pudel viina, et ta peab viima teisele kaaslasele, et see on jäänd tee pääle valvama, et nad leidnud suure koti raha. Kuid see niipalju ütelnud, et olgu rahul, et siis ta saab kõik raha, et vaja on panna kihvti viinasse ja siis ta saab otsa [= teine jahimees]. Ja naine pannud viina juurde kihvti.

Ja kui see mees sõitnud ja jõudnud otse juurde, teine vaadand ja lasknud selle maha, kes sõitnud. Ja nii ta läind hobuse juurde ja näind, et rees seisab viinapudel ja pannkoogid. See joond viina ära ja nii ta olnud otsas. Ja nii nad pole keegi saand seda raha. Ja see vanamees olnud see puuk ja tema seda määrand. – V 145 (vt. sama teksti § 215).

Kui jumala eetiline funktsioon kaotab oma normatiivsuse või haihtub hoopis, siis seisame tavaliselt koomilise või humoristliku situatsiooni ees ja didaktilise jutu asemel esineb naljand:

SUREVA HUNDI HULUMINE (Mt. 77').

Ükskord üks vana hunt olnud suremas. Jumal küsind tema käest: “Kuipalju sa oled teind ka maailmas kahju (~pattu)?” Hunt

¹Olgu rõhutatud, et sõna *puuk* on tuhmund liivlaste keelises teadvuses täitsa ebamääraseks; ainult köster K. Stalte samastas teda piima jne. toova võluga ja tõlkis saksa keele mõjul sõna lendmaoks ehk draakoniks (Drache); rahvakeeles tal on enam tuulepuhangu tähendus.

ütelnud: tuhat tuttpääd (= lammast), viissada vingernina (= siga), sada sarvilist (= lehma), viiskümmend kompajalga (= hobust) – need on ta murdnud, see on tema eluea patt – V 147.

236. Peatugem nüüd järjekorras dualistlikul lavastusel paradiis = *paradīz* (lvÜ) ja põrgu = *el'* (lvÜ), millised sõnad mõlemad põlvnevad keeleliselt saksast, läti vahendusel. Täpsemalt kummagi paiga arhitektuuri või välimust, sisemust ega koosseisu kirjeldada ei osatud. Paradiisi kujuteldi väravaga aiaks kuski üleval taevas (L, Kr, Pr), kus olevat saada kõike külluses ja kus elatavat väga lustlikult aina laulu ja pillimängu saatel (L); paradiisiaia ojust imeveega vt. § 238. Rahvajutud ei käsitle taevast tavaliselt kristliku paradiisina, mis osutab, et neid mõisteid ei samastata üksteisega täielikult. Paradiisi-kujutelmale vihjab ütlus õnneliku elu kohta: me oleme praegu niisama kui puhtas taevas (Kr). Teiseltpoolt aga öeldakse, kui on otsustatud midagi kindlasti sooritada: kui ka tuli taevastest sajak, ikkagi ma selle asja teen ära (Kr) ~ tulgu kasvõi pigi taevast maha, siiski saab mindud (Ir < Ii). Näikse nii, et liivlaste vanema ja algupärasema käsitelu järele taevas on olnud ennekõike ilmastiku reguleerijaks; isegi terminoloogiliselt taevas = *tōvaz* (lvÜ) tõlgitseb liivis üldiselt ka ilma ja eriti just tormi, kuna “taevataat” (vt. LRU I 35/6) on olnud muiste esijoones küllap ilmastiku haldjaks. Iga-sugu üllatuse puhul on tarvitusel hüüatus: oi mind taevas = *voi minda tōvaz* (lvÜ, vt. § 232). Taevaid niisama nagu põrguid olevat mitu – kas seitse (L, Sr, Kr, Pr, V), kolm (Kr) või üheksa (Pr). Nad asuvat mitte üksteise pääl või all, vaid “taga” (L, Kr, Pr, V). Paradiisis olevat inglid ja pühad ehk õndsad inimesed nende pühaduse järjekorras järjest kaugemal üksteise “taga” ja järjest ligemal viimasele taevale, kus asuvat jumal (L). Iga le surnule pannakse rinnale nn. hingerist (vt. § 261) ja kätte pistetakse talle kross raha, mida kutsutakse hingekross = *jeng-groš* < *jengroš* (lvÜ): kui surnu läheb väravast taevasse, sinna paradiisiaeda, siis ta peab andma selle raha Peetrusele, kes seisab väraval vahiks; muidu Peetrus surnut läbi ei lase; igauks hoiab sellepärast omale vähemalt hingekrossi alles, ja kui mõnel inimesel pole enam mitte kui midagi, siis öeldakse, et tal pole nüüd mitte hingekrossigi enam (Kr). Termin “kross” osutab juba iseendast motiivi põlvnemisele keskaegsest saksast, kuna liivlaste vanema arusaama kohaselt tavalised surnud asuvad üldiselt “teises ilmas” (vt. LRU II 3, 22 jj.). Kristlik traditsioon on levitanud teiseltpoolt motiivi, et kõik nõiad ja “kuraditeenijad” kurat viivat

kohe põrgusse (L, Ir, Kr, Pr, V) ja paigutavat sinna taas pattude järjekorras (L) kas katlasse keema (L, Kr, Pr) või tulele põlema (L, Pr, V); põrgu miljööst ligemalt vt. LRU II 173 jj.

Vallatuid lapsi hirmutatakse: kurat võtab sind juukseid pidi kinni, viskab vankrisse ja viib põrgusse (Ii) ~ ärge lapsed mürgeldage: kurat tuleb viskab põrgusse (Kr). Vahelesegajale hüütakse pahaselt: ah söida põrgusse kõige oma asjaga! (Kr). Suure patuse, samuti ka suure hädalise kohta öeldakse: ta on põrgus kurgust saadik (L). Kiuslikku ja tusast inimest isloomustatakse: nii vihane nagu põrgu (Ii). Kohalikke olusid markeerib väide, et metsavahi hing ripub templipulga otsas: ei ta pääse taevasse ega saa põrgusse, ei kummassegi kohta, sest metsavaht peab teenima mõisnikku ja aitama rahvast, peab kõikuma mõisa ja valla vahet nagu "templivasara" otsas (V). Samasugusesse värvingusse on koloreeritud rahvusvaheline muinasjutt mehest, keda surm ei jõua pärida:

SURM ÕUNAPUU OTSAS KINNI (Mt. 330 A)

Ükskord olnud üks vana mees. Tal olnud väike tuba (s.t. maja). Ükskord tulnud kolm meest, käind küla läbi, pole saand kuski öömaja. Nüüd nad läind selle vanamehe juurde, palund sellelt öömaja. Vanamees ütelnud, magagu, kuid voodit tal pole. Mehed olnud rahul ja jäänd sinna magama. Vanamees hakand õhtust sööma – kuivand leiva koort ja natuke vähjalgu juurde – ja ütelnud, las külamehed kah söögu, kui neile maitseb. Nüüd nad kõik söönd. Hommikul, kui nad asutand ära minema, nüüd nad küsind, mis maksu vanamees tahab. See ütelnud, ta muud maksu ei taha, tal on üks õunapuu – kui need õunad seisaksid sääl puu otsas; tema mitte kordagi pole ise saanud neid õunu süüa: kui saand valmis, siis kadund puu otsast ära. Mehed ütelnud: "Noh, su õunad enam ei kao."

Ühel hommikul vanamees läind välja kusema, näind, et õunapuu olnud poisikesi täis ja üks suur-suur mees olnud kah ladvas üleval. Nüüd see vanamees küsind selle suure mehe käest: "Sõber, kuidas sina siia oled saand?" Mees seisnud vait. Vanamees lasknud poisikesed puu otsast maha, seda meest pole lasknud. Pärast mees hakand paluma – siis ta lasknud ka selle mehe maha.

Siis tulnud surm vanamehele järgi, ütelnud, et vaja on minna temale kaasa. Vanamees palund, las lubagu tal veel mõni õun võtta tee pääle kaasa. Surm luband. Kuid õunad olnud kõrgel üleval, vana-

mees pole saand neid kätte. Siis surm oma pikkade jalgadega astund puu otsa üles, võtnud neid õunu. Kui aga tahtnud nüüd maha tulla, siis pole pääsnud, raputand puud, kuid pole saand puu küljest lahti. Nüüd hakand paluma vanameest, lasku teda puu otsast maha. See ütelnud, kui surm määrab (“pane”) tal veel aastaid elada, siis ta laseb ta lahti. Kui surm saand nüüd puu otsast maha, siis ta pole teadnud, kuhu joosta. Keegi hoiand, kuhu surm nüüd jäänd. Sellepärast surm veel praegu vanu ei võta (~ei taha). – V 8 (kuuldud vist sõja aegu vene soldatilt).

TULE TOOMINE PÕRGUST (US. 101)

1) Maa pääl pole olnud tuld. Siis jumal töotand: kes põrgust toob tule maa pääle, võib süüa, kus tahab. Ämblik teind kõie ja laskund põrgusse, toond tuletungla säält välja. Kuid poolel teel ta väsinud ära ja heitnud magama, pannud tuletungla pää alla. Kärbes varastand selle ära ja viind jumala juurde. Sellepärast kärbes sööb, kus tahab, kõigi härraste laudadel. Ja sellepärast ämblik on siamaani kärbse peale vihane. – L [137*].

2) Maa pääl pole olnud tuld, kuid põrgus olnud. Ja nüüd nad arutand, kuidas saaks maa pääle tuld. Ämblik läind põrgusse tule järele. Säält ta varastand [tule] kuradilt ära. Kuningas töotand: kes toob tule ära maa pääle, see võib tema laua juures süüa. Ja nüüd ämblik toond oma paunaga [tule] juurde. Ja siis ta jäänd väsinuks ja jäänd magama tee pääle ~ kuninga ukse taha. Ja nüüd kärbes lennand juurde, varastand tule ära. Ja kärbes viind kuningale tule. Kuningas luband kärbsel süüa oma laua juures. Ja sellepärast ta veel praegu sööb säält ja kõigi laudade juures.

Nüüd ämblik läind kaebama, et ta olnuvat see tooja, kuid kärbes varastand tal ära. Ja kuningas ütelnud nii: “Kui sa saad ta kätte, siis poo üles.” Ja nõnda veel praegu on: kui ämblik saab kärbse kätte, siis ta poob tema üles oma võrkudes. Sellepärast kuuldakse teda veel praegu laulvat ämbliku võrgus. – V 11.

3) Maa pääl pole olnud tuld. Nüüd mõeldud, peetud nõu, kuidas saab tuld maa pääle. Jumal oli töotand, kes toob tule maa pääle, – kuradil põrgus olnud, aga ei või maa pääle saada – see võib minna kõikide kuningalaudade juurde sööma, sellele ei ole kuski keeldud.

Nüüd olid mõtelnud. Ämblik olnud kõige targem, see võtnud ja läind, varastand kuradilt ära tule, hakand tooma. Jäänd väsinuks, ei ole toond läbi, jäänd üle öö magama. Kärbes hommikul vara tõusnud üles, läind varastand tule ära, toond selle tule välja. Nüüd olnud tuli maa pääl. Kärbes viind annud kuningale tule – sellel olnud luba minna kõigisse kuningalossidesse. Ämblik ei lähe mitte kuhugi enam. Siis ämblik saand vihaseks, hakand pooma [kärbest] üles. Nii nad taplevadki: kärbes poob üles ämblikku, ämblik poob kärbest. – V Ket 113/4 (43).

TAEVAVÄRAVATE AVAMINE (Mt. 1063)

1) L 20

2) Kr 211

3) Pisike-Ants visand vanakuradiga vasarat [võidu]. Ants pole suutnud vasarat liigutada, kuid hakand üksiti üles vahtima ja seletand kuradile, ta vaatavat, kunas taeva väravad lähevad lahti, et visata siis vasarat ära taevasse. Vanakuradil hakand oma isaisa vasarast kahju ja ta annud matitäie kulda Antsule, et see ei viskaks. – Pr [151].

4) Ants kaubelnud end kuradi juurde poisiks, kurat võtnud kah. Ühel päeval nad sepises tagund. Ants saand kuradi pääle vihaseks ja tahtnud visata suure vasara pilvede taha. Kurat palund, ärgu visaku. Noh, Ants ütelnud: “Noh, siis ma ei viska kah.”

Sääl sepises olnud nurgas üks püss. Ants ütelnud kuradile: “Vaat, kus nurgas on üks klarnet, puhume seda.” Kurat olnud sellega ka rahul. Ants võtnud ja laadind püssiraua otsa kuradile suhu, ise võtnud teise otsa, kus olnud kukk. Siis Ants ütelnud kuradile: “Puhu sina, mina mängin sõrmilistega.” Nii kui kurat hakand puhuma, kohe Ants pigistand kukke – ja nõnda olnudki kuradil puhtas suitsu mööda silmi (s.t. nägu). Ants karjund küll: “Sülga välja, sülga välja!” Kuid kurat kaela pääle ja nõnda kurat olnud otsas. Kuid Ants on veel praegu. – V 31.

Baptistide taevasoõitmisest vt. LRU I 12/3.

MEES PARADIISIST (Mt. 1540).

1) Rumal perenaine. – Ühel perenaisel surnud poeg ära. Ta nutnud väga palju teda. Ükskord ta näind, et tuleb mööda teed üks mees ja vaatab taeva poole. Ta küsind: “Miks sa nõnda vaatad üles?” Mees ütelnud: “Ma vaatan seda kohta, kust ma maha tulin, et ma teaksin tagasi minna.” Perenaine imestand ja küsind: “Kas sa siis taevast tulid? Kuidas säääl läheb? Kas sa minu poega ka nägid ja kunas sa tagasi lähed?” – “Jah,” ütelnud mees vastu, “eile õhtul ma sain jumala käest loa ja täna hommikul tulin maha. Sinu poega ma nägin, tal läheb hästi. Ta käib koolis papiks õppimas: pappe on säääl väga vähe, need suuremalt osalt on kõik põrgus kuradi juures, nii et taevas peaaegu mitte ühtki pappi ei ole. Ja tagasi ma lähen täna öösel, kella kaheteistkümneme aegu.” Perenaine palund: “Ole nii hääd ja vii minu pojale natuke riideid ja leiba – koolis on ju vaja.” – “Jah, jah, seda ju kõike võib ära viia,” vastand mees. Ja perenaine pannud kotti riideid, pesu, leiba, võid, liha, vorsti ja raha kah veel pool tuhat (viissada rubla), andku see tema pojale. Mees ainult naernud üha, et nii rumal inimene [leidub], keda nii ruttu võib ära petta ja kes usub, et taevast võib maa pääle tagasi tulla. Võtnud koti selga ja läind koju, kannud riideid, söönd leiba, võid, liha ja muud, mis säääl olnud. Raisand raha ära ja pole läind sugugi mitte taevasse, vaid eland mööda ilma ja petnud kergemeelseid inimesi, riietand ja elatand end rumalate inimeste varaga (“hädamaga”), kuni surnud. – Kr 53.

2) Üks vana kerjus ja ihne perenaine. – Rikas perenaine, selline “nälg” – ihne. Surnud poeg ära, ja ta nutnud (s.t. leinand) väga seda poega. Üks mees mõtelnud, kuidas üht vigurit teha. Riietund kerjuse rõivaisse ja läind mööda sellest talust ja vaadand üles taevasse. Perenaine küsind, mida ta vaatab. Sant vaadand, kus see pilvevahe läheb, et ta tulnud maha sääält, et võib sinna vahele tagasi minna, ta tulnud taevast, näind perenaise poega. Perenaine saatnud pojale riideid, leiba, liha, võid, kuubi, särke, pükse, linu – sellise kandama, et ei jõua ära kanda. – Kr 165*.

3) Sr 1 – vt. § 237.

UBA MÖÖDA TAEVASSERONIJA SAAB RAHAVESKI
(Mt. 1960 G + 715).

Ükskord olnud üks vanamees ja temal olnud üks uba. Mees tahtnud ta ära süüa, kuid uba palund, ärgu söögu, pangu ta maa sisse, ta kasvab. Ja mees pannud oa sauna aknale potti. Ühel päeval ta vaadand, kui suureks ta on kasvand – olnud laeni ära kasvand. Teisel päeval ta vaadand – olnud katuseni. Ja kolmandal päeval uba olnud taevani.

Nüüd mees ronind uba mööda üles taevasse ja näind, et inglid jahvatand raha. Ta palund selle veski endale ja saandki, kuid nad ütelnud, et ainult üks kord päevas võib keerda, siis tuleb raha; kui keerdakse enam, siis tulevad aganad.

Nüüd see vanamees keernud korra päevas, ja temal olnud palju raha. Teised märgand, et tal on palju raha – jäävad kadedaks ta pääle ja varastavad tal selle veski ära. Kuid temal olnud üks kukk. See laulnud, et nad varastand ära ja et üks rikas peremees on varas.

See peremees saand kuulda, et müüakse üks mõisa. Ta tahtnud seda osta ja talle olnud vaja palju raha. Nüüd ta jahvatand iga päev palju kordi ja valand raha keldrisse. Ta mõtelnud, et nüüd saab kelder raha täis. Kui ta teind aga ukse lahti, muud pole olnud kui aganad.

Noh, ja nüüd see kukk läind keldri katusele ja laulnud: “Peened isandad ja paljad isandad, andke vaesemehe veski tagasi!” Peremees saand vihaseks häbiga ja pannud kuke lehmalauda kinni. Kukk teind ukse öösel lahti, hunt läind lauda, söönd kõik lehmad ära, ja hommikul kukk laulab sedasama laulu taas, las peremees andku veski tagasi.

Nüüd peremees paneb ta kinni hobustetalli. Taas kukk teeb öösel ukse lahti, hunt läheb talli, murrab hobused ära, ja hommikul kukk laulab taas oma laulu, las peremees andku veski tagasi. Peremees viskab ta kaevu. Kukk joob selle tühjaks ja laulab hommikul jälle: “Peenikesed isandad ja paljad isandad, andke vaesemehe veski tagasi!” Nüüd peremees paneb kuke ahju, las põlegu ära. Kuid kukk kustutas veega tule ära ja laulis jälle oma laulu.

Nüüd peremees võtab tapab kuke maha ja sööb ära. Kukk hakkas taas kõhus laulma, pärast tuleb kõhust välja kah veel. Noh, siis peremees andnud vanamehele tagasi veski ja kuke mõlemad. Ja nüüd see vanamees veel praegu (“tänapäev”) jahvatab raha. – V 9.

PARADIISILINNU KINNIPÜÜDMINE (Mt. 531 B')

Kuningal kasvand õues puu kuldõuntega, kuid õunad varastatud õiti enne valmimist, kuna kõik vahid uinund magama. Üks poiss töötand kuningale püüda varga kinni, kui kuningas annab talle tütre naiseks. Poiss jäänd aida valvama, näind öösel kuldlindu puu juurde lendavat, püüdnud selle võrguga kinni ja viind kuningale, kuid paradiisilind (*paradīz lind*) pääsnud kuninga käest põgenema ja poiss pidand minema teda otsima, et saada printsessi naiseks.

Teel poiss võitnud konnade ja kõigi putukate sõpruse, kes juhataand ta paradiisiaida. Sääl poiss kaubelnud end aidniku abiliseks ja uurind sellelt välja kuldlinnu asupaiga. Aia omaniku kojutuleku eel poiss teind end konna õpetusel haigeks ja aidnik peitnud ta kuld-majja, kus asund ka paradiisilind. Poiss püüdnud linnu jälle kinni ja põgenend aiast. Tagaajajad pole jõudnud segavate putukate roh-kuse pärast järele. Poiss toond linnu kuningale ja saand selle tütre naiseks. – Pr [193*].

237. Jumala inglid = *engl'id* (L), *engl'õd* (Ii), *engõld* (lvI) on valged, kuradi inglid mustad (lvÜ); võrdle musti ja valgeid külmkingi LRU II 73. Taevased inglid on tingimata tiibadega varustatud, kuna kuradi inglite välimust ei kujutelda ühtlasena (vt. LRU II 155 jj.). Üldse tundus, et kuradi enda ja tema inglite vahel ei olnud nii selget ja stabiilset vahet nagu jumala ja taevaste inglite vahel: kurat segines oma inglitega ja multiplitseerus nõndaviisi ise paljudeks kuradeiks, kuna jumalat ja ingleid ei segatud kunagi. Olgu lisatud, et muinasjuttudes kuradi kristlikku kuju on maalitud õige vähe välja, ja kuradi nime all tunneme siin veel hästi ära mitmepäist draakonit, paganlikku hiidu, surnut või inimlikku vastalist, kes ei ela kuski põrgus, vaid siinsamas maa pääl, meres, koopas või oma lossis (V 196 = Mt. 301 C), mõisas (Kr, Pr) jne.

Inglite funktsiooniks taevas on laulda ja mängida, või jumala käskjalgadena nad täidavad mitmesuguseid ülesandeid; märgata oli ka ingli ja inimese kaitsevaimu kujutelmade seginemist (vt. LRU II 4 ja 6). Jah, igal inimesel arvati olevat samast soost kaitseingel (Kr, Pr); õnne soovitakse inimesele näit. sünnipäeval, leeripäeval jne. just sellise ütlusega: inglid las kandku sind käte pääl (Ir < Ii). Inglite ilu võrgutab võrdlema: printsess oli sama ilus nagu ingel (Kr 288 = Mt. 402). Kuid meessoost ingli rõivastust ei osatud täpselt kirjeldada, vaid pühapildikeste mõjul kalduti kujutlema ingleid ta-

valiselt ikka tütarlapse rõivastuses (L, Sr, Pr, Kr) – pika, maaniulatuva, voldilise, valge siidkleidiga (Kr). Jumala- ja kuradiinglite valvamisest surija juures vt. LRU II 4, 9, 188; jumala-ingli ja kuradi saagimisest vt. LRU II 187.

Omapärane on virmaliste nimetus inglitetee = *engl'id-rjek* (L, vt. LRU I 46), kus *engl'id* on küllap lihtsalt ümbermõtestus häälikuliselt sarnasest, kuid sisuliselt tumedaks muutunud nimetusest kullid = *ērg'id*. Liivi loitsudes inglid esinevad ainult korra kasvajasõnas: “Kao ära nagu vana kuu!” Seda üteldes peab süljatama kolm korda kasvaja pääle ja kolm korda loetama: “Las need inglid tulgu mulle jumala abiga!” (V).

INGEL PÄÄSTAB LAPSE KURADI KÄEST

Vanasti inimesed mõtelnud, et kurat käib mööda maapäälset. Sellepärast inimesed ruttasid väikesi lapsi ristima, ärgu kurat saagu neid ära vahetada. Kui laps oli nädalavanune, siis viidi ta ristimisele. Kui ta oli ristitud, siis kuradit polnud enam vaja karta.

Ühel perenaisel oli nii. Ta läind lesti puhastama ja võtnud väikese lapse endale kaasa. Kurat seda näind. Öösel, kui kõik magand, perenaine kuulnud, et keegi krabistab kambri ukse juures. Ta tõusnud üles, võtnud peerutuld ja läind vaatama, kes sääl on. Niikui perenaine teind ukse lahti, kohe suur must inimene venind ukse juurest ära. See olnud kurat, kes tahtnud perenaise lapse ära võtta ja panna selle asemele mõne muu lapse. Teisel päeval perenaine läind jälle välja lestade kallal töötama, kuid nüüd ta pannud väikese lapse suuremale sülle mõlema käega kinni hoidma, ärgu kurat saagu last käte vahelt välja.

Keegi teine perenaine läind õhtul magama. Väikese lapse ta pannud endale kõrvale. Tuli põlend kah juures. Öösel ta tunneb, et külm tuul puhub tema silmadele. Ta ärkab sellest ja vaatab kõikjale ümber. Nõnda ta näeb, et must inimene veab ennast suurräti taha. Perenaine pole sellest hoolind ja heitnud taas magama. Nii ta kuulleb, et keegi kõlistab laual taldrikuid. Perenaine mõtelnud, et see on tema mees. Ta tõstab pää üles, hüüab oma meest, nii et kõik ärkavad, ja küsib, kas ta polnuvat väljas. Polnuvat, ütleb mees. Nüüd perenaine jutustand, mida ta näinuvat ja kuulnuvat. Kui nüüd selline asi olnud, nii peremees tõusnud üles, võtnud lapse enda sülle, lugend jumalasõna, õnnistand (“pühendand”) last ja ütelnud: “See tuul, mis puhus sinu silmadele, oli ingel. Ta tahtis, et sa ärkaksid

ja ärgu kurat saagu su last ära võtta. Praegu sa võid paigal magada. Kurat enam last ei või saada.” Pärast seda perenaine võind magada magusat und hommikuni. – Līvli IV (1934), nr. 8, lk. 2 < Sr (H. Cerbach).

PÜHA INIMESE JÄLGEDES KUULDAKSE INGLITE LAULU

Läti kohalik prohvet Passoul'-Juri (vt. LRU III 29–31) ütelnud, et ta kuuleb inglite laulmist. Teine mees pole uskund. Siis ta ütelnud, las astugu teine tema jälgedesse. Ja siis see teine mees ka kuulnud, et inglid taevas laulavad. – Uu 14.

INGEL SÕIDAB VANKRI RIKKI (US. 10)

Suur-vankri tähekogu liivlased nimetavad viltu-vankriks. Ingel sõitnuvat kord selle vankriga, kuid vanker läinuvat kõveraks rikki vastu põhjanaela – sellest siis vankri nimi. Vankri aisad on aina vastu põhjanaela ja nende järgi teatud enne tunniaega määritlella. – V. Alho, LK 49.

INGEL KUULUTAB VAGALE REISIJALE ÖNNE (Mt. 937')

Üks mees läind mööda teed. See olnud üks reisija mees, kes maailma läind vaatama. Tema läind üksinda palju päevi, kaua aega. Siis ta näind tee ääres ühe väga kauni lille. Ta murdnud selle lille ära. Temal olnud väga lust, väga rõõm selle lille üle. Siis ta kandnud teda, pärast pidand teda enda peos. Vaadand alati seda lille. Kolmandal päeval lill hakand kuivama ära. Kuivand ära, nüüd tal olnud väga kahju. Ta pannud lille valge liiva sisse. Ta kahjatsend säääl juures ja väga mure olnud tal säääl juures. Siis kõland ta kõrvu üks hääl: “Ära kahjatse, ära muretse, sinul läheb hästi, sinu õnn sind ootab!” Ta veel säääl seisnud, veel vaadand. Teist korda hüüdnud jälle: “Ära leina, ära muretse, sul läheb hästi, õnn sind ootab!” Nüüd ta mõtelnud: “Mitte üht inimest siin ei ole – kes see on, kes nõnda räägib?” Ta vaadand üles, ta näind, et olnud valge ingel. Siis ta näind, et see on ingel, kes temale seda ütelnud.

Nüüd ta hakand minema. Ta läind, ta läind palju päevi taas. Nüüd tulnud üks pisike kõver tee suurest metsast välja. Nüüd ta istund sinna selle tee äärde maha, mõtelnud ja vaadand. Ta näind, et tulnud üks noor naisterahvas. Ta tulnud temale juurde ja ütelnud temale “tere”. Ta võtnud [tervituse] vastu “häd päeva”. Ta küsind:

“Noor neiu, kuhu sa lähed?” Ta ütelnud talle vastu: “Ma ei ole neiu, ma olen lesknaine. Ma lähen otsima, kus ma saan tööd teha ja leiba süüa. Minu mees on surnud, minu lapsed on surnud, ema-isa minul on surnud, minul ei ole mitte üht tuttavat, mitte üht sugulast.” Nüüd ta ütelnud: “Kas sa ei või tulla mulle naiseks, siis me mõlemad teenime ja teeme.” Naine ütelnud “jah”. Nüüd ta kangutand oma sõrmelt sõrmuse maha, andnud sellele naisele sõrme pääle ja ütelnud: “Ei ole kaugel üks kirikumõisa, sääl elab papp, sinna me läheme, sääl me saame kokku laulatatud.” Nüüd nad läind, papp laulatand nad kokku.

Nüüd nad läind, reisind jälle. Kaua, palju päevi, kaua aega. Nüüd nad läind välja ühe suure soomusrüütli lossi juurde. Nad läind lossi sisse – mitte üht inimest ei ole olnud. Nad otsind ja vaadand – kusa-sagil ei ole mitte inimest. Varandust olnud küllalt, kallist kallimat vara. Nüüd nad läind mööda keldreid, sääl nad saand ühe kirja kätte. Nad vaadand sest kirjast, kelle see loss olnud. See olnud ühe Koranski soomusrüütli loss. Siis nad otsind veel ja saand veel kirju kätte. Nad lugend, vaadand, et need inimesed, need soomusrüütli-d, olnud röövlist ära tapetud. Üks ainult olnud, [kes] põgenend ära – see need kirjad kirjutandki. Nüüd nad eland sääl lossis kaua aega. Kolmeteistkümnendal aastal neil olnud väike poeg. Nad eland ja kasvatand selle poja suureks. Siis nad surnud mõlemad ära. – Sr Ket 51/3 (15).

Inglite klassifikatsiooni ei tuntud, pääinglite terminid pole ole-maski. Müüdis taevastest sõjast esineb kuradi ehk ingel Luutsiferi põrgusseviskajana mihkclipäeval Miikael = Mikil' (Kr [230*] – vt. LRU II 20 ja 155); teisendis peetakse just taevast mahavisatavat inglit Miikaeliks (L 147 – vt. LRU II 155); kolmandas teisendis mainitakse viskajatena kõrvu Miikaeli ja Gaabrieli = Gābriel (V 149 – vt. § 233). Gaabriel esineb ka paaris naljandis:

MÖISAPROUA RUMALAM KUI MÜÜRSEPA NAINEN

(Mt. 1540)

1) Müürissepp käind müürimas ja teenind kakssada rubla ja andnud oma naisele. Naine olnud “selline” inimene, kes oodand pisi-kest [s.t. rase] – siis läheb ju tarvis seda raha. Müürissepp läind oma töö juurde taas ja ütelnud oma naisele naerdes: “Peida sa raha hästi, kui aga tuleb see pikksant [s.t. surm?], siis anna talle!” Kuid

üks kerjus olnud ukse taga. Nõnda see sant tulnud sisse, ütelnud: “Ma olen nüüd siin.” – Noh, ja nii naine andnud talle kakssada rubla.

Mees tulnud koju, naine ütelnud: “Ma olen selle raha sandile ära andnud.” Mees ütleb: “Sa oled loll. Ma lähen ära. Kui ma leian veel lollema, siis tulen tagasi, ja kui ma ei leia, siis ma ei tule.”

Nüüd müürissepp läind ühte mõisasse, vaadand üles, kuidas see on müüritud. Teenijatüdruk näind, et mees vaatab üles, läind prouale ütlema, et keegi vaatab üles. Proua ütelnud, las tüdruk kutsugu ta tuppä. Proua küsind: “Mis sa oled?” – “Ma olen ingel Gaabriel (Gabriel).” Proua küsind jälle: “Kas sa mu poegi kah oled näind – Pritsu Kaarlīga?” – “Oh jah, olen küll näind neid, nad mängivad kaarte, nad on püksata, särki pole kah – ära kulund!” Noh, proua palund, vast ta viiks raha poegadele. Tema ütelnud: “Raske mul on küll viia.” – “Kuid ma saadaks kolm särki kah, ja ma annan siidsärgid ja kummalegi kolm tuhat [rubla] raha kah.” Kui proua andnud ära, siis müürissepp ütelnud: “Nüüd siduge silmad kinni, tüdrukud ja proua!” Ja ise ta hakand ära minema.

Mõisahärra ise olnud metsas loomi otsimas teiste härradega. Nüüd härra tulnud koju. Proual olnud nii hea tuju, et ta saatnud niipalju raha poegadele. Härral olnud häbi ja ta ütelnud: “Kuss, tasa!” Kuid proua [seletand] veel enam. Noh, nüüd muud härrad ütelnud, et vaja on järele tormata.

Nüüd nad hüpanud hobuste selga ja tõtand järele. Mõisahärra ise läind sellele mehele järgi, kes nii välja petnud. Mees näind, et tuleb ratsa järele. Noh, nüüd ta joosnud tee veerde, pannud mütsi maha ja hoidnud seda kübarat. Härra saand sinna juurde ja küsind: “Mida sa pead?” Ta ütelnud: “Ilusat lindu.” Härra ütelnud: “Tule, hoi mu hobust, ma lähen kinni püüdma.” Mees läind hoidma ja saand nii hobusele selga ja kupatand edasi.

Härra läind koju, ütelnud prouale: “Ma andsin hobuse kah veel!” Kuid müürissepp läks oma rumala naise juurde tagasi ja elab veel praegu. – Sr 1.

2–3) Vt. § 236.

PAPI TEEKOND TAEVASSE (Mt. 1737 + 1740*)

Kaval Ants võind kõiki ära petta. Kuid üks papp ütelnud, et teda ta ära ei või petta. Ants ütelnud, et võib, papp, et ei. Mõlemad leppind kokku mati kulla pääle. Ühel laupäevaõhtul Ants võtnud oma

sõbra kaasa, läind jõe äärde, püüdnud vähki ja läind kirikusse. Sääl Ants süüdand kõik küünlad põlema – pannud väikesed küünlad vähkadele selga ja lasknud neil roomata mööda põrmandut, mööda akent, mööda pinke. Ise riietund ingliks valgeis rõivais ja tiibadega, kolm küünalt käes, seisnud keset kirikut ja saatnud sõbra, mingu see kutsuma pappi vaatama, mis valgus kirikus on.

Sõber läind papi juurde, jutustand papile ja tulnud mõlemad tagasi vaatama, mis sääl on. Papp astund kirikusse, piibel käes, ja jäänd ehmunult ukse juurde seisma, sest ta näind inglit altari juures ja väikesi elavaid tulesid mööda kirikut käimas. Ants ütelnud: “Ära karda, sa ustav jumala sulane, sa oled küllalt kannatand siin maailmas, jumal on selle üle halastand ja saatis minu sulle järele. Ma olen ingel Gaabriel, jumala parem käsi.” Papp selle rõõmuga joosnud Antsule juurde ja tahtnud kukkuda põlvili tema ette maha. Ants ütelnud: “Minu ette põlvili sa ära lange, ülista jumalat, et sa tema juurde võid saada. Kuid kuna nüüd aega on vähe, siis tee ruttu ja kohe on minek.” Papp palund, lubagu talle veel kirikumõisasse minna jumalaga jätma naise ja lastega ja kui tohib, siis natuke kulda kaasa võtta: võib olla, et tee pääl tuleb tarvis. Ants luband, kutsund oma sõbra juurde ja ütelnud, et see akna taga valvaks, kas papp midagi ära ei unusta. See vaadand akna taga, näind ja kuulnud, et papp naisega arutand: “Ei tea, kas see õige ingel on, kuid ma proovin. Kui ta on ingel, siis ta teab, et ma oma suure kuldpeekri jätsin kappi.” Sõber joosnud Antsu juurde tagasi ja ütelnud, et nõnda asi on.

Viivu aja pärast papp tulnud pärale, suur kullakott seljas. Ants küsind: “Kas sääl on kogu su kuld?” Papp vastand: “Kuldraha jäi naisele natuke küll, kuid kuldasjad on kõik kaasas.” Ants ütelnud: “Ei ole, kus see suur kuldpeeker on? Sa unustasid selle kodus kappi ülemisele laudile.” Papp mõelnud: “See on tõesti ingel – kuidas ta kõike teab!” Joosnud rõõmsalt tagasi, võtnud oma peekri ja tulnud Antsu juurde. Ants hoidnud suure koti lahti ja ütelnud: “Riieta end täitsa paljaks, sest et patuseid riideid ei tohi taevasse viia, ja roni siis kotti sisse, muidu sul hakkab hirm, kui pilvedest läbi ja kuradi uksest mööda läheme. Papil on kahju küll olnud oma uut smokingit maha võtta, kuid pole võind midagi parata: nagu ingel käseb, nõnda tuleb teha. Tõmmand riided seljast maha ja ronind kotti.

Ants sidund koti kinni, annud kullakoti sõbrale selga ja ise hakanud vedama pappi mööda treppe üles-alla kolm-neli korda. Papp pole võind kannatada, tal valutand nii hirmsasti, nagu oleks valatud

tulist vett üle palja ihu. Küsind, mis koht see siin on, et nii hirmsasti peksab. Ants vastand: “See on see patuse maailma piir.” Vedand veel hästi pappi mööda treppe, siis tirind kirikust välja kirikumõisa poole. Vedand ühest tiigist läbi. Papp uppund peaaegu ära, suu olnud kõik vett täis. Kui Ants tõmmand ta kaldale, papp, vähe veel elus, küsind: “Mis koht see oli? Ma pidin peaaegu ära uppuma.” Ants vastand: “Praegu me läksime läbi pilvede, kuid sa pole veel pattudest puhas, kuna sa pidid ära uppuma. Tunnista üles, mis patu sul südame pääl on, muidu sa taevasse ei saa, ma viskan su maha otsekohe põrgusse.”

Papp hakand nuttes jutustama, et ta mineval aastal magatand kaks tüdrukut, kolm pühapäeva ta olnud kantslis joobnult ja kiriku kolm kuldlühtrit ta mängind kaartidega ära. Ants mõtelnud natuke aega ja ütelnud: “Hästi, et sa jutustasid mulle ära – jumalal need patud üles kirjutatud ei ole.” Tirind teda siis edasi, tõmmand läbi sigade lauda. Sead vingund, papp küsind ehmunult: “Mis siin on?” – “Need on kuradi vaimud, need tahavad sind enda kätte saada, kuid ma ei anna.” Ants tirind teda kaugemale ja tõmmand virtsaaugust läbi. Virts haisnud hirmsasti. Papp küsind: “Mis koht see siin on, et haiseb nii hirmsasti ja on märg?” Ants ütelnud: “See on see puhas-tuskaev (*puoštõb-ko'uv*), siin pestakse viimased patud ära ja need patud haisevad.” Papp olnud rõõmus, et temal kah kõik patud on ära pestud, hakand pühasid (s.t. vaimulikke) laule laulma.

Ants vedand teda hobusetallist mööda. Hobused hirnund. Papp küsind, mis koht siin on. – “Siin on esimene jumala sõjavägi, see tervitab sind,” vastand Ants ja tirind teda lambalaudast mööda. Lambad määgind. Papp pole võind kannatada mitte küsida: “Mis koht siin on?” – “Need on jumala esimesed lauljad, austavad sind.” Papp hakand rõõmuga jutlust ütlema neile kotis. Ants tirind teda hanelaudast mööda. Haned teind väga suurt kära. Papp küsind jälle: “Mis koht siin on?” – “Need on jumala paremad lauljad, tänavad sind,” vastand Ants. Lõpuks tirind lehmalauda ukse juurde, riputand papi väljapoole naela otsa ja ütelnud: “Siin on need taevaväravad, oota natuke, ma lähen Peetrusega kõnelema. Ta on selline siga mees, et ei lase kõiki sisse.” Ja läind ise naerdes ära koju.

Papil olnud hirmus külm, ta värisend läbimärjana, kuid pole jõudnud Antsu ära oodata. Nüüd olnud kohe juba hommik kah. Tüdruk tulnud lehma lüpsma. Näind küll kotti ukse juures, kuid pole pannud midagi tähele. Teind lauda ukse lahti. Papp kuulnud, et keegi käib ja krabistab, ja küsind: “Kas Peetrus (Pētõr) lubas ja

võtit said?” Tüdruk ehmund ära, kui kuulnud papi häält. Arvand, et papp on jäänd “kergemeelseks”, s.t. hulluks. Riputand koti naela otsast maha ja teind lahti. Papp pistnud nii kartes pää välja, küsind: “Kas võib juba sisse minna ja kuidas peab jumalat tervitama?” Tüdruk ehmund täitsa ära, küsind: “Kuhu sisse on vaja minna, kus see jumal on?” Papp teind suured silmad, vaadand tüdrukut ja hüüdnud käsi kokku lüües: “Mari, sina kah oled siin! No nüüd me võime elada mööda taevast! Siia mu naine nii ruttu ei tule, kes meid järele valvaks. Tule siia, armas, anna suud ja jutusta, kuidas sa siia said!” Tüdruk läind juurde, papp suudelnud teda ja ütelnud: “Armas, jutusta nüüd!” Tüdruk hakand naerma: “Mis te olete? Kas nõrgameelne või? Kus taevas te olete – lehmalauda juures?! Siin ma käin kümme korda päevas.”

Papil kukkund kah nagu kale silmilt ära, ta hakand ümber vaatama ja näind, et on tõesti omaenda lehmalauda juures. Nüüd papp saand küll aru, et see kõik on Antsu pettus. Ja häbi olnud kotist välja ronida, sest ta olnud täitsa paljas – tüdruk vaadand juures! Tüdrukust polnuks veel midagi, papp olnud katsund teda ju palju kordi juba, kuid kuidas tupp saada: sääl on külalised ees! Ta pugend heinalattu ja tüdruk läind toond papile riided. Papp riietund ja läind siis tupp.

Teisel päeval tulnud Ants raha järele. Papp olnud küll vihane, pole tahtnud vastu võtta, kuid pole võind midagi teha: mis kord on kokku lepitud, see on lepitud. Andnud Antsule mati kulda. See läind vilistades koju.

Järgmisel pühapäeval papp pidand hirmus vägeva jutluse taeva-sõitudest, kuradivaimudest, puhastuskaevudest ja kõige lõpuks ütelnud, et kõik need tüdrukud, kes on ära magatatud, saavad taevasse ja ka need, kes tüdrukuid magatavad – sellepärast ta on magatand oma teenijatüdrukut kaks korda, ja nad mõlemad olnud taivas. Inimesed kuulatand seda ja mõtelnud, et papp on hull, võtnud ta kinni ja viind hullumajja, kus ta veel praegu on, kui ta pole ära surnud. Kuid Ants käib veel täniseni mööda maailma inimesi alt vedades ja raha välja pettes. – Kr 66.

Sõda taevas toimund päeval, mida kutsutakse sellepärast siia-maani mihkclipäevaks = *mikil'-pāva* (lvÜ) ~ *mikkõl'-pāva* (Kr, Pr). Päeva kombestikust kristlikke sugemeid ei ilmne, vaid sellega tähistatakse sügise algust, eriti hingedeaja algust paganliku surnutekul-tuse seisukohalt (vt. LRU II 19 jj.) ja koduloomade talikorterisse

kinnipanekut karjamajanduse seisukohalt kontrapunktina karja väljalaskmisele kevadisel jüripäeval.

MIHKLIPÄEVA VEETMISEST

Mihklipäeva (29. IX) peeti vanasti suureks pühaks; siis küpsetati kaku ja tapeti pisuke oinas (Ii).

Mihklipäeva õhtul aetakse kari kinni selle uskumuse põhjal, et iga looma, kes sel ajal on jäänd põllule või metsa, jumal annab huntidele (SjWied, LGr CXXV, Записки РГО II 260).

Merele [*resp.* kalale] mihklipäeval ei tohi minna. Hobused viiakse esmakordselt karjamaalt [ööseks] talli või rehealla talvekorterisse (V. Alho, LK 50).

Mihklipäeva õhtul vaja panna kõik (kodu)loomad lauta, hobused eriti, ja esmakordselt neile laudas süüa anda: siis püsivat loomad terved (L).

Mihklipäeva õhtul toodi esimest korda hobused talli, et neile näidata nende talvine koht kätte. Neile pandi siis ka oma toop kaeru ja heinu ette. Ka peale mihklipäeva lasti veel hobuseid välja sööma, kuid päeval, ööseks enam välja ei jäetud (V Lnb 845: 9).

Mihkliõhtul vaja anda hobuseile ühest kaelakellast kaeru süüa: siis nad hoiduvad kokku (V).

Mihkliõhtul vaja tuua kaks kindatäit sipelgaid pesast ja panna lauta lambasõime: siis sünnib samapalju tallekesi kui sipelgaid (V).

Tallekete õnne saadakse ka nii, kui mihklipäeva õhtul tuuakse sipelgaid "talli" (s.t. lauta); neid tuuakse kõige pesaga ja puistatakse sõnnikule (V Lnb 845: 8).

Vanasti juba mihklipäevaks lõpetasid kalapüügi. Selleks ajaks lõpes kartulivõtt ja siis ka merele enam ei mindud. Kilu siis püüti veel vähe, suuremere rannas veel hoopis mitte. Suurest rannast tulid siis talveks toitu, s.o. kilusid ostma, töid vastu kartulid, porknaid jne., mis kellegil. Ka maamehed käisid nii kalu vahetamas (Kl Lnb 545).

Mihkliõhtul vaja minna aida pihelgavitsu tooma, põhjatuulest alumine oks tagurpidi vaja kiskuda ära, siis haarata oksal ladvast kinni ja vedada tagurpidi koju; siis vaja minna keldrisse ja kus aga on rotte, lüüa mööda seinu ja ütelda: "Sugulased, minge jüri[päeva]ni eemale muusse külla!" – siis rotid kaovad ära (Kr).

Mihkliõhtul tuuakse üheksas pihelgaoks, tagurpidi loetakse ära, haaratakse ladvast kinni ja veetakse tagurpidi koju, siis minnakse

keldrisse ja pekstakse kõigist keldrinurkadest ära rotte ja öeldakse: “Minge jürisse, minge jürisse!” – siis rotid ei söö kartulaid keldris, kaovad ära (Kr).

238. Otse silmatorkav on liivlaste fantaasiavaesus ja luulelennu puudus võrreldes näit. setukeste ja karjalaste improviseerimisvõimega. Piiblilood on ärritand paljusid rahvaid rikkalikule läbitöötlu-sele ja uusloomingule, kuid liivlased neid omaltpoolt küll pole tei-sendand ega edasi arendand. Isegi mujalt kuuldud motiivid on siin ilmetuiks luitund ja katkendeiks mandund. Vana Testamendi mais-test kujudest liivi rahvapärimisis populaarseimad on Aadam = Ādōm (lvL) ~Odōm (lvI) ja Eeva = Iev (lvÜ), kelledest teatakse lisaks piib-lilugudele jutustada järgmisi tekkelugusid:

NAISE LOOMINE KOERASABAST (US. 17)

See olnud nõnda. – Kui jumal tegi Aadamale naise, siis talle jooksnud selline väike taksikoer kaasa – võib-olla ma ei tohi seda ütelda: kui see pole vast patt?! Siis ta pannud Aadamale kõva une pääle ja siis ta võttis välja selle ribi ja siis ta pani selle ribi kõrvale ja tegi Aadama augu küljel taas kinni. Seni see koer jälle oli varastand selle ribi ära ja söönd ära. Siis jumal sai vihaseks, haaras sel koeral sabast kinni ja viskas üle aia, nii et see saba jäi talle kätte ja koer ise jäi teise külge: ta selle vihaga oli visand koera üle aia, nii et ainult saba oli jäänd kätte. Ja siis sellest sabast ta tegi Aadamale naise, ja sellepärast kõik naised on koerasabast. Koerasaba on naistele see isamaa. – L 92 (jutustaja oli kuulnud lugu ahju valmistavalt potissepalt, kes olnud jumalavallatu, kuna jutustaja ise püüdis vältida jumala nimetamist ja kõneles pieteedi pärast “temast”).

KÕHU KINNIÕMBLEMINE (US. 27 + 29)

Vanasti, kui jumal tegi Adamat ja Eevat, neil oli siis kõht lahti (“magu lõhki”). Jumal andis igäühele kera lõnga, las õmmelgu oma kõht kinni. Adam õmbles kohe kinni, ja lõnga jäi niipalju üle, et ta sidus sõlme ja veel jäi nii pikk ots järgi – seda võidakse näha kõigi meeste juures. Eeva varastas jumalalt kaks pätsikest saia, ja et jumal ei näeks, pani need naha taha ja hakkas õmblema oma kõhtu. Kuid lõngast tuli puudu, nii et kõhu ots jäi lahti, mida veel praegu võidakse näha kõigi naiste juures. Ja saiapätsid kah on jäänd siia-

maani naha taha ja need pätsid on tissid. – Kr 45 (kuuldud raudtee töölisilt).

HABEME JA KARVADE TEKKIMINE (US. 23)

1) Kuidas meestel hakand habe kasvama? – See olnud nõnda. Kui need inimesed olnud paradiisiaias, need kaks inimest, siis mehel habet pole veel olnud. Kuid jumal on tahtnud, et mees ja naine ei näeks ühtemoodi välja; ta ütelnud, las mees mingu oja äärde, mis säälsamas paradiisiaias joosnud, ja võtku säält vett, kastku sõrmed sisse ja võidku endal nägu ja ninaalust. Aga nagu naised on, iga kord on nad väga salakuulajad, siis ta on kuulnud, et jumal on Aadamat kuhugi saatnud. Ta mõtelnud, mispärast jumal teda saadab, säääl vast küll midagi hääd on, et talle seda ei öelda. Ta läind salajas järgi ja vaadand, kuhu Adam läheb. Adam läind oja äärde, kastnud sõrmed sisse ja võidnud endal mööda nägu ja läind ära.

Kui Adam olnud ära läind, nõnda ka Eeva läind sinna oja äärde. Nõndakui kastnud sõrmed sisse sinna ojja, nii see vesi olnud tuline (vaat jumal ei tahtnud – seda ma ütlen ise omaltpoolt juurde). Naistel on selline mood: kui pistavad käe kuuma vette, siis löövad endal käed vaat nõnda rüppe. Ja nüüd see Eeva kah löönd neid käsi ja virutand vaat sinna rüppe – ja nõnda talle kasvand sinna karvad, mitte habe, vaid karvad.

Pärast jumal saatnud Aadama, mingu ta kah sinna ja pesku endal seda rüppe – siis Aadamal kah kasvand sinna karvad. Ja sest ajast meestel ja naistel säääl need karvad on mõlemail ühesugused, kuid meestel habe on veel eraldi. – Ir (< Ii) 42.

2) Kui Adam ja Eeva elasid paradiisis, polnud neil alul kummalgi muid karvu peale juuste. Siis jumal ütelnud ühel hommikul Aadamale, et ta lähöks ühe teatud jõe juurde (neid oli seal aias ju seitse tükki) ja peseks seal oma nägu. Nii Adam teinudki, pesnud ja läinud oma teed. Eeva aga vahtinud salamahti järele, mis Adam teeb. Kui see läinud eemale, Eeva ka läinud jõe juurde ja tahtnud ka oma nägu seal pesta. Kui pistnud käed vette, olnud see aga tuli-kuum. Eeva tõmmanud käed välja ja, nagu naistel niisugusel korral on harjumuseks, hakanud neid valuga peksma jalgade vahekohta. Kohe sinna tekkinudki karvad. Nüüd olnud siis Aadamal habe suus ja Eeval allotsas. Siis jumal käskinud ka Aadamat pesta

seal oma alumist poolt, ja nii saanud siis karvad selga nii, nagu nad inimestel on praegu. – Ir < Ii Lnb 269/70.

3) Kui Aadam Eevaga veel aias elasid, siis Aadam oli veel ilma habemeta. Siis jumal talle ütles, mingi ta sinna jõe äärde pesema, et tal tuleb siis habe, et muidu meest ja naist ei või tunda (~eralda-da), las võtku käega ja pesku nägu. Siis Aadam läks ja pesi oma suud selle veega, siis talle oli kasvand suur pikk habe ja siis ta natuke vett oli pritsind sinna kõhu otsa, nii et sinna kah tekkind habe.

Nüüd ta tuli tagasi, ja naine nägi, et tal on habe ja et ta habemega on nii ilus. Kuid nüüd jumal oli Aadamale ütelnud, et ta ei tohi ütelda naisele, kuidas ja kust ta habeme saanud. Kuid naine ei anna rahu, ta tahab kõike teada. Noh, nüüd Aadam talle ütelnud. Nüüd naine kah minema, tahab kah habet, et oleks ilus. Nõnda naine sumand vette ja võtnud peoga vett, et panna suu juurde. Ja nii parm hammustand talle persesse sel ajal, ja nii naine valand vee jalgade vahele ära sinna kõhu otsa – ja nii naisel habe olnud säääl. Ja nüüd ta tahtis teist korda panna vett suu juurde – ja nüüd vesi oli nii tuline, et ei saand enam pesta. Sellepärast vaat naisel habet ei ole, ainult et ühes kohas. – Kr 244.

PESU KUIVATAMINE (US. 31)

Ühel suvel Eeva pesnud pesu ja vaadand, kus võiks kuivatada – pole näind mitte üht köit ega õrt. Kuid Aadamal olnud malakas ja Eeval auk. Nad mõtelnud, et vaja panna see malakas sinna auku. Ja Aadam pannud siis kah oma malaka otsa sesse auku, ja Eeva laotand pesu pääle.

Kuid suvel – tuttav asi – on palju parme. Ja üks lestaparm laskund ka Aadamale perse pääle ja hammustand. Ja Aadam nõndakui raputand – kohe malakas sesse auku kõik sisse. Ja kui tõmmand välja, siis pesu kõik kukkund maha.

Kuid pärast kümmet [sic!] kuud tekkind Eevale laps. Ja nõnda see Kain sündind. – V 35.

“KUIDAS MEHELE AUK TEKKIND” (US. 26 + 111)

Jumal töötand tüki aega ja tahtnud magusat juua. Ta mõtelnud, et ühel puul peaks hakkama magusat vett jooksuma. Ta ütelnud, las

kask hakaku jooksutama ja olgu [mahl] niisama magus nagu noore neiu suudlus. Ja sel kasel, kes kasvab mudas märja sees, sel olgu nagu vesi niisama nagu sel tüdrukul, kes on must. Ja nõnda ka on: sel kasel, kes kasvab kuiva pääl, on magus mahl ja sel, kes kasvab soos vee sees, on selline nagu vesi.

Aadam läind löikama pudrumända kasest. Lõigand ära ja istund ise kannule. Ta märgand, et perse jääb märjaks ja hakkab küpsetama. Ta istund veel ja istund. Kui mänd olnud valmis, ta tahtnud tõusta, kuid olnud küpsnud kannu külge kinni. Katsund ühe korra tõusta – pole saand, katsund tõusta teist korda – siis kõige jõuga kiskund nii, et kiskund püksipõhja ihutükiga välja. Läind magama päikese kätte. Sääl jällegi kärbsed tulnud ja hakand sööma üht väikest auku ja söönd niikaua, kuni olnud õnes läbi. Ja kes ei usu, vaadaku järgi, et meestel veel praegu on nõnda. – V 54.

“KUIDAS SUUDLEMINE ON TEKKIND?” (US. 32)

Meie esimesed vanemad Aadam ja Eeva pole teadnud, mis on suudlemine ja kuidas seda tuleb teha. Suudlemine tekkind nõnda. – Aadam näind, et Eeva suu pääl üks mesilane lendab ja võtab säälmätt. Aadam katsund kah, kas siis Eeva huuled on nii magusad, et mesilane võtab säälmätt, ja hakand Eevat suudlema. Ja nõnda suudlemine on veel praegu magus ja maitsev. – Kr 48.

SÜNDIVATE LASTE ARV (US. 33)

Miks peigmees loeb mõrsja sõrmi? – Peigmees loeb mõrsjal sellepärast sõrmi, kui ta haarab ta käe, et jumal ütelnud Aadamale: kui ta oma naisega läheb käima, siis las ta lugegu naisel sõrmi – mitu sõrme ta loeb ära, niimitu last ta saab. Aadam kolm lugend ära – ja ainult kolm last tal ka olnud. – Kr 42 (kuuldud raudteel töötavailt tüdrukuilt).

“MIKS INIMENE EI KÄI NII RUTTU NAGU LOOM?” (US. 36)

1) Kui Aadamal sündis esimene poeg Kain, siis jumal ütles talle nõnda: “Viska sa tema üle katuse – siis ta hakkab kohe käima.” Kuid Aadam ütles: “Kui ta saab otsa, kes maksab ta siis kinni? Ei tea, kas mul mõni laps enam tuleb.” Ja Aadam pole visand. Jumal ütles talle jälle: “Kui su loomad sännib mõni laps, siis viska see üle katuse, siis ta hakkab ruttu käima.” Aadamal sündind lehmale

vasikas. Nõnda ta võtnud ja visand selle üle katuse – ja pole saand otsa ja vasikas hakand käima. Sellepärast ka praegu loomad käivad ruttu; kui on päeva vanused, siis juba kepslevad, kuid inimene hakkab käima, kui ta saab aastaseks, sest et Aadam ei visand Kaini üle katuse.

Teine kord jutustaja varieeris nõnda. – Aadamal sündind poeg. Jumal õpetand Aadamal poega üle katuse viskama, et see saaks ruttu käima. Aadamal olnud aga poja pärast hirm, ja ta visand poja asemel vastsündind vasika üle katuse. Sellest siis loomad hakandki kohe käima, inimlaps aga alles pärast aastat. – V 53.

2) Kui Aadamal sündind esimene laps Kain, siis Jumal ütles Aadamale nii: “Viska sa see poeg üle katuse!” Kuid Aadam ütles Jumalale: “Kui mu poeg saab otsa, kes siis maksab?” Jumal ütles: “Ei saa otsa, viska ainult julgesti üle, las inimesed hakaku kah ruttu käima.” Aadam ütles: “Maksa kinni, siis ma viskan üle katuse.” Ja Jumal ütelnud teist korda: “Viska üle! Ja kui sul tuleb niisama elajaloom, viska see üle!” Jumal läind ära. Ja kui Aadamal sündind loom, selle ta visand küll üle katuse. Sellepärast ka praegu loomad, kui nad on päeva vanused, nad käivad juba, kuid inimesel möödub aasta, kui ta hakkab käima. – V 53^a.

LEPA PUNA AABELI VEREST (US. 116)

Miks leppapuu on punane? – Seepärast ta on punane, et Kain tappis Aabeli ja siis jumal nuhtles seda puud. Punaseks lepp sai Aabeli verest. – V 26 (jutustaja ema hoiatand aina, et ei maksvat teha nii, nagu tegi Kain).

Metuusala = Matūzōl (lvÜ) on viidud ühendusse pärimusega, mille järele inimesed vanasti teadnuvat oma surmatundi juba ette.

METUUSALA TEEB NÕGESTEST AEDA (US. 37)

1) Matūzōl olnud selline üleannetu laisk inimene. Siis ta teind sellise nõgestest aia, et ta kaua ei ela ja teise jaoks ta ei tee midagi, teistele häädamaks. Jumal pole tahtnud seda taas ja pikendand tema iga, nii et ta ei tea, kunas ta sureb. Noh, kui kaua siis nõgestevars püsib – tuul puhub ümber! Kuid temal on aida vaja, ja nõnda ta muudkui teeb uut aida – vaat selline ta on olnud. Ja inimese

kohta, kes ainult endale elab (*resp.* töötab), me ütleme, et ta elab nagu Matūzōl. Ja kilplane (*malanieš*) on niisamasugune iseäralik olnud – ei loll, ei tark. Need *matūzōld ~malaniešōd*¹ on sellised vigurimehed olnud. Sellised tükimehed, tükide pääl [meistrid], petised. – Kr 338*

2) Metuusalem (Matūzōl) teind nõgesevarrest aida – aida iseendale ümber. Jumal läind mööda ja küsind temalt: “Miks sa sellist aida teed?” Ta ütelnud: “Ma pean homme surema, ma ei taha muile oma aida jätta.” Siis Jumal ütelnud, ärgu ükski inimene teadku oma surmatundi. – V 175.

Veeuputus = *vjed-plūdōm* (< lt. *ūdensplūdi* ‘Sintflut’, ME) liivlaste tähelepanu ei ole köitnud. Tuttav on ainult Noa = Nōvaz (lvÜ), kellest jutustatakse paar tekkelugu: Noa võtnud kuldil suust vahtu ja pannud selle õlle sisse, siis see õlu hakand “elama”, s.t. käärima, ja olnud “vägev”, s.t. kange; nõnda see pärm ehk “töömees” = *tiemies* on tekkindki (Ii 62* = US. 50).

NOA VANDUMINE TEEB KIVI KÕVAKS (US. 3)

Kui Noa tegi endale laeva (“kirstu”) veeuputuse jaoks, siis kivi oli nii pehme, et ta kivi pääl võis tahuda; kivid olid pehmed nagu puud. Siis kõik loomad ta võttis sinna laeva, kuid ussi ta ei tahtnud võtta. Ja siis tal veel üks auk oli lahti, ja ta tahus selle augu jaoks pulka, kuid see pulk polnud veel valmis, see oli puust. Siis tuli juurde ta naine ja hakkas kõnelema ja jutustama – vaat naine on selline inimene – ja selle aja sees uss ronis sisse; ta nägi, et auk on veel lahti – ja kasti sisse!

Noh, nüüd Noa nägi ja sai vihaseks naise pääle ja hakkas vanduma seda naist, et see tuli lobisema, nii et ta ei saand (s.t. ei ennatand) panna seda auku kinni. Nüüd ta läks veel puhastama seda pulka, nii et saaks augu kinni panna – ja nõndakuigi ta nüüd raius, nii oligi pakk kõva, kivi kõva – see pakk oli kivi – sellepärast et ta vandus. Ning nõndaviisi sest ajast pääle kivi on kõva. Ja sellepärast uss jäi ellu. Kõva kivi pääle ei saada enam tahuda: kirvesilm lüüakse puruks, nii et tuli väljas; sellepärast peab olema nüüd puupakk. – Kr 229.

¹) Läti kirjakeeles kilplase nimetus põlvneb rahvaraamatute kolkaelanike pilkenimedest.

Uus lade uputusjutte käsitleb kas kohalikke sündmusi (vt. § 226) või on võetud läti juturepertuaarist õige ebamäärases redaktsioonis, mis ei ole seoses Noaga.

PILLIMEES MAJAGA MEREL (Mt. 944')

Noormees õppind pillimängijaks, teenind raha ja ehitand jõe veerde maja: kui pill ei elata, siis kalapüük ometi. Kümme aastat hiljem tulnud suur vihmasadu. Vesi tõusnud – mees pilliga läind ahjupingile. Vesi tõusnud üha – mees ronind ahjule, siis laele. Lõpuks ronind pilliga katusele ja näind: tuba liikund. Lainetus viind mehe kõige majaga eemale merre, kuid mees muudkui mängind pillil: kergesti tulnud, kergesti läheb. Veevool viind maja merre, kus mees uppund. – V [148*].

Pikka triibulist pilve üle taeva kutsutakse Noa laevaks = *Nāv lāja* (Ii) ~ *Nuovvō lāja* (Ii) ~ *Nouv lōja* (V): see olevat risti pikuti triibuline nagu paat kummuli taeva pääl, valged “korrad” reas (V); kui Noa laev on üleval, siis on tormi oodata (Ii). Saarlased kutsuvad seda tormiteeks või Noa laevaks, meie siin ütleme tuulepesa (*tūl-pjeza*, vrd. LRU I 62); see on kirju pilv, üks ots lai, teine kitsas – nagu luud peaaegu; kui tuul puhub sellest kitsast otsast, siis tuleb vaga ilma, kui aga tuul puhub sisse laiast otsast, siis tuleb tormi (Ii). Sellist pilve kutsutakse ka tuuleteks = *tūl-rjek* (Sr): kuidas tuuletee magab, nõnda on ka tuul; tuuletee kaks haru seisavad tuule järgi; kui tuul on kirdest ja tuuletee magab lõuna poole, siis teisel päeval on lõunatuul (Sr). Noa laeva kõrval tuntakse veel taevapaati = *touvvō-lāja* (L): see on selline ilus valge selge pilv; ta tähendab halba ilma; kui taevapaadi esimene ots ehk “sarv” on mere poole, siis tuleb halba ilma, vihma; kui see ots on maa poole, siis tuleb ilusat ilma (L).

KEELTE SEGAMINE PAABELI TORNI EHITAMISEL

1) Need olnud Noa lapsed – ei mitte, need olid enne seda, need olid Eeva soost. Nad kõnelnud kokku, et nad ehitavad sellise suure torni, mis läheb taevani, et nad lähevad siis taevasse ja teevad sääl linna. Ja jumal on nende nõu [s.t. kavatsust] teadnud. Ja nad ehitand niipalju valmis, et [ulatund] pilvedest läbi. Siis jumal ütelnud, et nendel on vaja segada ära keeled, nõnda et nad ei mõista üks-

teist, mis nad kõnelevad. Jah, nõnda nüüd kuipalju inimesi, nii-palju keeli nüüd olnud. Kuid üks inimene jäänd üle – nüüd ei ole enam neid keeli. Jah, siis keegi võtnud sellise poritüki, sellise mul-latüki võtnud üks neist meestest ja visand maha nagu läkt ~lätt'. Ja siis tekkind selline keel ja seda kutsutakse läti keeleks.

Ja nüüd nad teind oma tööd, kuidas nad töötand. Ja müürissepp sääl ülal ütleb, toodagu talle savi – nüüd teine toob telliskive ja kolmas toob vett, mõni muu toob taas õlgi, muu seakarvu. Noh, nõnda nad toond ja nõnda müürissepp ei saa enam müürida, tema peab püsima tööta. Nad ei saa enam läbi rääkida. Müürissepp sääl ülal kõneleb – need seisavad suu lahti, ei saa aru. Ja nõnda see paak (s.t. majak) jäänd pooleli, see tegemine. Ja nad lagunend laiali mööda maailma, jagunend ära. Ja torni kutsutakse sellest ajast saadik Paabeli torniks (*Bābōl toirn ~Bābel tuoirn*) – kas ta ei ole veel praegugi ülal, kes teda on ära lõhkund. – Kr 336.

2) Mispärast saarlastel on rinnad lahti ja venelastel särk pükside seest väljas? – Kui inimesed (*resp.* rahvad) tegid Paabeli torni (*Bābōl toirn*), see jumalale ei meeldind, siis ta tuli ja segas inimestel hääle ära, nii et nad üksteisest aru midagi ei võind saada. Saarlane (*resp.* eestlane) ilma algusest juba on olnud ametmees, ta olnud selleks ja selleks meistriks, nõnda võiks ütelda. Aga venelane, see on mustatöö tegija olnud ilma algusest. Saarlane müüris ja venelane tõi tal-le juurde materjali. Saarlane laskis tuua vett – venelane tõi telliskivi: see ei saand aru enam, mis saarlane ütles. Ta ainult mõtles, et midagi on vaja tuua. Saarlane sai vihaseks, haaras venelasest kinni ja tõmbas venelasel särgi pükste seest välja. Kuid venelane haaras saarlasel rindu ja tõmbas tal tükkis vatid valla kuni nahani rinna pääl. Jumal nägi seda ja ütles: “Las siis teile nad nõnda jäägu!” Ja sellest ajast saadik saarlasel on rinnad lahti (s.t. paljad), kui ka oleks üheksa vatti seljas, ja venelane läheb särk pükstest väljas. Ja nõnda on – kas nii ei ole? – nii see on õige. – Ir 47 < Ii.

3) Miks saarlasel rind lahti ja venelasel särk pükstel? Saarlasele vanemal ajal oli iseloomustav, et neil ikka rind oli lahti; ka talvel külmaga, kui oli mitu kuube-vesti seljas, kurgu alt paistis ikka sär-gi rinnaesine ja paljas kael. Et venelane särki kannab pükstel, seda teab muidugi igauks. Need moodid tekkinud järgmiselt.

Paabeli torni ehitamisel olnud saarlane müürsepaks, venelane kui lollem olnud kandjaks. Kui nüüd vanajumal keelemurded segi

ajanud, pole ka saarlane ja venelane üksteist mõistnud. Saarlane käskinud kive tuua, venelane toonud oma aruga vett, saarlane jälle nõuab kive, venelane toob saue. Karanud saarlasel süda täis, hakanud venelast peksma. Nii kui tõmmand esimese korruga venelasest kinni, rebinud sel ropsti särgi pükstest välja. Venelasel aga õnnestunud saarlasel rinnust kinni saada, nii et kõik nõobid rinna eest lennanud. Nii nad käivad veel praegugi: saarlasel särk rinna eest väljas, venelasel pükste peal. – Ir < Ii Lnb 406.

Vana Testamendi patriarhidest teatakse, et juudid paluvat alati Aabrahami (Õbrõm) ja Iisaku (Izāk) poole (Kr, Pr, V). Joobnu kohta öeldakse: ta on Aabramit või Saamueli näind (*Õbrõmt ~Zõmiltõ nānd*, Sr). Üllatavalt ebapopulaarne liivi rahvapärimsus on Mooses = Mõzõ (lvÜ), kes mitme muu rahva juures on Vana Testamendi keskseima kujuna koondand enda ümber rikkaliku juturepertuaari. Isegi seitse Moosest nõiaraamatute nimetusena ei ole jõudnud Moosese osatähtsust kuigi palju tõsta (vt. LRU III 33/6), kui võrrelda näit. kasvõi vaarao laste üldistumist kalasabaliste nimetuseks (vt. LRU I 180/4). Ainus liivi tekkelugu Moosesele on järgmine:

“MIKS MOOSESEL OLI RASKE KEEL?” (US. 43 + 44)

Kui vaarao tütar leidis Moosese jões, ta viis teda koju ja hakkas kasvatama. Ta oli mõni viis aastat vana. Siis kõik vaarao targad tulid kokku, ja vaarao pani neile ühe küsimuse ette: kes on teine maailmas? Targad vastasid: jumal on esimene ja vaarao on teine. Siis ta ütles, las nad andku nõu, kas tema tütre poeg Mooses saab temale sõbraks või vaenlaseks, kui ta kasvab suureks. Targad ütlesid, pangu lauale tükk kõige magusamat leiba ja teiseks punast kuumaks köetud traati: kui Mooses võtab esiteks leiba, siis ta saab vaaraole sõbraks; kui ta aga võtab tule, siis vaaraol tuleb temast kaotust. Vaarao teind nõnda, nagu targad ütelnud, ja toond lapse sinna tuppa, kus leib ja punane raud olnud laual. Mooses joosnud laua juurde, tõmmand punase raua ja pistnud suhu ja kõrvetand nõnda enda keele ära. Ja sellest tuligi see vanasõna: kõik pole kuld, mis hiilgab. – Kr 47.

ÄMBLIK PÄÄSTAB TAAVETI (US. 100)

Ja üks isand pole luband oma tüdrukul kunagi ämblikku tappa. On vaja olnud puhastada ainult ämblikuvõrgud ära, kuna ämblik

pidand elama: ta päästnud kuningas Taaveti (Dōvid) Sauli (Zoul) käest, sest tema võrgud olnud koetud ette sellele koopale, kuhu Taavet põgenend; siis Saul läind mööda, et sääal sees ei ole. Nii et ämblik on kah üks häätegi ja hingedepäästja. – V 210.

Dōvid nīn – vt. § 214.

Saalomoni põrguskäimisest esitati üks jutt juba kuradi päätükis (Kr 84 – vt. LRU II 187/8, kus mainitakse ms. ka Koljati mõõka) ja lisatagu siia teine:¹

SAALOMON PÕRGUS (Mt. 804*)

Kui juudid olnud kõik põrgus, siis keegi hüüdnud, et tuleb oksjon. Nüüd kurat lasknud kõik juudid põrgust välja, kuid Saalomoni pole lasknud, sest see oli tark, teda väga palju vajati. Kuid nüüd Saalomon tegi süllapuu ja kurat küsis, mis ta sellega teeb. Kuid Saalomon hakkab mõõtma. Kurat küsib, mis ta mõõdab. Saalomon vastand: “Ma mõõdan siin seda platsi, ma tahan teha siia kirikut.” Siis kurat lasknud ka tema oksjonile. – Kr 212.

Hiiob = Ijjap (L) on leidnud oma mälestuse tähtpäevas: vanarahvas “pistis” sibulaid maha ainult hiiobipäeval (9. V), sest siis kasvavat palju sibulaid alla niisama nagu Hiiobil need kasvavad olid (L); hiiobipäeval (10. VIII ?) klopitakse kepiga puud, et need kuivaksid ära, kui on tarvis kuiva puud või tahetakse seda puud omale osta (Ir Lnb 696: 13).

Vana Testamendi jumalanimedest on natuke rahvapärastund Bel, mida tarvitatakse ahne inimese kohta, kes tahab võtta kõike endale: see on see *bēl*, kes endale kõik neelab sisse (Ir < Ii).²

Vana Testamendi kohanimedest kõige enam mainitakse Egüpti, kuhu arvatakse surnute hinge rändavat (vt. LRU II 29 jj.), kus elanuvat kuulsad nõiad (vt. LRU III 20) ja kust toonekured toovat lapsi (vt. § 224 A). Palestiinast muud erilist ei teata, kui et seda kutsutakse õnnistatud või õndsaks maaks = *Mil'ig-mō* (Pr), kuid samuti kutsutavat õndsaks maaks ka meie oma kodumaad (Pr) ja surnuteriiki (vt. LRU I 123 ja II 3). Kurioosne on kibuvitsa tekkelu-

¹) Saalomoni kohtuotsust vrd. V 59.

²) Vrd. pelli eesti rahvatraditsioonis: O. Loorits, Mulgimaa ohvrikohad (ÖESK III, 1935).

gu, kus Mooramaal pole piibliga enam midagi tegemist, vaid see tõlgitseb lihtsalt mustade maad.

KIBUVITSA TEKKIMINE PRINTSESSIST (US. 118)

Mooramaa kuninga poeg tahtnud kosida Itaalia printsessi, kuid leidnud eest ainult okastega õie ja võtnud selle kaasa, veristand käed ja visand õie metsa – sellest kasvandki kibuvitsapõõsas. Neiu oli moondund õieks, et mitte naiseks minna sellele mustale, kes ronind öösel aknast sisse teda röövima. – Kr [195*].

239. Piiblis kajastuvast ühiskondliku ja poliitilise elu taustast liivlasil ei ole mingit aimu. Patriarhaalse kodukorraga rändrahva paiksele eluviisile siirdumist, hõimude ja pisikeste linn-riigikeste omavahelist verist võitlust, suuremaks paisund riikide vallutuskirge ja monistliku maailmariigi-idee vormumist kõrvu usulise monoteismi kristalliseerumisega – selliseid probleeme pole liivlastele ei kool ega kirik kunagi selgitand. Mingit ettekujutust pole isegi polügaaamilise ja monogaamilise abielu printsiipide omavahelisest võitlusest, orjadepidamisest, Moosese seadusandlikest reformest, prohvetite sotsiaaleetilisest ja poliitilisest missioonist, variseride koolkonnast jne. Piibli lavastuspaigana tuntakse küll nimepidi Palestiinat, kuid rahvastiku muutustest sääl sajandite jooksul ei teata midagi. Isegi juudid = •*īdōd* (lvÜ) ei ole liivlastele niivõrd piiblist kui tegelikust elust tuttavad, ja eitav suhtumine nendes ei ole tingitud niivõrd Kristuse hukkamisest kui sellest tõelisest nuhtlusest, mida juudid hangeldajate ja petistena on toond endaga kaasa muidugi ka Liivi rannikule. Juutide vihkamine liivlaste hulgas just üldine ei ole, kuid juutide põlgamine küll. Siin vaeseis kalurikülades on liikund ja elutsend päämiselt vaeseid juute, kuid ka neid koheldakse ilguse- ja vastikusetundega. Juute kujutellakse jubedalt ahnete ja saagihimuliste egoistidena, kes tunnukse üheltpoolt juba selletõttu nagu napakaiks ogardund, teiselt poolt aga nad esinevad nii julmade ja küüniliste kelmidena, kel midagi ei ole püha; mõnikord neid naeruvääristatakse argpüksideks. Pilkeks juuti kutsutakse “kövera nina isandaks” (Ir < Ii), kuna musta täitand inimese kohta üteldakse, et tal on habe täisid täis nagu vanal juudil (L).¹ Kes ei söö sealiha, seda pilgatakse: mis mees sa ka oled! Sa oled juut, kui sa ei söö sealiha (Pr). Samuti öeldakse hellitatud naise

kohta: minu naine on juudinaine kodus, kes ei söö sealihagi (Kr). Libedat soomusteta lesta kutsutakse maarjalestaks (vt. LRU I 221), kelle kohta öeldakse, et juut ei söö sellepärast maarjalesta ega kameljat, et neil ei ole soomuseid (Sr). Et pulmaööl mõni peigmehe sugulasist või ema läinuks pruudi voodist süütusverd otsima, seda Liivi rannikul polevat kuuldudki, sellest kõneldud ainult kui imeasjast juutide, aga mitte liivlaste kohta.² Ebakindla väite, oletuse või lubaduse pareerimiseks vastatakse, et “võib-olla” (liivis seda ütlust tõlgitseb lätikeelne “varbūt” ja omakeelne “aga”) eest juut ei anna mitte midagi (V), sest jänesel ei ole saba (Kr, V). Kui ei taheta ütelda, et “ma lähen sitale”, siis üteldakse: “Mul oleks vaja va juudile veidi võlgu maksta” (L). Segase asja puhul üteldakse, et sellest ei saa juut kah mitte aru (Kr). Liivi Seltsi asjaajamise kohta üteldi kuritarvitust kahtlustades, et köster olevat neid raamatuid nõnda “vedand” (s.t. pidand), et mitte juut säält kah aru ei saavat (Ir < Ii). Kui palju inimesi teevad üht tööd, siis pilgatakse, et seitse juuti tapavad üht kukke: vaat egas juut midagi ei jaksa ära teha (L). Kui juut haigutab, siis ristitud inimene ei tohtivat haigutada, kui aga keegi muu haigutab, siis just pidavat kaasa haigutama (V). Kui keegi kaob äkki või hoomamatult, siis üteldakse, et enne ta oli kah siin, kuid pärast ei näind teda mitte juutki enam (Kl). Kui nähakse unes, et viheldakse saunas koos juudi või naistega, siis sureb keegi neist, keda naine peseb (V).

Juutide marodöörimist iseloomustatakse ütlusega, et need veavad inimestel särgid kah seljast maha (Pr). Tsaariajal liikund liivi külades palju juudikaubitsejaid ringi, kes vahetand igasugu pudukaupa harjaste, vanade riiete jne. vastu, olnud suured petised ja õige mustad, et otse haisend; neid kutsutud pilkeks *votši-ärrad*, sest nad tulles ikka hüüdnud “votši, ärra, vana suga sarra” (otsi, härra, vana sea sarve, s.t. harjast); nendel olnud sageli lapsed kaassas, kes söönd salajas ka sealiha (Pr). Muu materjali hulgas, mida juudid müütand, olnud ka pärgelpaska ehk “kuradisitta” (vt. LRU II 149), mida rannarahvas tarvitand nõidumiseks (Pr). Veel Latvija ajastul liikus rändjuute Liivi rannikul, kuid juudi vaesem element kadus järjekindlalt. Siiski jutustati mulle ühe juudi kaubitseja pankrottiminekust 1934: ta oli laenanud liivi peremehelt 50 latti ja jätnud

¹) Vrd. rahvalaules VdL 4 (7) ja 590 (589).

²) Vt. VdL 454 (327).

siis võla kattedeks tallu maha gramofoni, mida kogu küla naudinguks mängiti (L). Vaeste juutide pesana tuntakse Sasmaka-alevit, millest lauldakse krakovjakk-tantsu viisil: “Sasmaga põleb, juudid nutavad (uluvad) – las aga põlegu, mina muudkui tantsin!” (L, Kr, Pr).¹

KRIMMISÕJA-AEGNE PAUNAJUUT JOSK

Josk on juudi nimi, ja lugeja võib-olla imestab selle üle, et “Līvli” kirjutab sellisest. Vanasti rannas poode ei olnud, kõik kaup osteti ümberkäivate juutide käest, ja need olid nii igapäevased külalised, et neid hoomamata jätta mitte kuidagi ei või, kuidas nad käisid talust tallu, pakkudes igasugust kaupa müüa, ostes loomi, räbalaid ja kõike muud kui ka korjates luid, vanu rauatükke ja seda-toda. Tulid ka juudi ametimehed nagu kingsepad, klaasipanijad, plekk-sepad ja muud, kuid nendest mõni muu kord; praegu ma tahan jutustada üht-teist kaubitsevaist juutidest, nn. pauna-juutidest.

Võib ütelda, et mitte ainult igaühel rannatalul, vaid ka peaaegu igal perel oli oma juut, kes säääl ööd magas, mõnikord ka sabbatit pidas (*šabidi pidiz*) ja õhtusöögi, eine ja öömaja eest perenaisele oma paunast midagi andis, kõige sagedamini kas nüüd ühe suure nõela või taas kaks väikest õmblusnõela. Asemeks oli tollal kõige enam lai ahjupink, millele pandi lahtiselt topitud heinakott alla ja pää alla üks väike kott. Loomaostjad, küünarkauba (s.t. riidekraami) müüjad käisid sõites ringi; need magasid ainult peremeeste juures, sest neil oli ka hobuse jaoks toitu ja kohta vaja, mida vabadikul ei olnud. Need andsid kas nüüd kümme kopikat raha või jälle väikese pähepandava räti.

Need kõik olid sellised lihtsad juudid, sellised juudi plebeid, kes ise oma pauna kandsid, ja kui olid sõites, siis ise hobuse lahti võtsid, söötsid ja taas ette panid. Harva, võib-olla nii üks kord kuu kohta, tulid ka teistsugused, need nn. pigi(mütsi)-juudid (*pikkil'-id'öd*), kes olid juudi aristokraadid. Pigijuut sõitis igakord kahe koormaga. Iga koorma juures oli poiss, kah juut, kes sõidutas hobust ja kandis paunad *kēpōks* sisse, tegi lahti, sidus kinni ja viis välja. Pigijuut ise ei teind mitte midagi muud kui ainult kaubitses, võttis raha vastu ja pettis inimesi, kõige enam naisi, kes tema käest tahtsid iga kord midagi osta, las võigu suurustella teiste talunaiste ees, et selle räti või midagi muud nad on ostnud pigijuudilt, milline fakt kah ühtlugu

¹) VdL 524 (519).

sai tähele pandud. Pigijuudid magasid kas nüüd mõisa hantvärkide või taas kõige rikkamate peremeeste juures, selliste juures, kes pidasid häbiks öömaja, söögi ja [loomal]toidu eest midagi võtta.

Juudid rannakeelt ei osand, nendega tuli kõnelda läti keelt, ja mõni keeltmurdev “• argoon” see ka oli, mida nad Sasmagas kasvades olid õppind. Kõigest hoolimata nendega täntas rahvas, ka lapsed harjusid tarvitama tollal omavahel mittekõneldavat läti keelt.

Kõigist mäletatavaist juutidest kõige tuttavam oli kogu Duonigrannikul Josk. Ta oli käind paunaga piki randa juba Krimmisõja ajal. Sel päeval ja otse sel ajal, kui inglismanni sõjalaevad lasknud Kuolka küla pihta ja põletand ära Kuolka kiriku ja mõisa, Josk läind mööda randa Kuolkast Mustanum-külla. SääI küsitud, kuidas siis temal mitte sugugi pole hirmu olnud laevade kuulidest, kui kõik inimesed ja baškiiridki (*baškiieröd*) põgenend kungaste taha (baškiirid olid Venemaa ratsasoldatid, kes Krimmisõja ajal kaitsesid randa). Josk ütelnud: “Kuulid ei saand mulle mitte midagi teha, sest iga kord, kui mere päält lasti, ma pöörsin pauna vastu.”

Ta oli tuntud igas külas ja tema tundis iga randlast, mitte ainult näost, vaid ka loomu poolest ja mõistis olla kõigile meele pärast. Inimesi petta ta polnud niipalju mõistnud, et saanuks paunakandjast sõitvaks juudiks, milleni muud väheste aastate jooksul jõudsid. Kogu oma ea ta kandis pauna seljas. – Līvli IV (1934), nr. 8, lk. 3/4 < Ir (köster K. Stalte).

JUUT EI SAA UNERAHU

Toa peal asusid öösel kanad ja kukk, kes oli kella asemel. Kord pandud vana juut ööseks pööningule magama. Kanad lasknud temale varsti pläraka pähe. Juut, kes pole teadnud, et seal ka kanu, küsind kokkunult, kes seal pillub. Pole keegi vastand. Nii kordund veel paar korda. Siis juut läind alla ja kaevand, et ei lasta magada. Võetud siis tuli üles – juudil kõik pea kanasõnikut täis. Siis annud juudil pesta, kuna tal [olnud] suured õlgadeni juuksed. – Ir < Ii Lnb 90/2.

JUUT PEAB VANKRIVITSA KURADIKS (S. 79)

Kaks juuti sõitnud ühel öhtul hilja. Nüüd nad sõitnud siia Tiabõr-mäe pääle, kuid Šlitõr- ja Tiabõr-mägede vahel, sääl olnud selline mets (kolm versta on seda vahet). Nüüd nad sõitnud, korraga paneb keegi juudile üle selja. Kohe see vaatab tagasi – mitte midagi. Niikui ta pole vaadand, hobune läheb, nii virutatakse üle selja jälle *zliukt* ja juut läheb “ui!” Nüüd kurat taob. Ja nüüd nad loevad mõlemad palveid (“paatreid”) ja tormavad hobusega, ärgu kurat saagu neid kätte. Kuid mida enam tormab, seda enam peksab. Ja kui hobune ei suuda enam joosta ja jääb paigale, niipalju joosnud, nii ei löögi enam, kuradit ei ole enam. Nüüd hobune seisab. Kui ta aga hakkab nüüd jällegi sõitma, nii virutatakse taas üle selja. Ja nüüd hobune natuke puhand, võib kärmemini sõita nüüd. Mida kärmemini ta sõidab, seda enam kurat peksab. Ja hobune jookseb jälle, kuni ta on ära väsind, ei suuda enam. Ja nüüd hobune ei lähe, nüüd juut vaatab, mis on viga, mis vankril on. Ja nüüd märkab, et rattal raudne vits on läind katki, ots on lahti; mida rutem sõidab, seda rutem ratas sõidab ümber, seda rutem vits peksab juudil selga. Nüüd ta vaatab, et pole sugugi kurat, et on vits. Nüüd tal on niipalju viha, et kupatand hobuse maha, selg endal sinine. – Kr 199.¹

JUUT MÜÜTAB LOLLAKALE PARUNILE MÜTSI

Viimase Duonig-mõisa paruni vanaisa Ōsten-Zakken Kõrli olnud selline pool-lollakas. Proua ise eland alati Riias, kuid mehe pidand Duonig-mõisas maal, et seda linnas mitte häbeneda. Kord parun tulnud Riiga ja näind tänavail uut moodi mütse, tahtnud omalegi osta ja läind Väina kaldal turupoodi küsima. Sääl aga olnud ainult heeringaid, ja parunit palutud paremale poole edasi minna. Teises poes olnud ainult jahu, ja parunit juhutatud taas paremale poole edasi. Nõnda juhutatud teda mitu korda, kuni paruni süda saand täis ja ta hakand sõimama: “Mis poed siin Riias on! Meil Dondangenis saab vana Jotske käest heeringaid, jahu, kübaraid ja kõike kauppuha ühest poest. Mis kaupmehed te siin olete – muudkui *bitte weiter!* Nii võib ju hulluks jääda!”

Lõpuks parun jõudnud mütsipoodi. Vaadand mütse, küsind hinda – 40 kopikat. Parun kärgatand vastu, et selline talle ei kõlba. Toodud muid mütse, hind 60 kopikat – jälle ei kõlba. Juut toond

¹) Sama jutt on esitatud konspektiivselt LRU II 243.

igasugu mütse ja küsind ainult 25 kopikat ühe eest. Parun saand maruvihaseks: “Kas ma olen sitapeldikusse sattund või mis?!” ja tahtnud välja minna. Ei-ei, peatand teda juut, tal olevat veel erakordseid mütse suurtele sakstele – ja toond uuesti välja endise 40-kopikalise mütsi, passind üles ja ülistand, et ilusamat mütsi maailmas ei olevat. Mütsi eest küsind kolm rubla. – “Nojah, see juba passib.”

Parun läind piki tänavat, kole uhke oma uuele mütsile, kuna vana jätnud poodi. Kuni ta aga poodi otsind, saand uulitsapoisid haisu ninna ja hakand teda jälgima, naerdes ja narritades suure karjaga. Parun kuulnud oma taga laulu: “Herr Baron Osten-Sacken, Hände auf Backen und kann nicht kacken!” Parun saand pööraselt vihaseks, uulitsapoisid aga karjund kooris edasi ja naernud. Parun hüpand voorimehele – pikk-pikk kõhetu mees – ja hakand troskas püsti seistes kepiga vehkima ja uulitsapoisse hurjutama. Voorimees juhtund lombaka hobusega, ja nõnda siis parun sõitnud koju limpalompa, kari uulitsapoisse ikka laulujoraga kannul. – Pr [298*].

Mitte ainult piibli, vaid ka tegeliku elu sugestioonil on hakatud juute kõigist muist rahvusist ainulaadselt isoleerima. Üleoleva halvaksapanuga markeeritakse kontrasti juutide ja ristirahva vahel, samuti juutide omapäraseid kombeid ja suhteid. Miks juudid ei söö sealiha, seda seletatakse sigade tekkimisega juutidest (vt. § 240). Juudi hirmu äikese ajal põhjendatakse sellega, et ta ei löö ristimärki ette (L 17 – vt. LRU I 54/5). Isegi nutulaulud juudi matmis-kombestikis on leidnud amüstantse parodeeringu:

JUUT MAKSU EEST NEKRUTI JÄREL NUTMAS

See olnud juba mõnd aega tagasi. Vanasti Sikrõg-külas eland mees, kel pole olnud kedagi, kes tema järel nutnud, kui ta läind teenima [sõjaväkke] – pole olnud ei ema ega isa, selline inimene. Piški-Vassõr olnud ta nimi [lt. *vasars* “suvi”] – ta olnud selline suvine rätsep külades. Jah, Vānta-linnas võetud neid teenima soldatiks. Muil kõigil olnud isad ja emad saatmas neid ära, kuid temal pole olnud kedagi, kes teda taga nutnud. Kõiki nutetud (s.t. leinatud) taga, kuid teda ei nuta keegi. Nüüd ta mõtelnud, mis teha. Ta saand kätte ühe vana pika halli habemega juudi ja kaubelnud selle oma järel nutma, kui ta talle maksab. Las nutku tema järel, kuna tal kedagi ei ole, kes nutaks. Nüüd see juut ongi nutnud – haarand pää

kinni ja karjund ui-ui-ui, nii et kogu linn on imestand, mis sel juudil on, et ta on hullund. Kui see mees pole vaadand ta pääle, siis juut pole nutnud, vaid naernud; kui mees vaadand, siis ta nutnud. Siis mees maksnud talle veel enam, las juut nutku.

Kuid muud juudid olnud tema pärast mures, et see juut on läind lolliks. Tahetud teada saada, mis tal on viga, kes talle halba on teind. Kuid ta pole ütelnud, vaid nutnud kogu päeva. Siis ta võetud kinni – juudid võtnud kinni ja viind arsti juurde. Tohter vaadand järgi, et tal pole viga midagi, ta pole haige. Alles pärast ta jutustand juutidele ära, et raha pärast seda ta on teind. Ei tea, kuidas sääl siis edasi olnud. Juut ütelnud, et raha eest tantsib kurat kah – kui makstakse, siis ta [= juut] ka nutab.

Ja vaat seda ma siis tahtsin ütelda, et samasugused on ka liivlased [oma hõimusõprade vastu]: kui neile makstakse, siis nad räägivad liivi keelt; kui ei maksta ja juures ei olda, siis selja taga nad naeravad sind välja! – Kr 299.

JUUT SÖÖB SEA ROOJASTATUD KLIMPE

1) Olnud kaks lollakat juuti, Uozin ja Ōbrōm, vennaksed. Uozin keetnud klimbisuppi ja pannud välja jahtuma. Siga läind juurde mekkima, siis Uozin seda suppi pole enam söönd. Ōbrōm aga pole teadnud ja söönd. Uozin siis aina narritand venda: “Siga sõi neid klimpe ja Ōbrōm sööb kah neid klimpe!” Sellest on hakatudki nõögiks nõnda ütleva mõnikord, kui sööma asutakse. – Kr [327*].

2) Vanasti juudid käind ümberringi, paunad seljas. Neil oli siis endil pisuke katel kaasas, et ei tuleks ristiinimese sööginõudest süüa – taldrikud, lusikad ja kõik olnud kaasas. Ja olnud siis kaks kingseppa, ühel olnud Abram nimi, ja kuidas selle teise nimi olnud, ei tule meelde. Kuolka-külas Mõritš-majas nad seekord töötand. Nad keetnud klimbisuppi katlas ja pannud välja õue jahtuma. Teist juuti pole olnud veel kodus. Talust kedagi väljas pole olnud. Siga läind siis katla juurde ja hakand sööma – vaat sead käind tol ajal kah lahtiselt. Juut näind, et siga sööb katla juures – ei mäleta ikka veel ta nime. Juut tõmmand katla ära ja viind sisse. Teine juut tulnud koju ja hakand sööma. Siis juut ütelnud [läti keeli]: “Seda klimpi, mida siga sõi, seda Mousōn ei söö, seda sööb Abram!” Abram kuulatand – kuulatand ja söönd kõhu täis. Kui ta saand kõhu täis söönd, siis teine hakand jutustama ja muud inimesed hakand naer-

ma. Abram kukkund oksendama. Sellest siis see kõnekäänd ühtlugu veel püsib. – Pr 302.

MEREHAIGE JUUT NÄRIB KIVISÜTT (Mt. 1532')

Ma sõitsin aurikul. Ja siis me läksime Vānta-linnast välja Riiga. Ja siis tuli tugev loodetuul. Ja siis juudid hakkasid oksendama. Paat, *resp.* laev hakkas kõikuma ja juudid hakkasid oksendama. Ja juut väga ülearu palus, et oleks temale keegi võind anda rohtu. Siis üks vana madrus ütles, et temal on selliseid rohte: kui võtab selle suhu, siis pole enam vaja oksendada. Juut väga ülearu palus, andku talle neid rohte.

Nüüd me ootasime, et [laev] saab Kuolka-[maa]nina taha [kus nii suurt lainetust enam ei ole]. Siis see madrus tõi ühe niisuguse musta kivi [= kivisöe tüki] ja andis juudile, võtku see suhu. Madrus ütles, et see on paabelikivi (*bāblštein*). Ja juut võttis selle suhu, ja me küsisime: “Kas nüüd sinul on ka parem?” Juut väga palju tänas meid ja ütles, et nüüd tal ei ole enam vaja oksendada, et see on väga hää rohi. Ja siis me läksime Riiga. Siis ta meile andis kümme rubla selle eest. – L Ket 120/1 (46). Vrd. O. Loorits, Liivi rahva mälestuseks (1938), 43.

VIIMSES HÄDAS HÜÜAB JUUTKI JEESUST

Ükskord üks juut sõitnud laeval reisijana. Siis tulnud väga suur torm ja laev pidand hukka minema. Siis juut ehmund väga ära. Kõik ahastand ja hüüdnud: “Jumal Jeesus Kristus aita!” Juut kah hakand karjuma: “Jeesus Kristus, aita meile!” Aga nõndakui ta ütelnud need sõnad välja, kohe ta ütelnud ka järgi: “Ui, mida see inimene suures hädas välja ei sülga!” – Vaat seda nime nad ju ei ütle. See ongi kõik. – Ir 49* < Ii.

PERENAISE “ÄRANEETUD RIST” (Mt. 1709')

Ükskord vana juut Zusk sõitnud läbi paksu metsa, ise palund vankril: “Annaks vanajumal vana Aabramiga, et ma saaksin mõnegi lamba külast ära osta!” Läind külla, sõitnud ühe perenaise juurde ja palund öömaja. Perenaine ütelnud: “Vana sa juut küll oled ja kui sina poleks ära kulund, siis ma võtaksin sind küll.” Zusk ütelnud: “Ui, kas sa mõtled, et mul alati on kulund – kohe saab olema pigi ja naaskel!” Perenaine imestand: kurat võtku, mis sõna see on? Ta

võtnudki juudi öömajale, kuid selle tingimusega, et juut ei tohi kella kaheksast kuueni oma voodist välja tulla: perenaisel olnud hirm, et juut sellise sõna ütelnud – pigi ja naaskel – vaat kui ei taha teda magatada? Perenaine tõmmand punase risti endale kõhu pääle punase kriidiga.

Va Zusk pole kannatand välja. Kella kaheteistkünneni magand ära, siis läind tasa perenaisele kõrva. Perenaine näind, et juut tuleb, ja karjund: “Rist, rist! ristitud inimene! punane rist on tekkind mulle kõhu pääle!” Juut ehmund ära, ütelnud: “Ui, kas sa oled ristitud inimene?” – ”Jah, ma olen, armas juut, ma olen! Rist just praegu läks kõhtu, nüüd saab tulema ristitud inimene (ristiinimene), kes tapab juute!” Ja peeretand ise õige kõvasti. Juut hakand karjuma ja nutma: “Oi, Gewalt, oi Gewalt, kolt zu mir, ja stup dir!” Perenaine küsind, mis see tähendab. Juut jutustand: “Ui, ma tahtsin sinu pääle minna!” Haarand oma habeme ja joosnud välja, täitsa paljas, ilma särgita, nagu juudid naiste juurde ikka lähevad. Joosnud ühte heinaküüni metsa ja hakand nüüd vaatama ennast, mis temaga on juhtund. Näind, et temale kah keegi on tõmmand risti kõhu pääle, kuid verega. Juut selle hirmuga joosnud üle jõe, kukkund sisse, murdnud kaela ja olnudki valmis.

Tema poeg Josk läind kätte maksma perenaisele ja mõtelnud ise sinna sõites: “Ma ostan ta käest ühe lamba, kuid valeraha eest.” Läind ja ostnud, saandki. Sõitnud tagasi, olnud ise nii rõõmus ja vaadand rahakotti, kuipalju ta nüüd maksnud. – Iseendale hirmuks ta näind, et maksnud selle eest terve rubla. Hakand nutma Jeesu pääle: “Oi Gewalt, oi Gewalt!” Kuid perenaine kõnelnud ühe poisiga kokku (andnud poisile paar korda mekkida), et see teeks juudile mõne viguri. Poiss võtnud ühe vana galoši ja aida tagant leidnud teise. Joosnud nendega metsa juudile vastu. Visand ühe galoši tee pääle ja joosnud ise edasi, visand säääl taas teise. Juut sõitnud mööda teed ja näind, et galošš on maas. Mõtelnud: oleks kena asi, kuid ühega ei või midagi teha. Sõitnud edasi, näind teise: “Oi, siin saab terve paari!” hüüdnud juut. Hüpand vankrilt maha ja joosnud esimese järele. Poiss selle aja sees jällegi tõstnud lamba vankrilt maha, võtnud hobuse lahti ja rakendand teist korda nii, et pää olnud vastu vankrit ja perse väljapoole, ohjad sidund saba külge ja valge kriidiga tõmmand hobuse otsale risti, ise läind lambaga koju.

Juut tulnud galošiga tagasi nii rõõmsalt vilistades, et nüüd on hää teenistus – oma 12 kopikat saab sest paarist. Läind vankri juurde vaatama, kas see lammas tal ka on lihav. Jäänd imestuses paigale –

lammast ei ole ja hobune on teisiti vankri ette pandud! Hüüdnud: “Oi Gewalt!” Kui aga näind risti hobuse otsal, siis hakand nii nutma, et kogu mets kajand. Kusnud hobuse otsale, ise pomisend: “See on va perenaise rist jällegi, ah need äraneetud ristiinimesed!” Pöörnud hobuse ümber ja sõitnud külla teist lammast ostma. Kuid ta sõitnud sellesama perenaise juurde, kus ta esimesegi lamba ostnud. Saand jällegi rubla eest, kuid juut imestand: kurat võtku, just niisamasugune kui esimene lammas, ainult jalad pole kinni seotud.

Sõitnud taas sedasama teed tagasi. Meie tuttav poiss joosnud jälle metsa mööda ja karjund nagu lammas mää-mää. Juut mõtelnud: “Ah sa õnn! Teine siinsamas metsas, nüüd saab kaks!” Hüpand vankrist välja, joosnud metsa, hüüdnud “tsāp-tsāp, bi!” ja joosnud järjest kaugemale. Poiss jälle selle aja sees vankri manu, lammas välja ja koju! Juut joosnud ja karjund pool päeva mööda metsa küll *bī*, küll *bī*, kuid kui pole saand lammast kätte, siis pole saand. Tulnud süljates ja vandudes tagasi: “Ah sa neetud rist, sa äraneetud perenaise rist!” Kuid tema imestuseks teist lammast jälle pole olnud vankris. Juut läind peaaegu arust segaseks (“meelest ära”), karjund küll Iisakut (Īzak), küll Aabramit (Ābram), küll löönd perset vastu maad, küll nõidund, kuid kui lammast pole saand kätte, siis pole.

Juut pöörnud hobuse taas ümber ja sõitnud kolmat korda selle perenaise juurde lammast ostma. Ostnud jälle rubla eest niisamasuguse nagu esimesel ja teisel korral, ainult jalad pole olnud kinni seotud. Nüüd juut palund perenaist, et temal see nõnda on läind – las aidaku! Perenaine tõmmand kriidiga risti aida uksele ja ütelnud: “Suudle seda, siis sul saab lammas alati vankris olema.” Juut läind ühe sammu aidaukse poole, kaks sammu tagasi, ise pomisend: “Juut, juut, kas sul häbi ei ole – lähed risti suudlema!” Poiss selle aja sees jälle tõmmand juudi selja pääle risti. Juut taiband, et rist tuleb selga, hüpand vankrile, karjund ja kupatand Sasmagasse. Sasmagas ta karjund nii kõvasti, et kõik juudid joosnud talle ümberringi. Enamat ta pole suutnud hüüda kui “oi juut, juut! rist, rist!” – nii kukkund maha ja surnud ära. Ja nõnda praegugi veel juudid kardavad risti niisama nagu kuradit. – Kr 58.

PARUN NARRITAB JUUTI (Mt. 1708')

Ühel parunil loss oli tee ääres. Säält läks üks vana juut mööda, oli ära väsind. Sääli oli saar, juut pani pauna maha ja suitsetas oma suurt kõverat piipu. Parun nägi oma aknast, et va juut suitsetab

sääl. Ta oli hirmus laskja, tegi akna lahti ja laskis juudil kuuliga piibu suust välja niikui. Kuid juut ise terve. Siis parun laskis oma sulasel kutsuda seda juuti enda juurde tuppa. Ja nüüd juudil äralõppend püksid ja kuub, juut ise äraehmund, näind, et parunil püss käes, mõtleb, et nüüd laseb ta ka maha. Ja sääl köögis olnud suur kõrge pütt, kuhu kõntsa valavad sisse need tüdrukud; [see olnud] valatud täis. Nii see parun ütelnud, astugu juut pütti sisse. Juut vaatab küll, ei taha, kuid astuma peab – rinnust saadik olnud sees. Parun käind, püss käes, ütelnud, las juut vaadaku talle silmi (s.t. näkku). Juut mõtelnud, nüüd ots on. Nüüd parun pannud püssi silma juurde, tahtnud juuti lasta – nii juut sinna pütti sisse, pask kõik üle juudi. Parun pannud püssi ära. Juut tõusnud nagu lõgapott, suur habe paska täis. Parun lasknud kutsaril viia ta enda (s.t. kutsari) tuppa, tõmmata juudi rõivad maha ja ajada habeme ära. Kuid juut seda ei taha, et ristitud inimene ajab ta habet. Nüüd sulane kutsariga ajand habeme ära, ja parun annud enda kuue ja püksid, uued rõivad, ja lasknud kutsaril võtta ühe hobuse, panna ree ette, las juut sõitku minema – nii ilus poiss nagu. – Kl 24.

BISMARCK SAADAB JUUDID PÕRGUSSE OKSJONILE (Mt. 2003')

Bismarck näind siin ilmas niipalju vaeva, et pääsnud pärast surma taevasse. Pistnud pää üle ukse sisse – kõik kohad juute täis! Bismarck karjund, põrgus olevat oksjon, palju kuld- ja hõbeasju müüa. – Kus juudid vihtund kohe põrgusse, ja nõnda Bismarck puhastand taeva juutidest. – V [163*].

JUUT SAADAB TELEFONITSI SAAPAIK (Mt. 1710')

1) Juudi kingsepp teind pojale paari saapaid ja viind telefonitradidi otsa, las nüüd saapad mingi Venemaale, et pojale oleks hää kanda. Teine mees näind, võtnud saapad maha – olnud temalgi hääd kanda. – Ir [37*] < Ii.

2) Mees saatnud pojale linna uued saapad telefoniposti otsa riputades. Teisel päeval vaadand: poeg saatnud vanad asemele. Kuid olnud keegi hulgas, kes vahetand. – Kl [35*].

LOLLI VENNA PÄHE UPUTATAKSE JUUT (Mt. 1535)

Kuidas juut sai kuningaks. – Ühel isal olnud kolm poega, kaks tarka ja üks rumal. Ja see rumal muud pole teind kui magand ahju taga püksata. Kuid kaks tarka mõtelnud, et vaja oleks uputada ta ära, et isa sureb ära ja siis ta kah tahab isa vara; kui aga uputatakse ära, siis kõik jääb neile. Kuid kuidas siis nüüd uputada? – Kotti panna! Nad võtnud suure koti ja hullutand ta sinna sisse, et nad viivad ta keisrilossi ja et “sa saad keisriks tõstetud”. Ja loll pugend sisse. Ja kohe targad sidund kotisuu kinni ja viind jõe äärde. Kuid jõgi olnud kinni külmand. Nad pole saand teisiti jääd katki, kui pidand minema koju kirve järgi: vaja tulnud raiuda jääauk.

Selle aja sees, kui nad käind kodus, seni rumal vend laulnud kotis: “Kirjutada [ma] ei mõista, rehkendada ei mõista, homme saan keisriks tõstetud.” Üks juut läind mööda ja see kuulnud seda, et kotis nii laulab. Juut mõtelnud: “Mina küll mõistan kirjutada ja rehkendada.” Juut teind kotisuu lahti ja lasknud lolli venna välja ja ronind ise kotti sisse ja ütelnud, sidugu kotisuu kinni. Ja juut seisnud kotis vait. Ja nõnda loll vend pannud mööda teist teed ümbert ringi koju ja ronind ahju taha ja seisnud ahju taga vait.

Nõnda ka [targad vennad] läind ära ja raiund jäässe augu ja visand koti kõige juudiga sisse. Nüüd need targad tulnud koju ja kõnelnud, et loll on nüüd otsas. Kuid loll vend kuulnud puha, mis need targad kõnelnud. Ja kui targad läind välja, siis ta läind üht-teist nuuskima. Kuid kolmandal päeval nad nagu kuulnud, et ahju taga keegi norskab. Nad läind vaatama, mis sääl on. Nad näind, et on nende vend. Nad küsind: “Veli, kuidas sa siia oled saand?” Nüüd ta ütelnud: “Mind sääl ei tahetud. Sääl oli küll hää elu, kuid kuna mind kauem ei peetud, nii ma sain tulla siia.” Kuid nad kõnelnud, las ta sidugu kotisuu kinni, et nad ise [tahavad minna keisrikotta] ja raiuvad ise jääaugu [valmis]. Ja loll olnud sellega ka rahul. Ja need kaks venda olnud otsas, ja rumal saand kõik varanduse endale. – V 138.

“JUUT KOSIB PRUUTI STOKKÖN-ISANDALE” (Mt. 1441*)

Üks noorhärä olnud, Stokkõn-isanda poeg. Ja temal olnud teenijatüdruk Duoriin. Ja nüüd ta tükkind selle Duoriini juurde magama. Ja Duoriin ütelnud, tulgu ta õhtul. Ja see Duoriin pannud ühe teise, vana naise enda asemele. Noh, ja noorisand läind ja hakand

püüdma seda vana naist. Nii see vana naine hakand karjuma: “Mine ära, sa kurat, mis sa tuled mulle selga!” Ja nüüd poiss märgand, et pole see tüdruk. Nüüd ta haarand sel vanal naisel kurku kinni, see vana naine ütelnud: “Mine minema, sa burlak, kui sa tormad mulle selga siia voodisse.” Poiss joosnud ära.

Ja siis tulnud hommik. Nüüd ta kohand Duoriniit ja ütelnud talle, miks see petnud teda. Duorini ütelnud, et tal pole aega olnud minna magama oma asemele. Nüüd noorisand kaubelnud teisel öhtul sinna Duorini juurde magama minna. Noh, nüüd vana naine olnud jälle ees. Nüüd vanaeit pannud ussid talle selga. Nüüd noorisand joosnud välja ja karjund: “Päästke! päästke! päästke!” Ta pole muud saand teha, nüüd ta põletand vanaeidel toa ära.

Noh, nüüd üks juut kosind pruuti sellele noorisandale. Ja see juut ütelnud talle, las andku talle kuus tuhat [rubla], ja ta annud juudile. Noh, ja pruut kah saab toodud, kuid öösel – väga ilus pruut olnud. Ja juut annud ka suure kasti[täie] krooniraha (s.t. kaasavara) noorisandale, ja nüüd nad läind laulatama.

Kuid nüüd noorisand tahab minna selle pruudi juurde ka magama. Pruut ei taha. Noh, siis peigmees läheb oma rahakasti juurde, teeb selle suure kasti lahti – ja nüüd kast on täis karratükke. Ja nüüd peigmees läheb vaatama, kus see pruut on – ei ole nüüd ei pruuti ega raha! Pruut põgenes ära ja jättis peigmehe üksi. Peigmees läks ja süütas tule lauale. Siis peigmees jäi lolliks ja sai hullumajja viidud ja hullude hulka pandud ja suri sinnasamasse ära. – li 3.

“KUIDAS JUUT ERNSTILE NAIST KOSIS” (Mt. 1775)

Ükskord olnud üks poiss, Ernst (Jernist ~Järnast) nimi, ja ka üks juut Itski. Juut küsind, kas ta ei taha naist võtta. Ernst ütelnud, miks ta ei taha, kui ainult võib saada. Nüüd juut küsind, kas tal on “portreed”. Ernst küsind, mis asi see on. Juut ütelnud, et see on pilt, kus tema nägu on pääl. Ta ütelnud, et selliseid tal on küllalt. Juut ütelnud, andku talle üks portree. Nüüd Ernst annud.

Juut viind pildi pruudi manu, näidand ja pruudile meeldind. Nii juut läind Ernsti juurde tagasi ja küsind temalt, kas tal uued riided kah on. Ta ütelnud, kust vaene laps saab uusi riideid. Nüüd juut annud uued riided talle selga ja küsind Ernsti käest, kas tal kella (s.t. uuri) on. Pole olnud. Nüüd juut annud kulduuri nelja rea ket-tidega. Nüüd juut küsind jälle, kas sõrmust on. Pole olnud. Jälle

see juut tõmmand suure kuldsõrmuse oma sõrmest ja annud Ernstile. See “Klotzring” olnud väga suur, kuid pole viga – Ernst tõmmand endale sõrme ja läind juudiga koos pruudi juurde.

Nüüd tee pääl juut õpetand Ernsti, et palju süüa ja palju kõnelda ei või: see pole ilus. Ernst ütelnud, et ta ei tea, kuipalju võib kõnelda ja kuipalju võib süüa. Itski ütelnud, et kui on küllalt söödud, siis ta astub jala pääle, siis Ernst ärgu enam söögu. Nüüd nad läind. Pruudi ema annud süüa, nüüd nad söönd. Ernst lõigand viilu leiba ja mõtelnud, et kui ta selle sööb ära, siis enam ta ei taha kah. Korra ta saand suhu pista, nii ka Itski astund jala pääle ja nõnda ka Ernst mõtelnud, et nüüd enam süüa ei tohi. Kuid tal endal sülg joosnud ja nii tahtnud veel süüa, et...– kuid pole tohtind. Nüüd ta ütelnud aitäh pruudi emale ja läind eemale laua juurest. Juut jälle söönd mis söönd. Söönd enda leiva ära, söönd Ernsti viilu ära ja võtnud veel. Ernst vaadand, et juut sööb, ja sülg tal joosnud. Nüüd juut söönd end kord ka täis.

Õhtul pruudi ema teind asemeid. Ernst mõtelnud, et ta saab pruudi juurde magama. Kuid nüüd nad läind magama – pruudi ema läind oma tütre kõrvale, tütar seina veerde ja ema ise väljapoole veerde, Ernst taas Itskiga uute voodisse kõrvu. Ja nõnda nad nüüd magand. Juut norsand nii väga, Ernst tahtnud nii väga süüa, et pole võind magama jääda. Olnud kesköö, nüüd Ernst tutistand Itskit: “Itski, ma tahan süüa!” Juut ütelnud: “Ole vait ja maga, ära tee müra!” Kuid Ernst aina küsind, andku vaid temale süüa: ta ei või magada. Juut ütelnud: “Miks sa ei söönd laua juures?” Ernst ütelnud: “Sest et sa astusid mu jala pääle.” Juut ütelnud, et ta pole astund, et säääl olnud üks suur koer laua all, et see võib-olla on astund. Kuid Ernst ütelnud, andku juut muudkui süüa.

Noh, juut õhtul märgand, et perenaine pannud leiva hapnema – mingi Ernst leivamõhu manu sööma. See ütelnud, et ta ei tea, kus mõhk on. Siis juut läind kaasa näitama ja ütelnud: “Pugi nüüd, kuipalju vaid tahad!” Esiteks poiss katsund ühe sõrmega, kuidas maitseb – olnud hää. Nüüd ta võtnud peoga ja lõpuks kamaluga. Nüüd ta söönd end täis ja mõtelnud, et vaja viia Itskile kah, et see on nii hää, las pugigu juut kah. Ta võtnud kamaluga taignat ja viind, vaadates kamalu pääle, et põrmandule ei kukuks. Läind kogemata pruudiema voodi juurde. Nüüd ta näind, et säääl on valge nägu ja suur habe. Ta mõtelnud, et Itski nüüd magab. Nüüd ta ütelnud: “Itski, säh sulle kah, pugi sa kah!” Nõnda ka pruudiema lasknud peeru pohvt. Kuid Ernst mõtelnud, et Itski puhub, ja ütelnud: “Ära

puhu, ära puhu, ei ole palav!” Niikui lasknud teist korda pohvt, Ernst ütelnud jälle: “Ära puhu, palav ei ole!” ja saand vihaseks. Kui lasknud kolmat korda pohvt, Ernst virutand taignaga vastu silmi. Pruudiema taas magand palja persega ja Ernst visand taigna talle otse persesse.

Nüüd pruudiema ärgand ja mõtelnud, et tütar on pasandand ta täis. Ta võtnud lina ja läind esikusse pesema. Ernst otsind jälle, kust ta saab endale vett käsi pesta. Ta otsind ja otsind. Korraga ta näind, et akna pääl on kruus. Ta läind juurde – vett olnud sees. Siis ta lükand käed sisse ja tahtnud võtta vett kamaluga välja. Kuid see olnud selline kõhukas kruus – keskelt paks ja ülevalt kitsas. Nüüd ta pole saand enam käsi välja. Ta mõtelnud, mis teha. Talle tulnud meelde, et vaja lüüa see kruus puruks. Nüüd ta otsind, kuhu lüüa. Ta tahtnud lüüa aknaraami vastu, kuid mõtelnud, et siis tuleb väga suur müra. Nüüd ta läind esikusse ja näind ühe valge paku, läind juurde ja virutand selle vastu. See olnud pruudiema perse, see pesnud sääl perset. Niikui kruus katki, perse verine. Kus pruudiema hakand karjuma. Ernst joosnud tuppa, võtnud oma kübara ja joosnud minema.

Juut tõusnud hommikul üles – Ernsti enam pole! Ta hakand otsima, kuhu Ernst on jäänd. Ta küsind perenaiselt, et see võib-olla on näind, kuhu Ernst on jäänd. Perenaine olnud nii vihane mis hirmus. Kui juut poleks ruttu ära putkand, siis oleks peksta kah veel saand. Juut läind Ernsti juurde ja ütelnud: “Ui Ernst, millist häbi sa mulle tegid!” – Ii 13.

JUUT KUNINGATÜTRE VOODIALL (Mt. 1727)

Kuidas juut sai kuningale väimeheks. – Üks juut ja üliõpilased leppind [omavahel], kes võib saada öösel kuningatütrel juurde. Juut võtnud leiba taskusse ja läind juba hommikul kuningalossi ja oodand, kunas kuningatütrel uks saab lahti. Lõunaajal uks olnud lahti, ja juut läind sisse ja ronind voodi alla.

Tulnud õhtu. Kuningatütar heitnud voodisse magama. Ja siis tulnud üks papp sisse, teind tööd selle kuningatütrega – olnud küll pääl ja kuidas tahes. See läind minema, ja nii tulnud üliõpilased sisse ja küsind, kas juut on olnud kah. Kuningatütar ütelnud, et pole olnud. Kuid siis juut ütelnud voodi alt: “Kuidas ma siis pole? Ma seisan siin ju nagu eile hommikust saadik ja ma nägin kõike, mida sa papiga tegid ja kõike.” Kuningatütrel olnud suur häbi, ja ta

pidand minema juudile naiseks. Ja nõnda see juut sai kuningale väimeheks. – V 37.

“LASTE TEGIJA” (Mt. 1547’)

Ükskord eland üks rikas juut. Tal oli üksainus tütar. Tema juures elas üks palgapoiss, sel oli Mikil’ nimi. Nüüd ta tahtis saada selle tütre juurde magama. Ta mõtles, kuidas seda las saagu [s.t. saada]. Siis ta mõtles välja ja otsis kolme sorti värvi – sinist, punast ja rohelist värvi. Siis ta värvis endal pulga kolme sorti ja magas voodis. Hommikul juuditüdruk tõusis üles, hakkas põrandat pühkima. Siis ta nägi, et Mikul on selline ilus asi. Siis ta liigutas luuavarrega seda ilusat asja. Mikil’ magas, nõnda et ei teadnud. Siis juuditüdruk läks isale ütlema. Isa tuli ukse vahele vaatama. Kui Mikil’ tõusis üles, siis vana juut kutsus teda enda juurde ja küsis, kuidas tal see asi on teisiti kui muil. Mikil’ ütles: “Armas isand, mina teen oma asjaga selliseid suuri mehi – kindraleid, ohvitsere ja ka keisrit.” Siis juut ütles, ta maksab talle palju raha, mingi tema tütreaga voodisse. Siis Mikil’ ka läks, vana juut ise seisis juures. Mikil’ hakkas tütreaga mängima, nii vana juut ise langes Mikule pääle ja hüüdis, mingi rohelisega, nii et tuleb keiser. – Kl 10.

See ei ole juhus, et liivi nilbed jutud kulmineeruvad päämiselt juutide ümber: kogu rannikul jutustati juutide suguelust imelugusid ja peeti seda ristiinimeste omaga võrreldes pooleldi ebanormaalseks. Eriti pilgatav oli juutide ohjeldamatu sugutung, mispärast hurjutati ka kohalikke ülitüüraseid inimesi kas juutideks või nende lasteks: ühe poiste järele “aeleva” tüdruku kohta teati koguni väita, et see ei olevatki omaenda isa, vaid öömajatand juudi laps (Sr). Sellevastu legendiilmelisi jutte juutidest ei tunta midagi pääle järgmise:

IGAVENE JUUT (*mū•ig•id’*, Mt. 754*)

Üks juut eland kaua ja palund, et ta ei sureks. Ja Jumal määrand (“pannud”) talle siis ka elada, las ta siis ka elagu. Nüüd ta olnud nii vanaks ära eland, et kes ainult näind teda, kõigil olnud temast hirm. Nüüd ta tüdinend ka ise ära elades. Nüüd oleks tahtnud suremist, kuid nüüd ta ei saa enam. Nüüd ta käind kõigi surijate juures – kus ainult ta kuulnud haiget, sinna ta läind. Kuid ta pole võind ära surra.

Ükskord tulnud selline väike kübarasuurune pilv taevale. See viind ta ära, nii et keegi pole saand näha ega teada, kuhu ta saand. Nõnda ta siis saand oma lõpu. – V 150.